

Харківська академія неперервної освіти

Джерело

педагогічних інновацій

*Плекання національної ідентичності
в освіті*

Науково-методичний журнал
Випуск № 4(52)

Харків
2025

Схвалено вченою радою Харківської академії неперервної освіти
(протокол № 4 від 27.08.2025 р.)

Головний редактор:

Любов Покроєва, доктор філософії, доцент, ректор Харківської академії неперервної освіти, заслужений працівник освіти України

Відповідальні:

Алла Остапенко, проректор з науково-методичної роботи Харківської академії неперервної освіти, кандидат педагогічних наук;

Людмила Синуця, методист Центру методичної та аналітичної роботи Харківської академії неперервної освіти

Тетяна Писаренко, методист Центру менеджменту та інноваційного розвитку освіти Харківської академії неперервної освіти;

Севіль Семисошенко, методист Центру менеджменту та інноваційного розвитку освіти Харківської академії неперервної освіти

Журнал видається КВНЗ «Харківська академія неперервної освіти».

Серія ХК №2065-806Р, зареєстровано головним управлінням юстиції
у Харківській області 22 січня 2013 р.

Джерело педагогічних інновацій. Плекання національної ідентичності в освіті. Науково-методичний журнал. – Випуск № 4 (52). – Харків: Харківська академія неперервної освіти. 2025. – 172 с.

Матеріали цього видання науково-методичного журналу висвітлюють шляхи формування української ідентичності дітей та учнівської молоді в умовах закладів освіти. Сподіваємося, що вони допоможуть педагогам і вихователям у створенні ефективної системи національно-патріотичного виховання.

За добір і вірогідність фактичного матеріалу, точність цитування та посилань відповідають автори статей.

© Харківська академія неперервної освіти

Зміст

Передмова	5
Розділ 1. Національна ідентичність і глобалізаційні виклики	7
Реалізація громадянознавчого потенціалу уроків української мови та літератури (із досвіду роботи) <i>Остапенко Алла, Радченко Юлія, Клімова Світлана</i>	7
Еволюція української ідентичності в освітній політиці України <i>Вороніна Галина</i>	25
Реалізація Концепції національно-патріотичного виховання в системі освіти територіальних громад Харківщини <i>Вольянська Світлана</i>	31
Проблема збереження національної ідентичності як основи культурної та духовної єдності суспільства в умовах глобалізації та інформаційних викликів <i>Сапегіна Наталія</i>	36
Національна ідентичність у глобальному вимірі: англійська мова як ключовий фактор взаємодії <i>Лопатіна Ірина</i>	38
Європейський та світовий досвід формування культурної ідентичності <i>Лучнікова Олександра</i>	41
Європейські та світові практики формування культурної ідентичності <i>Шкуропадська Інна</i>	45
Історична пам'ять як основа української національної ідентичності <i>Серьогін Іван</i>	47
Освіта як простір формування національної ідентичності в умовах глобальних трансформацій <i>Одринченко Віра</i>	52
Патріотичне виховання та формування національної ідентичності здобувачів освіти: виклики й можливості для педагога ХХІ століття <i>Юрченко Олена</i>	57
Творча діяльність і партнерська взаємодія як ефективні засоби формування національно-патріотичних цінностей учнів <i>Малік Володимир, Трипольська Ольга, Обуховська Оксана</i>	62
Постаті та приклади, які надихають <i>Виходцева Дар'я</i>	69
Синергія науково-дослідницької роботи учнівської молоді та комеморативних практик <i>Поставка Поліна, Свистун Юрій</i>	74
Національна ідентичність українців: наукова проблема та педагогічна практика <i>Сушко Валентина</i>	80
Педагогічна майстерня як інструмент формування національної ідентичності в сучасній школі <i>Синиця Людмила</i>	82
Розділ 2. Педагогічний потенціал виховної системи закладу освіти	85
Необхідність упровадження педагогіки партнерства на сучасному етапі розвитку освіти <i>Гезей Ольга, Заліська Оксана</i>	85

Сучасні погляди на формування національної ідентичності в освітньому процесі <i>Шевченко Світлана</i>	91
Сучасні погляди на формування патріотичної свідомості учасників освітнього процесу в закладі дошкільної освіти в умовах сьогодення <i>Очкур Вікторія</i>	96
Стратегії побудови виховного простору в сучасному закладі освіти <i>Турченко Євгенія</i>	101
Основні компоненти моделі виховної системи закладу освіти <i>Чекардін Юрій</i>	104
Педагогічний потенціал виховної системи закладу освіти <i>Самоненко Ганна</i>	107
Педагогічний потенціал виховної системи закладу освіти: стратегії побудови виховного простору в сучасному закладі освіти <i>Калугіна Юлія</i>	111
Національно-патріотичне виховання учнів у НУШ через уроки підприємництва і фінансової грамотності <i>Хижняк Наталія</i>	113
Організація простору з національно-патріотичного виховання в групах закладу дошкільної освіти <i>Швачка Валентина</i>	123
Роль сім'ї в національно-патріотичному вихованні дітей дошкільного віку <i>Лахіна Катерина</i>	127
Роль сім'ї в національно-патріотичному вихованні дітей та підлітків <i>Руденко Ольга</i>	129
Роль позакласної та позашкільної роботи в розвитку національної самосвідомості <i>Дяченко Наталія</i>	131
Вплив позакласної і позашкільної роботи на розвиток національної самосвідомості <i>Коржевич Світлана</i>	134
Формування національної самосвідомості учнів у системі позакласної та позашкільної роботи <i>Важинська Юлія</i>	138
Можливості дитячих і молодіжних громадських організацій як центрів становлення патріотів України <i>Бесчасна Віра</i>	141
Інтеграція мистецьких практик у виховну систему закладу освіти як засіб культурного та громадського розвитку особистості <i>Пищуліна Альона</i>	146
Моделювання індивідуального маршруту позаурочної діяльності як інструменту формування національно відповідальної особистості в умовах сучасних освітніх викликів <i>Андрєєва Валентина, Андрєєв Сергій</i>	152
Через діяльність і волонтерство – до усвідомлення національної ідентичності: досвід шкільного музею <i>Устименко Ірина</i>	158
Формування української національної ідентичності учнівської молоді засобами дитячо-юнацької військово-патріотичної гри «Сокіл» («Джура») <i>Тиндик Сергій</i>	163
Заходи щодо популяризації української мови в закладі дошкільної освіти <i>Кіяшко Альбіна</i>	167

Передмова

Проблема плекання національної ідентичності набуває особливої ваги в умовах сучасних суспільно-політичних трансформацій, що переживає Україна. Повномасштабна агресія Російської Федерації проти України оголила стратегічну важливість формування стійкої національної самосвідомості, здатної забезпечити єдність, психологічну стійкість і культурну неперервність українського суспільства. Водночас освітній простір Харківщини, який зазнав значних руйнувань і викликів, продовжує виконувати провідну роль у збереженні та відтворенні культурних традицій, вихованні патріотизму й розвитку духовних цінностей молодого покоління.

У контексті реалізації Концепції Нової української школи та оновлених підходів до національно-патріотичного виховання особливої значущості набуває осмислення ефективних стратегій і сучасних інструментів формування національної ідентичності в закладах освіти. Потребує аналізу й узагальнення регіональний досвід Харківщини, де освітяни демонструють високий рівень професійної стійкості, творчості та здатності адаптувати освітній процес до умов воєнного часу.

Важливим завданням стає вивчення педагогічного потенціалу виховних систем закладів освіти, сучасних форм партнерства школи, родини, громади, упровадження інноваційних методик, цифрових технологій та інструментів медіаосвіти, що сприяють розвитку критичного мислення та інформаційної культури молоді. Не менш суттєвим є дослідження ролі культурно-історичної спадщини, народних традицій і кращих практик громадських ініціатив як чинників збереження національної єдності та формування громадянської позиції.

Випуск науково-методичного журналу «Джерело педагогічних інновацій» за темою «Плекання національної ідентичності в освіті Харківщини: сучасний погляд, проблеми, шляхи розвитку та інтеграції» покликаний систематизувати сучасні наукові підходи, узагальнити регіональний досвід Харківщини, представити дієві моделі, інструменти та практики плекання національної ідентичності в умовах глобалізаційних, інформаційних і воєнних викликів. Запропоновані матеріали висвітлюють ефективні системи національно-патріотичного виховання молоді, створені в закладах освіти міста Харкова та Харківської області завдяки консолідації зусиль усіх суспільних інституцій, і свідчать про позитивні зрушення індикаторів ефективності національно-патріотичного виховання, зокрема збільшення кількості здобувачів освіти, які беруть участь у заходах, спрямованих на популяризацію духовно-моральних цінностей Українського народу, його духовних надбань; здійснюють екскурсії, подорожі, походи; знають про видатних українських діячів.

У першому розділі висвітлено сутність і компоненти національної ідентичності в контексті освіти, історико-культурні основи національного

виховання, розглянуто поняття національної ідентичності в контексті історичного минулого, європейського та світового досвіду; розкрито роль народних традицій та культурної спадщини як джерела ідентичності, наголошено на важливості збереження національної ідентичності як основи культурної та духовної єдності суспільства в умовах глобалізації, інформаційних викликів, системного впровадження національно-патріотичного виховання у програми професійного розвитку педагогів.

Другий розділ розкриває педагогічний потенціал виховної системи закладу освіти, побудованої на сучасних підходах до організації освітнього процесу: демократизації управління процесом національно-патріотичного виховання учнівства, ціннісному спрямуванні виховної роботи з дітьми, партнерстві школи, родини та громади. Стратегії побудови виховного простору в сучасному закладі освіти, представлені авторами, ураховують можливості дитячих і молодіжних громадських організацій, позакласної та позашкільної роботи в розвитку національної самосвідомості учнів/учениць.

Третій розділ містить інноваційний досвід педагогів закладів дошкільної, загальної середньої, позашкільної освіти з формування національної ідентичності. Уроки розглядаються як простір плекання національної ідентичності, у якому мова постає її базовим чинником, а медіаосвіта та цифрові технології сприяють подоланню сучасних викликів. Водночас цифровізація створює нові можливості для реалізації шкільних і громадських ініціатив.

Освіта як суб'єкт утвердження української національної та громадянської ідентичності здійснює науково-методичне забезпечення педагогічної та науково-педагогічної діяльності, забезпечує умови ефективного виховання громадянина-патріота.

Матеріали цього видання науково-методичного журналу висвітлюють шляхи формування української ідентичності дітей та учнівської молоді в умовах закладів освіти. Сподіваємося, що вони допоможуть педагогам і вихователям у створенні ефективної системи національно-патріотичного виховання.

Національна ідентичність і глобалізаційні виклики

Реалізація громадянсько-педагогічного потенціалу уроків української мови та літератури (із досвіду роботи)

Алла Остапенко,
проректор з науково-методичної роботи КВНЗ
«Харківська академія неперервної освіти», професор
кафедри методики дошкільної та початкової освіти,
кандидат педагогічних наук

alla0102@ukr.net

Юлія Радченко,
методистка Центру методичної та аналітичної
роботи КВНЗ «Харківська академія неперервної
освіти», учитель-методист, аспірантка кафедри
українознавства і лінгводидактики імені професора
О.Г. Муромцевої Харківського національного
педагогічного університету імені Г.С. Сковороди

ulia_radchenko@i.ua

Світлана Клімова,
методистка Центру методичної та аналітичної
роботи КВНЗ «Харківська академія неперервної освіти»

virsavia7@ukr.net

Сучасні життєві та освітні виклики, що постали перед українським суспільством, актуалізують питання формування громадянської ідентичності молодого покоління. В умовах розбудови демократичної держави, утвердження європейських цінностей та захисту національної незалежності особливого значення набуває роль закладу загальної середньої освіти як простору формування свідомого громадянина України.

Багатогранні аспекти патріотичного виховання особистості знайшли своє відображення в працях відомих педагогів Х. Алчевської, Г. Ващенко, О. Духновича, І. Огієнка, С. Русової, В. Сухомлинського, К. Ушинського, Я. Чепіги та інших, які велику увагу приділяли плеканню любові до рідної землі, української мови, формуванню національної самосвідомості, поваги до історичного минулого.

У сучасній педагогічній та філологічній науці окремі аспекти патріотичного виховання, формування громадянської ідентичності, мовної стійкості особистості розроблялися та розробляться М. Пентилюк, Н. Голуб, О. Горошкіною, П. Селігеєм, О. Бандурою, Н. Волошиною, А. Капською, В. Недільком, Є. Пасічником, Б. Степанишиним, О. Слижук, Г. Токмань, В. Шуляром, Т. Яценко та іншими. Так, Ніла Волошина, акцентуючи увагу на значущості національного виховання в процесі вивчення української літератури, свого часу переконливо зазначала, що «учні мають усвідомити свою національну належність, відчутти себе причетними до

національної спільноти, ім'я якій – український народ. Проймаючись національною ідеєю через художнє слово, вони споріднюються з духовною культурою свого народу, відчувають свій зв'язок з його історичною долею» [8, с. 7–8]. Науковиця Олена Горошкіна в одній зі своїх розвідок із лінгводидактики акцентує увагу на питанні мовної стійкості та взагалі визначає її складником предметної компетентності учня з української мови, зауважуючи, що «сьогодні надзвичайно важливо сформувавши в учнів мовну стійкість як яскравий індикатор сформованості мовної особистості» [2].

Закон України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності» розглядає питання національної ідентичності як стійке усвідомлення особою належності до української нації як самобутньої спільноти, об'єднаної назвою, символами, географічним та етносоціальним походженням, історичною пам'яттю, комплексом духовно-культурних цінностей, зокрема українською мовою і народними традиціями [4].

Науково-методична робота як інструмент для формування громадянської ідентичності учнів

Вагому роль у забезпеченні безперервного професійного розвитку вчителів-філологів щодо опанування ними ефективних методик та вибору стратегій для формування громадянської ідентичності учнів відіграє науково-методична робота як одна зі складових діяльності Комунального вищого навчального закладу «Харківська академія неперервної освіти» (далі – КВНЗ «ХАНО»), що реалізується зокрема через пролонговані навчально-методичні форми підвищення кваліфікації, проведення науково-методичних семінарів відповідної тематики, підготовку науково-методичного контенту для педагогів, створення майданчиків для обміну ефективним практичним досвідом, адресу допомоги, забезпечення ефективної діяльності професійних спільнот, індивідуальне консультування тощо.

Центром методичної та аналітичної роботи забезпечуються якісний системний, науково обґрунтований і практико орієнтований методичний супровід професійного розвитку учителів-філологів щодо реалізації націєтвірного та громадянсько-національного потенціалу уроків української мови та літератури, для чого обирається дієвий інструментарій, який було апробовано і який засвідчив свою ефективність.

Тож плекання української ідентичності дітей та молоді є одним із провідних напрямів науково-методичної роботи Комунального вищого навчального закладу «Харківська академія неперервної освіти», що спрямоване на забезпечення неперервності розвитку професійних компетентностей педагогів.

Складові методичного супроводу формування громадянської ідентичності учнів на уроках української мови

Відповідно до професійного стандарту «Вчитель закладу загальної середньої освіти», який затверджено наказом Міністерства освіти і науки України № 1225 від 29.08.2024 року і в якому окреслено необхідні компетентності педагогічних працівників, зокрема мовно-комунікативну, предметно-методичну, інформаційно-цифрову, емоційно-етичну, прогностичну, організаційну, оцінювально-аналітичну та інші, що визначають здатність словесника до організації освітнього процесу, упровадження результативних методів навчання та розвитку ключових умінь учнів

тощо [7], фахівцями КВНЗ «ХАНО», зокрема методистами Центру методичної та аналітичної роботи, проєктуються та реалізуються заходи для вчителів-філологів, які забезпечують *методичний супровід формування громадянської ідентичності учнів на уроках української мови та літератури*.

У сучасних умовах особливої актуальності набуває питання вибору методичного інструментарію для розвитку фахової компетентності вчителів, здатних обирати ефективні форми педагогічної взаємодії зі здобувачами освіти, які забезпечуватимуть розвиток національної свідомості сучасних учнів. У цьому контексті, оперуючи поняттям «фахова компетентність», маємо на увазі комплексне поняття, зокрема апелюємо до Закону України «Про освіту», де «компетентність» визначається як «динамічна комбінація знань, умінь, навичок, способів мислення, поглядів, цінностей, інших особистих якостей, що визначає здатність особи успішно соціалізуватися, провадити професійну та/або подальшу навчальну діяльність» [3].

Нормативною основою для реалізації методичного супроводу формування громадянської ідентичності учнів на уроках української мови та літератури, окрім Закону України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності», є також Закони України «Про освіту» та «Про повну загальну середню освіту», які визначають виховання відповідального громадянина як стратегічну мету освіти.

Тож відповідно до чинної нормативної бази протягом останніх років методичною ланкою КВНЗ «ХАНО» забезпечуються якісний системний, науково обґрунтований і практико орієнтований методичний супровід словесників щодо ефективної реалізації громадянсько-мовно-літературної освітньої галузі. Для цього обирається дієвий інструментарій, який було апробовано і який засвідчив свою ефективність. Він реалізується в наступних організаційно-методичних аспектах:

1. Розробка та реалізація програм пролонгованих навчально-методичних форм підвищення кваліфікації, спрямованих на вдосконалення професійних компетентностей вчителів-філологів щодо формування громадянської ідентичності учнів на уроках української мови та літератури.

2. Проведення методичних студій, вебінарів, івентів, майстерок, практикумів, круглих столів для керівників ТМО вчителів-філологів Харківщини, спрямованих на розкриття потенціалу філологічної освіти як чинника формування громадянської ідентичності сучасних учнів.

3. Надання адресної допомоги та консультування щодо вибору стратегій і дієвих методик реалізації націєтвірного потенціалу уроків української мови та літератури.

4. Реалізація мережевої взаємодії учителів-практиків для обміну досвідом, презентації кращих практик, зокрема й щодо формування громадянської компетентності учнів, на основі створення та модерування онлайн-спільноти у аейсбуці «Освітнянська спільнота вчителів-філологів Харківської області», учасниками якої є 803 словесники (<https://www.facebook.com/groups/650659739621822/?ref=share>).

5. Підготовка науково-методичного контенту для словесників щодо опанування дієвих методик формування мовця-патріота.

6. Організація та проведення мовно-літературних конкурсів як одного із інструментів національно-патріотичного виховання учнівської молоді тощо.

Описані складові методичного супроводу формування громадянської ідентичності учнів на уроках української мови та літератури представлено на рисунку 1.

Рис. 1. Складові методичного супроводу формування громадянської ідентичності учнів на уроках української мови та літератури

Результативність упровадження зазначених підходів у роботі з учителями-словесниками визначається такими показниками:

- 1) набуття вчителями-філологами умінь ефективного моделювання уроків із громадянськознавчим компонентом; використання потенціалу уроків літератури рідного краю тощо;
- 2) опанування вчителями сучасних підходів до роботи з текстами/медіатекстами суспільно значущої та національно-патріотичної тематики, зокрема художніми (формування навичок працювати з одиничними чи множинними текстами, зокрема публічними виступами державних діячів; матеріалами сучасних українських медіа; текстами про права людини, волонтерство, місцеве самоврядування; біографічними матеріалами видатних українців, героїв України, захисників і захисниць тощо; використання потенціалу сучасної мілітарної поезії як потужного інструмента формування національної свідомості молодого покоління);
- 3) розвиток критичного мислення педагогів, їхніх навичок медіаграмотності, зокрема набуття вмінь застосовувати сучасні підходи до аналізу медіатекстів, виявлення маніпулятивної лексики, фейків тощо; добирати дієвий методичний інструментарій для розвитку в здобувачів освіти умінь фільтрувати інформацію в суспільному та медійному просторах; вирізняти факти й оцінювальні судження, що впливають на формування громадянської позиції сучасного українця.
- 4) ефективне опанування вчителями-філологами інтерактивними та цифровими технологіями, зокрема технологією проектної діяльності для реалізації проектів та мініпроектів громадянськознавчої тематики, створення блогів чи подкастів тощо.

Методичні складники реалізації націєвірного потенціалу уроків української мови

Відповідно до концептуальних засад Нової української школи одним із ключових завдань освіти є виховання особистості, яка усвідомлює свою приналежність до української нації, поважає права людини, дотримується демократичних принципів і готова брати участь у громадському житті. У цьому контексті уроки української мови мають потужний потенціал для формування громадянської ідентичності, адже мова є не лише засобом комунікації, а й носієм культурної пам'яті, цінностей, історичного досвіду народу.

Ураховуючи те, що громадянська ідентичність – це усвідомлення особистістю своєї належності до держави Україна, прийняття її цінностей, законів, історії, культури та відповідальності за її майбутнє, формування її в здобувачів освіти на уроках української мови передбачає:

- осмислення ролі української мови як державної;
- розвиток поваги до національних символів і традицій;
- плекання національної пам'яті;
- розвиток критичного мислення як важливого чинника формування національної свідомості;
- виховання мовленнєвої культури як ознаки громадянської зрілості;
- інтеграцію громадянознавчої тематики в мовні вправи;
- ефективне використання потенціалу текстів/медіатекстів громадянознавчого змісту як базової складової плекання національно-патріотичних цінностей тощо.

Зазначені засади набувають особливої актуальності в умовах Нової української школи, адже сучасний етап у розвитку загальної середньої освіти пов'язаний із впровадженням компетентнісного підходу до формування змісту й організації освітнього процесу, що відображено в Державному стандарті базової середньої освіти, Концепції Нової української школи та модельних навчальних програмах. А відповідно до інструктивно-методичних рекомендацій Міністерства освіти та науки України останніх кількох років ключовими засадами викладання української мови є ефективна організації освітнього процесу, спрямованого на формування компетентного мовця – патріота своєї держави, який не тільки послуговується українською мовою, а й має мовну стійкість, а також спрямування зусиль учителів на формування в здобувачів освіти внутрішньої мотивації до вивчення української мови; на перехід від знаннєвої парадигми до розвитку компетентної мовної особистості.

Тож визначаємо підходи до навчання української мови, які забезпечують реалізацію концепту формування громадянської ідентичності здобувачів освіти.

1. *Текстоцентричний* (систематична робота з текстами відповідної тематики в процесі навчання української мови, використання їх виховного потенціалу з метою формування громадянської свідомості учнів).

2. *Комунікативний* (формування компетентного мовця – патріота України).

3. *Діяльнісний* (стимулювання учнів до активної участі в громадському та суспільному житті).

4. *Компетентнісно орієнтований* (формування громадянських та соціальних компетентностей, здатності в здобувача освіти ідентифікувати себе як громадянина держави).

Пролонговані форми методичної роботи, які забезпечують формування мовної особистості-патріота

Учитель-філолог має вміння добирати дієві методики навчання української мови, які забезпечуватимуть формування мовної особистості-патріота, для якого вільне спілкування державною у всіх сферах життя – це свідомий вияв громадянської позиції та усвідомлення себе як частини української нації. Із огляду на це КВНЗ «ХАНО» протягом останніх років розробляються та реалізується система заходів, які спрямовані на опанування словесниками підходів, що забезпечують ефективну реалізацію громадянсько-національного потенціалу мовної освіти. Так, відповідно до програми воркшопу для вчителів української мови та літератури «Особливості навчання української мови в умовах Нової української школи: методичний та практичний аспекти» як компонента комплексної програми підвищення кваліфікації вчителів української мови та літератури, а також у контексті реалізації пролонгованої форми методичної роботи у форматі ZOOM-конференції у 2024 році було проведено вебсеінар для вчителів української мови та літератури з теми «Сучасні підходи до навчання української мови, спрямовані на формування компетентного мовця – патріота своєї держави». Під час заходу розглянуто такі актуальні питання:

1. Ключові засади національно-патріотичного виховання в умовах НУШ: пошук нових підходів до формування мовної стійкості й патріотизму в здобувачів освіти.

2. Мова в процесах формування патріотизму: лінгводидактичні парадигми.

3. Національно-патріотичне виховання крізь мовний аспект в умовах НУШ.

У семінарі взяла участь доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри українознавства і лінгводидактики імені професора О.Г. Муромцевої Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди Олена Маленко, яка розкрила сутність поняття патріотизм у його емоційному та раціональному виявах, визначила роль освіти в розвитку громадянської свідомості особистості, а також розкрила потенціал лінгводидактики в процесах формування патріотизму, зокрема окреслила сучасні підходи (текстоцентричний, комунікативний, діяльнісний), які забезпечують формування в здобувачів освіти мовної стійкості та здатності ідентифікувати себе як громадян України.

Під час проведеного практикуму «Розробка моделі національно-патріотичного виховання учнів 5-9 класів (адаптаційний цикл та цикл базового предметного навчання) в умовах дистанційного освітнього процесу» учасники заходу набули практичних вмінь при конструюванні будь-якої освітньої стратегії чи моделі чітко визначати їх мету, завдання, дидактичні та навчально-методичні принципи й форми реалізації вирішення конкретної педагогічної проблеми. Також учителі-філологи ознайомилися з розробленою методистом Юлією Радченко (у співавторстві з учасницею воркшопу, заступником директора з навчально-виховної роботи Комунального закладу «Харківський ліцей № 24 імені І.Н. Пилипенка Харківської міської ради» Інною Гармашовою) моделлю національно-патріотичного виховання учнів 5-9 класів та проаналізували її, що сприяло вдосконаленню предметно-методичної компетентності педагогів щодо здатності моделювати зміст освітнього процесу відповідно до обов'язкових результатів навчання й очікуваних результатів, обирати дієві методики, які допомагають реалізувати діяльнісний, комунікативний, текстоцентричний підходи та забезпечують формування компетентних мовців (рисунки 2, 3, 4).

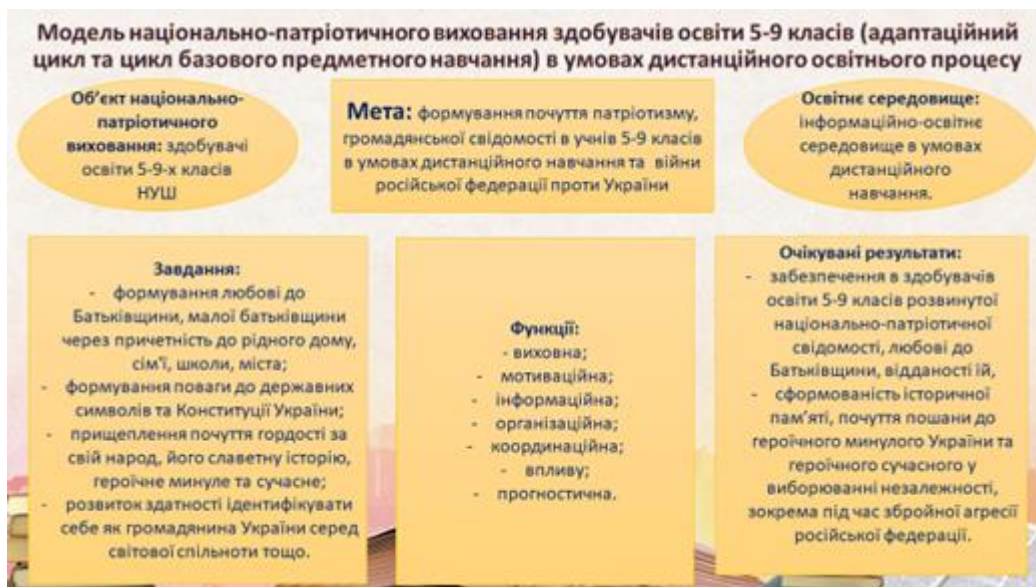

Рис. 2. Модель національно-патріотичного виховання учнів 5-9 класів (адаптаційний цикл та цикл базового предметного навчання) в умовах дистанційного освітнього процесу

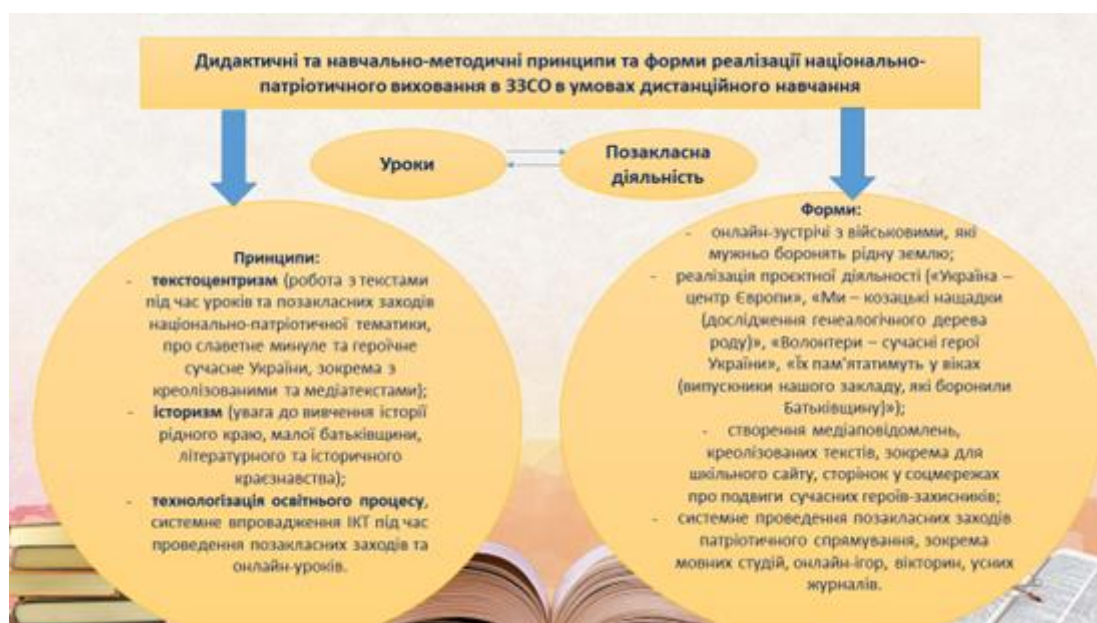

Рис. 3. Дидактичні та навчально-методичні принципи й форми патріотичного виховання в ЗЗСО в умовах дистанційного навчання

Рис. 4. Інструменти вимірювання ефективності моделі національно-патріотичного виховання учнів 5-9 класів (адаптаційний цикл та цикл базового предметного навчання) в умовах дистанційного освітнього процесу

Також за програмою воркшопу «Особливості навчання української мови в умовах Нової української школи: методичний та практичний аспекти» з метою удосконалення предметно-методичної компетентності вчителів-філологів щодо вибору дієвих сучасних методик викладання української мови, зокрема й використання проєктної технології для формування громадянської ідентичності, у квітні 2024 року для вчителів української мови та літератури було проведено вебсемінар-практикум «Застосування проєктної технології на уроках української мови як дієвого засобу інтеграції та впровадження елементів STEM-освіти в умовах НУШ». Під час заходу було розглянуто наступні актуальні питання:

- 1) поняття «освітній/навчальний проєкт», проєктна технологія», «проєктне навчання», «STEM-освіта»;
- 2) роль проєктного та інтегрованого навчання в процесі опанування здобувачами освіти української мови в практичній площині;
- 3) алгоритм розробки освітнього проєкту;
- 4) планування та реалізація освітнього проєкту, що забезпечує міжпредметну інтеграцію, впровадження елементів STEM-освіти та формує компетентного мовця – патріота своєї держави.

Під час вебсемінару-практикуму також було презентовано апробований ефективний педагогічний досвід учительки української мови та літератури вищої кваліфікаційної категорії комунального закладу «Харківський ліцей № 173 Харківської міської ради», учительки-методистки, нагородженої нагрудним знаком «Василь Сухомлинський», Відмінника освіти України Нікішиної Валентини Іванівни щодо залучення здобувачів освіти до проєктної діяльності з метою розвитку комунікативних навичок учнів та формування їх громадянської позиції (реалізація навчального проєкту «Створення та супровід шкільних мас-медіа»).

Опануванню вчителями-філологами сучасних підходів до роботи з текстами/медіатекстами суспільно значущої та націєвірної тематики

Особлива увага в реалізації методичного супроводу формування громадянської ідентичності учнів на уроках української мови та літератури приділяється опануванню вчителями-філологами сучасних підходів до роботи з текстами/медіатекстами суспільно значущої та націєвірної тематики, зокрема художніми. Актуальність цього зумовлена насамперед тим, що українська мова та література як навчальні предмети мають унікальний націєвірний потенціал, адже працюють із художніми текстами як носіями історичної пам'яті, публіцистичними та медіатекстами як інструментами осмислення сучасності, мовою як маркером ідентичності. В умовах інформаційної війни, маніпуляцій і пропаганди особливої ваги набуває вміння працювати з медіатекстами, формувати медіаграмотність і критичне мислення учнів.

Сучасні підходи передбачають:

- інтерпретаційний аналіз тексту замість переказу;
- проблематизацію художніх текстів і медіатекстів;
- організацію діалогічного, ціннісно орієнтованого обговорення.

Наприклад, осмислення художніх текстів класиків або сучасних авторів у контексті свободи, гідності, відповідальності сприяє формуванню ціннісного ядра особистості.

Тож методичний супровід допомагає вчителю правильно акцентувати смислові доміанти, уникати ідеологізації, забезпечувати баланс між патріотичним вихованням і розвитком критичного мислення.

Важливо, щоб учитель-філолог оволодів підходами щодо роботи з медіатекстами суспільно значущої тематики. Сучасні учні живуть у цифровому середовищі, тому словесник має аналізувати новинні тексти, соціальні мережі, блоги, навчати розпізнавати маніпуляції, формувати стійкість до інформаційного впливу та чітку громадянську позицію тощо. Із цією метою для вчителів розробляються алгоритми аналізу медіатекстів, також для них проводяться відповідні майстерки з поширення ефективного досвіду щодо інтеграції медіаграмотності в уроки української мови та літератури.

Так, наприклад, під час майстерки з теми «Практичні поради учителям української мови та літератури від переможців обласних та всеукраїнських фахових конкурсів для словесників» для керівників ТМО Харківської області та вчителів-філологів, проведеної 23.08.2024 року, було презентовано досвід учителя комунального закладу «Лиманський ліцей» Слобожанської міської ради Чугуївського району Харківської області Аліни Посохової з теми «Формування медіаграмотності учнів на уроках української мови та літератури: сучасні дієві методики».

Ураховуючи те, що громадянська ідентичність формується через усвідомлення історичної тяглості, розуміння культурної спадщини, прийняття демократичних цінностей, відповідальність за державу і що художній текст виступає простором діалогу поколінь, а медіатекст – простором осмислення сучасності, методисти мають допомогти вчителю перетворити урок на простір громадянського становлення, а не лише передачі знань. Із цією метою, а також для ефективного опанування вчителями нових підходів до роботи з текстом методистами Комунального вищого навчального закладу «Харківська академія неперервної освіти» розроблено програму школи педагогічної майстерності

«Сучасні підходи до роботи з текстом та медіатекстом», для участі в якій зареєструвалися 89 учителів-філологів і реалізація якої передбачена у 2026 році.

Тож методичний супровід **формування громадянської ідентичності учнів на уроках української мови** здійснюється систематично й ґрунтується на діяльнісному, практико-орієнтованому та лінгводидактичному принципах.

Роль методиста – допомогти учителям-філологам навчитися обирати дієві методики для формування свідомого мовця-громадянина, окрема ефективно працювати з текстами суспільно значущої та націєтвірної тематики, що підсилює стійкість освітнього середовища в умовах суспільних викликів.

Підготовка науково-методичного та дидактичного контенту громадянознавчої тематики для вчителів-філологів

Слід зауважити, що вдосконаленню майстерності учителів-філологів щодо формування громадянської ідентичності здобувачів освіти сприяють також науково-методичні матеріали, підготовлені методистами Комунального вищого навчального закладу «Харківська академія неперервної освіти», зокрема для колективних монографій із актуальних питань лінгводидактики та філології. Так, у співпраці з кафедрою українознавства і лінгводидактики імені професора О.Г. Муромцевої Харківського національного педагогічного університету методист Юлія Радченко як співавтор колективної монографії «Сучасна українська лінгводидактика: теорія і практика навчання мови в закладах освіти» підготувала статтю «Упровадження елементів STEM-освіти в проєктних технологіях під час вивчення української мови в ЗЗСО: практичний складник» (*Сучасна українська лінгводидактика: теорія і практика навчання мови в закладах освіти*: [колективна монографія] / за заг.ред. О.О. Маленко. Харків: ХНПУ; хіфт, 2024). Запропонований для вчителів-філологів науково-дидактичний матеріал репрезентує алгоритм розробки та реалізації інтегрованих проєктів, спрямованих на розвиток мовленнєвої культури й формування громадянських цінностей у здобувачів освіти.

Серед інших лінгвістичних та дидактичних матеріалів громадянознавчого спрямування, створених методистами, які рекомендовані для вчительства і які стануть у пригоді словесникам під час підготовки уроків української мови та літератури, варто виділити такі:

- Клімова С.В. Національно-патріотичне виховання молодших школярів засобами вивчення творів письменників рідного краю. *Джерело педагогічних інновацій. Нова початкова школа: перший досвід*. Випуск № 1 (49). Харків: Харківська академія неперервної освіти, 2025. – С.156–163.
- Радченко Ю.В. Мова сучасної української мілітарної поезії: любов як протистояння війні. *Матеріали V Міжнародної славістичної конференції, присвяченої пам'яті святих Кирила і Мефодія: «Славістика в сучасному світі: методологічні й ціннісні орієнтири» / за заг. ред. О.О.Маленко*. Харків – Шумен : ХНПУ; ХІФТ, 2025. – С.198–204.
- Радченко Ю.В. Металогійний наратив війни в сучасній мілітарній поезії як репрезентант духовних змін у свідомості українців. *Лінгвістичні дослідження: зб. наук. пр. Харк. нац. пед. ун-ту імені Г.С.Сковороди / гол. ред. Н. В. Піддубна*. Харків, 2025. Вип. 63. С.160–169. DOI: <https://doi.org/10.34142/23127546.2025.63.12>.

- Дегтярьова Г.А, Радченко Ю.В Робота з текстом / медіатекстом як засіб формування читацької грамотності учнів на уроках української мови: вибір і створення дидактичного матеріалу. *Джерело педагогічних інновацій. Сучасні тренди мовно-літературної освітньої галузі*. Вип 3 (51). Харків: Харківська академія неперервної освіти, 2025. – С.42–50.

Пролонговані заходи, спрямовані на розкриття потенціалу уроків української літератури в системі національно-патріотичного виховання

Для НУШ національно-патріотичне виховання – це одна з наскрізних задач, яку кожний учитель закладу загальної середньої освіти має розв'язувати щоденно. Особлива роль у цій діяльності відводиться **урокам української літератури**, зокрема вивченню літератури рідного краю, оскільки велике значення в ознайомленні з творчим доробком письменників-слобожан має момент дотичності до автентичного, історичного, одночасно вагомого і близького. Ці внутрішні інтенції невід'ємно присутні в кожній людині, і завдання вчителя – їх усіляко розвивати і підтримувати. За останні роки вчителі української мови та літератури Харківщини мали змогу поглибити досвід вивчення літератури рідного краю у двох пролонгованих заходах:

- педагогічній майстерні «Література рідного краю. Минуле – сучасне – вічність: талановиті письменники Харківщини» (2022-2023 рр.);
- педагогічній майстерні «Організація творчої діяльності учнів щодо використання жанрового та тематичного багатства сучасної літератури рідного краю на засадах інтегрованого підходу в навчанні» (2024 р.).

Пролонговані заходи дозволяють підвищити кваліфікацію і роль талановитих педагогів, які можуть ефективно вплинути на зростання рівня педагогічної майстерності освітян. Цю тезу довела діяльність наших педагогічних майстерень, що стало одним із перспективних напрямів удосконалення системи роботи з вивчення літератури рідного краю.

За програмою педагогічної майстерні «Література рідного краю. Минуле – сучасне – вічність: талановиті письменники Харківщини» було заплановано та проведено 6 занять по 4 години.

Серед основних організаційно-методичних форм діяльності майстерні – методична студія, літературно-медійна сільвета, семінар-практикум, творча майстерня, воркшоп, прескалейдоскоп.

Робота педагогічної майстерні була направлена на:

- презентативність,
- ексклюзивність та оригінальність у презентації ідеї;
- умотивованість вибору теми та практичне донесення авторської ідеї.

Учасники майстерні успішно вдосконалили та розширили такі професійні компетентності: предметно-методичну, інформаційно-цифрову, прогностичну; інноваційну, проєктувальну, здатність до навчання упродовж життя. Усього в роботі педмайстерні взяли участь 86 учителів української мови та літератури, які отримали відповідні сертифікати.

Велику допомогу в організації роботи майстерні надав Віктор Бойко, член Національної Спілки письменників України, голова Харківського обласного відділення українського фонду культури.

Без сумніву, вплив кращих творів літератури рідного краю є визначальним насамперед у формуванні національної свідомості, патріотизму учнів, досягнення ними глибинної цінності спадщини митців свого краю. З учителями були опрацьовані різні моделі уроків рідного краю, зокрема за персоналіями окремих письменників та тематичні. Учителі взяли участь у таких творчих дискусіях: Відповідно до наказу КВНЗ «ХАНО» від 27.12.2023 року № 94 «Про пролонговані методичні форми підвищення кваліфікації педагогічних працівників закладів освіти Харківської області у 2024 році» проведено чотири засідання методично-творчої майстерні за темою «Організація творчої діяльності учнів щодо використання жанрового та тематичного багатства сучасної літератури рідного краю на засадах інтегрованого підходу в навчанні», за підсумками якої одержали сертифікати 72 вчителі української мови та літератури (в обсязі 15 годин/ 0,5 кредиту за дистанційною формою навчання).

Одним із завдань цієї педмайстерні було поглиблення знань учителів з питання «Сучасна українська література і Харківщина». Природно, що в умовах війни з росією вчителям на перше засідання майстерні був запропонований модульний вебдайджест «Сучасна література Харківщини як засіб патріотичного виховання молоді: літопис війни очима письменника», під час якого були розглянуті питання «Вивчення творчості письменників-харків'ян часу війни: літературні постаті, жанри та тематичні обрії», «Екзистенціалізм» роману С.Жадана «Інтернат». Практичний блок був присвячений удосконаленню дослідницько-пошукової роботи на уроках літератури рідного краю з патріотичної тематики.

Уже з другого засідання майстерні учителі почали активно презентувати власні розробки патріотичної тематики: учителі Роганського академічного ліцею Роганської селищної ради Харківського району Харківської області презентували досвід за темою «Вивчаємо творчість Сергія Жадана – поета, прозаїка, драматурга, есеїста: формуємо ключові компетентності учнів на засадах інтегрованого підходу», учителька Гонтарівського ліцею Старосалтівської селищної ради Чугуївського району Харківської області розповіла про харківських письменників – волонтерів і воїнів, учителька Височанського ліцею Височанської селищної ради Харківського району Харківської області ознайомила учасників майстерні з літературним портретом Олени Кудренко та її романом «Сині грози», учителька комунального закладу «Зачепилівський ліцей» Зачепилівської селищної ради Берестинського району розповіла про пісенну творчість Зої Іванової (Журавки) та її значення в патріотичному вихованні школярів, учителька Безлюдівського юридичного ліцею ім.І.Я.Підкопая Харківського району Харківської області ознайомила присутніх із сторінками життя і творчості Володимира Вакуленка, учителька української мови та літератури комунального закладу «Харківський ліцей № 178 Харківської міської ради» ознайомила учасників педмайстерні з творчим портретом Валентини Гришко, а вчителька Берестовеньківської філії Берестинського ліцею № 4 Берестинської міської ради Харківської області – з творчим всесвітом Галини Таран. Велику увагу вчителі приділяють створенню портфоліо про життєвий та творчий шлях письменників – земляків, пошуку поезій та прозових творів про російське вторгнення в Україну у творчості сучасних письменників-харків'ян з використанням матеріалів соцмереж, особистими контактами з письменниками. Такі уроки запам'ятовуються учням на все життя. Найбільше вчителі зацікавилися художніми творами воїна та письменника Олега

Бородая, який уже більше десяти років захищає Україну (у минулому більше п'ятнадцяти років працював в одній із харківських шкіл учителем математики); віршами поетеси – піснярки Зої Іванової (Журавки); Ольги Соловйової (також у минулому вчительки української мови та літератури), яка написала повість «Дружок або Чому собаки не вміють говорити» – про вторгнення ворогів на Харківщину та важкі місяці життя в окупації.

Під час підбиття підсумків роботи педмайстерні вчителі української мови та літератури акцентували на тому, що використовують матеріал про письменників-харків'ян не тільки на уроках літератури рідного краю, але й на уроках української мови, під час виховних годин, при проведенні літературних заходів за участю бійців та ветеранів ЗСУ, при написанні робіт на учнівських мовно-літературних конкурсах, організації тематичних заходів, присвячених Дню українського добровольця, Дню захисника України, Дню Гідності та Свободи, конкурсах есе «Я – українець/українка» та ін.

Одним із підсумків роботи педмайстерень з літератури рідного краю є створення електронних матеріалів як опції для проведення уроків. Ці матеріали вчителі можуть поглиблювати й доповнювати через тематичний і персональний (за авторами) виміри, урахувати можливості для застосування мультимедіа, інтерактивної взаємодії, контенту для пошуку необхідної інформації, ілюстративних прикладів, методичних розробок, додаткової аудіо- та відеоінформації, передбачати багаторівневість викладу навчального матеріалу тощо.

У 2025 році вчителі української мови та літератури змогли підвищити кваліфікацію під час навчання за програмою воркшопу «Діяльнісні виміри формування ключових компетентностей учнів на уроках української літератури у 8 класі НУШ» (50 осіб). Питання національно-патріотичного спрямування були провідними в цьому воркшопі, оскільки програма НУШ з української літератури включає багато творів історичної та патріотичної тематики. Особливістю цього заходу стало те, що вчителі-словесники мали змогу поєднати участь у роботі воркшопу (9 год.) з відвідуванням тематичного спецкурсу (6 год.), що дало можливість поглибити практичний досвід учителів.

Особливістю методичних заходів, які проводяться КВНЗ «ХАНО», є те, що вони завжди містять практичний кейс, який сприяє підвищенню фахової майстерності вчителя. Прикладом є творча вебстудія «Національно-патріотичне виховання сучасних школярів на кращих зразках української поезії» для вчителів української мови та літератури закладів загальної середньої освіти області. (09.05.2022, 47 учасників). Для НУШ національно-патріотичне виховання – це одна з наскрізних задач, яку кожний учитель закладу загальної середньої освіти має розв'язувати щоденно. Особлива роль у цій діяльності відводиться вивченню літератури рідного краю, оскільки велике значення у вивченні творчого доробку письменників-слобожан має момент дотичності до автентичного, історичного, одночасно вагомого і близького. Ці внутрішні інтенції невід'ємно присутні в кожній людині, і завдання вчителя – їх усіляко розвивати і підтримувати. За останні роки вчителі української мови та літератури Харківщини мали змогу поглибити досвід вивчення літератури рідного краю у двох пролонгованих заходах:

- педагогічній майстерні «Література рідного краю. Минуле – сучасне – вічність: талановиті письменники Харківщини» (2022-2023 рр.);

- педагогічній майстерні «Організація творчої діяльності учнів щодо використання жанрового та тематичного багатства сучасної літератури рідного краю на засадах інтегрованого підходу в навчанні» (2024 р.).

Пролонговані заходи дозволяють підвищити кваліфікацію і роль талановитих педагогів, які можуть ефективно вплинути на зростання рівня педагогічної майстерності освітян. Цю тезу довела діяльність наших педагогічних майстерень, що стало одним із перспективних напрямів удосконалення системи роботи з вивчення літератури рідного краю.

За програмою педагогічної майстерні «Література рідного краю. Минуле – сучасне – вічність: талановиті письменники Харківщини» було заплановано та проведено 6 занять по 4 години – усього 24 години.

Серед основних організаційно-методичних форм діяльності майстерні – методична студія, літературно-медійна сільвета, семінар-практикум, творча майстерня, воркшоп, прескалейдоскоп.

Робота педагогічної майстерні була направлена на:

- презентативність,
- ексклюзивність та оригінальність у презентації ідеї;
- умотивованість вибору теми та практичне донесення авторської ідеї.

Учасники майстерні успішно вдосконалили та розширили такі професійні компетентності:

- предметно-методичну;
- інформаційно-цифрову;
- прогностичну;
- інноваційну;
- проєктувальну;
- здатність до навчання упродовж життя.

Усього в роботі педмайстерні взяли участь 86 учителів української мови та літератури, які отримали відповідні сертифікати.

Велику допомогу в організації роботи майстерні надав Віктор Бойко, член Національної Спілки письменників України, голова Харківського обласного відділення українського фонду культури.

Без сумніву, вплив кращих творів літератури рідного краю є визначальним насамперед у формуванні національної свідомості, патріотизму учнів, осягнення ними глибинної цінності спадщини митців свого краю. З учителями були опрацьовані різні моделі уроків рідного краю, зокрема за персоналіями окремих письменників та тематичні. Учителі взяли участь у таких творчих дискусіях:

- Тема любові до рідної землі, природи в поетичній творчості письменників Харківщини.
- Моральні риси юного українця в прозових творах для дітей письменників рідного краю.
- Улюблений твір з літератури рідного краю: як організувати та провести такий урок?
- Діти, війна, література: сучасний вимір та ін.

Відповідно до наказу КВНЗ «Харківська академія неперервної освіти» від 27.12.2023 року № 94 «Про пролонговані методичні форми підвищення кваліфікації педагогічних працівників закладів освіти Харківської області у 2024 році» проведено чотири засідання методично-творчої майстерні за темою

«Організація творчої діяльності учнів щодо використання жанрового та тематичного багатства сучасної літератури рідного краю на засадах інтегрованого підходу в навчанні», за підсумками якої одержали сертифікати 72 вчителі української мови та літератури (в обсязі 15 годин/0,5 кредиту за дистанційною формою навчання).

Одним із завдань цієї педмайстерні було поглиблення знань учителів з питання «Сучасна українська література і Харківщина». Природно, що в умовах війни з росією вчителям на перше засідання майстерні був запропонований модульний вебдайджест «Сучасна література Харківщини як засіб патріотичного виховання молоді: літопис війни очима письменника», під час якого були розглянуті питання «Вивчення творчості письменників-харків'ян часу війни: літературні постаті, жанри та тематичні обрії», «Екзистенціалізм» роману С.Жадана «Інтернат». Практичний блок був присвячений удосконаленню дослідницько-пошукової роботи на уроках літератури рідного краю з патріотичної тематики.

Уже з другого засідання майстерні учителі почали активно презентувати власні розробки патріотичної тематики: учителі Роганського академічного ліцею Роганської селищної ради Харківського району Харківської області презентували досвід за темою «Вивчаємо творчість Сергія Жадана – поета, прозаїка, драматурга, есеїста: формуємо ключові компетентності учнів на засадах інтегрованого підходу», учителька Гонтарівського ліцею Старосалтівської селищної ради Чугуївського району Харківської області розповіла про харківських письменників – волонтерів і воїнів, учителька Височанського ліцею Височанської селищної ради Харківського району Харківської області ознайомила учасників майстерні з літературним портретом Олени Кудренко та її романом «Сині грози», учителька комунального закладу «Зачепилівський ліцей» Зачепилівської селищної ради Берестинського району розповіла про пісенну творчість Зої Іванової (Журавки) та її значення в патріотичному вихованні школярів, учителька Безлюдівського юридичного ліцею ім.І.Я.Підкопая Харківського району Харківської області ознайомила присутніх із сторінками життя і творчості Володимира Вакуленка, учителька української мови та літератури комунального закладу «Харківський ліцей № 178 Харківської міської ради» ознайомила учасників педмайстерні з творчим портретом Валентини Гришко, а вчителька Берестовеньківської філії Берестинського ліцею № 4 Берестинської міської ради Харківської області – з творчим всесвітом Галини Таран. Велику увагу вчителі приділяють створенню портфоліо про життєвий та творчий шлях письменників – земляків, пошуку поезій та прозових творів про російське вторгнення в Україну у творчості сучасних письменників-харків'ян з використанням матеріалів соцмереж, особистими контактами з письменниками. Такі уроки запам'ятовуються учням на все життя. Найбільше вчителі зацікавилися художніми творами воїна та письменника Олега Бородая, який уже більше десяти років захищає Україну (у минулому більше п'ятнадцяти років працював в одній із харківських шкіл учителем математики); віршами поетеси – піснярки Зої Іванової (Журавки); Ольги Соловйової (також у минулому вчительки української мови та літератури), яка написала повість «Дружок або Чому собаки не вміють говорити» – про вторгнення ворогів на Харківщину та важкі місяці життя в окупації.

Під час підведення підсумків роботи педмайстерні вчителі української мови та літератури акцентували на тому, що використовують матеріал про

письменників-харківців; ян не тільки на уроках літератури рідного краю, але й на уроках української мови, під час виховних годин, при проведенні літературних заходів за участю бійців та ветеранів ЗСУ, при написанні робіт на учнівських мовно-літературних конкурсах, організації тематичних заходів, присвячених Дню українського добровольця, Дню захисника України, Дню Гідності та Свободи, конкурсах есе «Я – українець/українка» та ін.

Участь у методичних заходах за програмами пролонгованих форм є безкоштовною. Це забезпечує комплексність у підвищенні кваліфікації кожного педагога, розвиток тих професійних компетентностей та практичних умінь, які він/вона прагнуть удосконалити відповідно до власної траєкторії професійного розвитку.

У КВНЗ «Харківська академія неперервної освіти» на курсах підвищення кваліфікації вчителів протягом багатьох років постійно проводяться заняття за темою «Література рідного краю», причому кожна тема має дві складові: теоретичну (лекція теоретичного конструювання – інтерактивна презентація з консультативною підтримкою тренера-педагога) та практичну (інтерактивна лекція – тренінгове заняття) – виконання завдань, вправ, практичних досліджень, індивідуальні консультації вчителів.

Усі виступи педагогів – учасників педмайстерні направлені на формування національної та громадянської свідомості і самосвідомості учнів, виховання патріотичних почуттів, любові до рідної землі, почуття справедливості, людяності. Багато уваги учасники педмайстерні приділили використанню на уроках літератури рідного краю ефективних технологій навчання, зокрема використанню штучного інтелекту та візуалізації навчання. Педагоги пропонували різні приклади, але всі вони були об'єднані невидимою лінією порівняння життя до війни і «диких» змін у житті звичайної людини після початку повномасштабного вторгнення росіян в Україну.

Одним із підсумків роботи педмайстерень з літератури рідного краю є створення електронних матеріалів як опції для проведення уроків. Ці матеріали вчителі можуть поглиблювати й доповнювати через тематичний і персональний (за авторами) виміри, урахувати можливості для застосування мультимедіа, інтерактивної взаємодії, контенту для пошуку необхідної інформації, ілюстративних прикладів, методичних розробок, додаткової аудіо- та відеоінформації, передбачати багаторівневість викладу навчального матеріалу тощо.

У 2025 році учителі української мови та літератури змогли підвищити кваліфікацію під час навчання за програмою воркшопу «Діяльнісні виміри формування ключових компетентностей учнів на уроках української літератури у 8 класі НУШ» (50 осіб) (додаток 10). Питання національно-патріотичного спрямування були провідними в цьому воркшопі, оскільки програма НУШ з української літератури включає багато творів історичної та патріотичної тематики.

Особливістю цього заходу стало те, що вчителі-словесники мали змогу поєднати участь у роботі воркшопу (9 год.) з відвідуванням тематичного спецкурсу (6 год.), що дало можливість поглибити практичний досвід учителів.

Особливістю методичних заходів, які проводяться в Академії, є те, що вони завжди містять практичний кейс, який сприяє підвищенню фахової майстерності вчителя. Прикладом є творча вебстудія «Національно-патріотичне виховання сучасних школярів на кращих зразках української поезії» для вчителів української

мови та літератури закладів загальної середньої освіти області. (09.05.2022, 47 учасників).

Питання щодо формування національної ідентичності дітей та молоді постійно знаходяться в полі зору усього творчого колективу Академії. Так, 17.10.2025 р. проведено круглий стіл за підсумками роботи школи-лабораторії за темою «Національно-патріотичне виховання молодших школярів засобами художнього слова». У заході взяли участь 49 осіб. Запрошені такі митці слова: Олег Бородай, воїн-захисник України, поет, прозаїк, автор і виконавець власних пісень, член Національної спілки письменників України; Ніна Супруненко, українська поетка, лірик, член Національної спілки письменників України, Національної спілки журналістів України, Заслужений діяч мистецтв України; Ганна Булгакова, головна редакторка відділу дитячої літератури видавництва «Ранок», письменниця, літературна редакторка; Зоя Іванова (Журавка), поетеса з с. Чернечина Берестинського району, бібліотекарка, авторка текстів пісень. 20.10.2025 – практичний семінар за темою «Ознайомлення з культурно-історичною спадщиною українців на уроках історичної та громадянської, мистецької та технологічної освітніх галузей» за програмою педагогічної майстерні «Культурно-історичні традиції як спосіб формування національної ідентичності». Учасниками заходу стали 38 осіб. 20.11.2025 за ініціативи Харківської академії неперервної освіти проведено Всеукраїнський круглий стіл «Дитяча книга як засіб національно-патріотичного виховання». Співорганізаторами Всеукраїнського круглого столу стали Інститут педагогіки Національної академії педагогічних наук України, Державна установа «Український інститут книги», Видавництво «Ранок». Участь у заході взяли 155 осіб.

Не випадково за підсумками IV Міжнародного конкурсу для вчителів закладів загальної середньої освіти України та освітніх установ української діаспори «Українознавчі пріоритети освітнього процесу» переможцями стали 139 педагогічних працівників ЗЗСО Харківської області (30% від загальної кількості переможців).

Робота з обдарованою молоддю як складова патріотичного виховання

Щороку проводяться відеомости до Дня української писемності та мови (жовтень) та з нагоди відзначення Шевченківських днів в Україні. 28.10.2025 проведено відеоміст до Дня української писемності та мови, у якому взяли участь більше 100 осіб. Почесним гостем цього заходу стала представниця Уповноваженої із захисту державної мови Вікторія Ігорівна Вітер. Під час відеомосту переможців фінального (всеукраїнського) етапу мовно-літературних конкурсів 2024/2025 н.р. було відзначено дипломами МОНУ.

Участь дітей та молоді в учнівських мовно-літературних конкурсах дає змогу реалізувати особистісно орієнтовані технології навчання та реалізувати творчі здібності здобувачів освіти. За звітний період 650 учасників обласного етапу учнівських мовно-літературних конкурсів були нагороджені на обласному рівні дипломами I-III ступеня, 102 учні – на всеукраїнському рівні. В альманаху дитячої літературної творчості «Слобожанські перлини», який видається щорічно і надсилається учням, постійно друкуються роботи переможців цих конкурсів.

Організація інформаційно-просвітницьких кампаній на підтримку статусу української мови, її популяризації, підвищення ефективності національно-патріотичного виховання включає тематичні випуски науково-методичного журналу Харківської академії неперервної освіти «Джерело педагогічних

інновацій». Примірники видань знаходяться у відкритому доступі на сайті Академії (Бібліотека – Видання – Джерела).

Обласний фестиваль ораторського мистецтва проводиться в Харківській академії неперервної освіти з 2001 року. За цей час його учасниками стали більше 1250 осіб, переможцями – 250.

Наразі фестиваль є складовою Обласної програми розвитку освіти «Освіта незламної Харківщини» на 2024 – 2028 роки, Регіональної програми національно-патріотичного виховання дітей та молоді на 2024 – 2028 роки, затверджених рішенням Харківської обласної ради від 20 лютого 2024 року за № № 787-VIII та № 785-VIII, проводиться у складних умовах воєнного стану, його метою є формування в учнів громадянської, соціальної та загальнокультурної компетентностей, виховання почуттів національної гідності й патріотизму. У 2025 році фестиваль ораторського мистецтва був присвячений 970-й річниці від дня народження Нестора Літописця. Учасники фестивалю – 51 учень, переможці – 25.

Отже, професійний розвиток учителів української мови та літератури, зокрема й методичний супровід філологів, із питань формування громадянської ідентичності на рівні КВНЗ «ХАНО» є стратегічним чинником забезпечення якості філологічної освіти в Україні та реалізації її громадянознавчої складової. Саме завдяки системному підходу до вирішення надважливого завдання – націєтворення – заклад післядипломної педагогічної освіти виступає стратегічним партнером словесника у формуванні свідомого громадянина України.

Використані джерела

1. Виховання громадянина-патріота в умовах реалізації завдань концепції «Нова українська школа»: зб. матер. Всеукр. наук.-практ. конференції, присвяченої 145-й річниці від дня народження Г.Ващенка, 15.03.2023 / уклад.О.Е. Жосан. – Кропивницький : КЗ «КОІППО імені Василя Сухомлинського», 2023. – 286 с.

2. Горошкіна О. Формування в учнів ліцею мовної стійкості. URL: https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/719554/1/tezy_internet_konf_05_03_2020_gor.pdf (дата звернення 14.10.2025).

3. Закон України «Про освіту». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення 15.10.2025)

4. Закон України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження національної та громадянської ідентичності» (із змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2834-20#Text> (дата звернення 15.10.2025)

5. Джерело педагогічних інновацій. Вип. № 1 (33). Українська мова та література : науково-методичний журнал/ укладачі:Кротова І. В., Клімова С. В., Лузан Л. О.; гол. ред. Покроєва Л. Д.– Харків: Харківська академія неперервної освіти, 2021. – 192 с.

6. Матеріали Всеукраїнської краєзнавчої конференції учнівської молоді «Діти і війна: сучасний вимір», присвяченої Міжнародному Дню захисту дітей [упорядники: Кривоустова А.Б., Павелко І.В., Пристюк Н.П.,Скриль І.А.] Х.: 2022. – 166 с. URL: <https://st.kharkov.ua/wp-content/uploads/2022/08/Zbirka-Dity-i-viyna.pdf> (дата звернення 14.10.2025)

7. Наказ Міністерства освіти й науки України № 1225 від 29.08.2024 року «Про затвердження професійного стандарту «Вчитель закладу загальної середньої освіти» URL: <https://mon.gov.ua/npa/pro-zatverdzhennia-profesiinoho-standartu-vchytel-zakladu-zahalnoi-serednoi-osvity> (дата звернення 15.10.2025)

8. Наукові основи методики літератури: навч.-методич. посіб.; за ред. Н. Волошиної. Київ: Ленвіт, 2002. 344 с.

9. Особливості навчання української мови та літератури в умовах імплементації нового Українського правопису: навчально-методичний посібник [автори-укладачі:Лузан Л.О., Клімова С.В., Румянцева-Лахтіна О.О.; за заг. ред. Л. Д. Покроєвої, І. В. Кротової] – Харків : Харківська академія неперервної освіти, 2021. – 124 с.

10. Слизук О. А. Формування громадянських компетентностей підлітків у процесі шкільного вивчення сучасної української літератури. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/724814/1/%D0%A2%D0%B5%D0%B7%D0%B8%20%D0%A1%D0%B%D0%B8%D0%B6%D1%83%D0%BA.pdf> (дата звернення 13.10.2025)

11. Слобожанські перлини. Альманах дитячої літературної творчості. Випуск 23. – Харків: Харківська академія неперервної освіти, 2024. – 198 с.

12. Сучасна література рідного краю: посібник серії «Шкільна бібліотека» для 5–7 класів закладів загальної середньої освіти / упор. Морщавка Ю. О. — Харків: Соняшник, 2020. — 336 с., іл. — (Серія «Шкільна бібліотека»). URL: <https://lib.imzo.gov.ua/posbniki-ser-shklna-bbloteka/suchasna-literatura-rdnogo-krayu-posbnik-ser-shklna-bbloteka-dlya-5-7-klasv-zakladv-zagalno-seredno-osyti/> (дата звернення 15.10.2025)

13. Українське суспільство в умовах війни. Рік 2024: Колективна монографія / С. Дембіцький, О. Злобіна, Н. Костенко та ін.; за ред. член.-кор. НАН України, д. філос. н. Є. Головахи, член.-кор. НАН України, д. соц. н. С. Дембіцького. Київ: Інститут соціології НАН України, 2024. 450 с.

14. Формування у підлітків національно-культурної ідентичності у загальноосвітніх навчальних закладах (констатувальний етап дослідження): науково-методичний посібник / авт. кол. за заг. кер. К. О. Журби. – Черкаси: ЧОІПОПІ, 2017. – 83 с.

Еволюція української ідентичності в освітній політиці України

*Вороніна Галина,
доцент кафедри освітнього менеджменту
КВНЗ «Харківська академія неперервної освіти,
кандидат педагогічних наук
v_gala@ukr.net*

Питання національної ідентичності в Україні набуває особливої гостроти в умовах сучасного екзистенційного виклику, спричиненого зовнішньою агресією РФ, і процесів глобалізації, що розмивають традиційні межі національних держав. Сучасне українське суспільство як ніколи потребує освічених, всебічно розвинених, відповідальних громадян і патріотів. За даними Інституту соціології НАН України, війна стала подією, що інтенсифікувала процес національної самовизначеності, стимулювала готовність українців до спротиву агресії й захисту незалежності України, і сьогодні абсолютна більшість опитаних ідентифікує себе як громадянина України [11, с. 335].

Для педагогічної спільноти ця проблема є не абстрактно-теоретичною, а безпосередньо практичною: від того, як ми розуміємо українськість, залежить зміст виховного процесу, вибір шляхів формування громадянської свідомості молодого покоління. Організація освітнього процесу спирається на ідеї дитиноцентризму, гуманізму та демократії, і пріоритети виховного впливу в закладах освіти насамперед пов'язані з національно-патріотичним вихованням, плеканням української ідентичності [4].

Формування всіх форм поведінки, які потрібні для ефективної та конструктивної участі в громадському житті, у сім'ї, на роботі, умінь співпрацювати з іншими, попереджати та розв'язувати конфлікти, досягати компромісів, поважати закони, дотримання прав людини, підтримка соціокультурного різноманіття, захищати Батьківщину вміщено до змісту

соціальної та громадянської компетентностей і потребує ретельної уваги педагогічної спільноти.

Однак сучасний педагог стикається з низкою викликів, таким, як історична неоднорідність (різні регіони України мають різний історичний досвід формування національної свідомості); конфліктні нарративи (наявність ворожих інтерпретацій української ідентичності, що використовуються для підриву державності) тощо.

Вивченню сутності та структури понять української ментальності й національної ідентичності присвячено дослідження вітчизняних учених-класиків Г. Ващенко, М. Драгоманова, І. Огієнка, С. Русової, В. Сухомлинського, К. Ушинського та сучасних науковців В. Андрущенко, І. Беха, М. Боришевського, К. Журби, В. Кременя, В. Огнев'юка, О. Пометун, В. Скуратівського, І. Шкільної та інших.

Важливим є розуміння підходів до визначення поняття ідентичності. У перекладі з англійської «identity» – тотожний, справжній, самобутній. Уперше національна ідентичність отримує чітке законодавче визначення та статус об'єкта державної політики в Законі України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності»: українська громадянська ідентичність – стійке усвідомлення громадянином України, закордонним українцем свого політико-правового зв'язку з Україною, українським народом та громадянським суспільством; українська національна ідентичність – стійке усвідомлення особою належності до української нації як самобутньої спільноти, об'єднаної назвою, символами, географічним та етносоціальним походженням, історичною пам'яттю, комплексом духовно-культурних цінностей, зокрема українською мовою і народними традиціями [3].

І. Бех трактує ідентичність як внутрішній, суб'єктивний стан особистості, у якому виражається усвідомлення нею себе як своєї стійкості особистості, як самототожності, переживання постійно наявного Я, його збереження [1].

Найважливішими джерелами національної ідентичності (ідентитетами нації) є [12]:

- а) людські переконання, оскільки нація існує, якщо її члени визнають один одного в якості співвітчизників;
- б) спільне історичне минуле (причому як перемоги, так і поразки), а також спільні обов'язки та уявлення про спільне майбутнє;
- в) спільні дії (рішення, досягнення результатів), тобто дієва ідентичність;
- г) постійне проживання в одній країні, спільна батьківщина, держава;
- д) спільні характеристики, що об'єднуються поняттями «національного характеру», спільної культури та спільних політичних принципів (демократія, верховенство закону тощо).

Розуміння важливості формування української ідентичності в дітей та молоді пройшло еволюцію від відродження національних традицій після здобуття незалежності до її трактування як фундаменту національної безпеки та спротиву збройній агресії в сучасних умовах, що відображено в державних нормативних документах. Різні періоди становлення української державності зумовили суспільно-політичні орієнтири й відповідне переосмислення пріоритетів державної освітньої та виховної політики. Аналіз нормативних державних документів дає змогу простежити послідовний поступ підходів до формування національної ідентичності дітей та молоді від культурно-освітньої парадигми (1996) → через

патріотично-громадянську (2009) → до цілісної державної політики з чітким правовим статусом (після 2022 року).

Зауважимо, державна політика має комплексний та багатовимірний характер щодо здійснення національно-патріотичного виховання і вміщує:

- освітні заходи в закладах освіти та молодіжних центрах;
- виховання засобами культури, мови та історії;
- залучення сім'ї, громадських організацій та молодіжних ініціатив;
- патріотичне виховання як ключовий складник формування національної ідентичності.

Початковий етап формування нормативного підґрунтя припадає на середину 90-х років ХХ століття та пов'язаний із ухваленням Концепції національного виховання (1994). У цьому документі національне виховання розглядається передусім як культурно-освітній процес, спрямований на відродження української мови, традицій, історичної пам'яті та духовних цінностей. Діти та молодь визначаються як носії національної культури, а освітні заклади – як ключові інституції формування національної свідомості. Мета концепції полягала у визначенні стратегії розвитку наскрізної системи виховання молодого покоління України, наповнення виховання гуманітарним змістом, котрий узгоджується кращими надбаннями цивілізації, орієнтований на соціалізацію, безпосередній розвиток Людини, відповідає потребам і самореалізації та актуальним завданням відродження національної культури, становлення Української держави. Основний акцент припадає на процес деідеологізації освіти та заміну радянської виховної системи національною:

- ідентичність розумілася як етнізація виховного процесу – прилучення дітей до рідної мови, історії, народних звичаїв і культури;
- виховний ідеал визначався у процесі формування громадянина України, який усвідомлює свій зв'язок з нацією та державою. Велика роль відводилася народній педагогіці та козацьким традиціям (козак-лицар як ідеал).

Таким чином, національна ідентичність у цей період осмислюється переважно в контексті культурної спадщини та етнокультурної самобутності [5].

Наступний етап пов'язаний з ухваленням Концепції національно-патріотичного виховання молоді 2009 року, що засвідчила посилення громадянсько-патріотичного компонента в державній політиці. У документі акцент переноситься з виключно культурного виміру на формування активної громадянської позиції, відповідальності за долю держави та готовності молоді до участі в суспільному житті. Національна ідентичність розглядається як поєднання національної самосвідомості та громадянської відповідальності, що відповідає європейським підходам до виховання молоді [8]. У змісті концепції, що ввїбрала ідеї року громадянської освіти (2005), реалізовані в проєкті «Громадянська освіта - Україна» 2005–2008, події Помаранчевої революції, відстежується перехід від декларативного патріотизму до ціннісно-громадянської ідентичності. На відміну від попередніх нормативних підходів, орієнтованих переважно на символічний та емоційний патріотизм року, акцент змістився на формування української ідентичності як інтегрованої системи цінностей, що поєднує культурну належність, громадянську відповідальність, повагу до прав людини та демократичні принципи.

Після 2014 року національна ідентичність була переосмислена у вимірі безпекової політики. Зовнішня агресія та інформаційна війна продемонстрували

вразливість суспільства до маніпуляцій у разі несформованої або розмитої ідентичності. У цьому контексті школа почала розглядатись як ключовий простір формування ціннісної стійкості, здатності до критичного мислення та усвідомленого громадянського вибору. Революційні зміни у листопаді 2013 – березні 2014, війна на Сході країни окреслили базові замисли Концепції національно-патріотичного виховання дітей та молоді, затвердженої наказом Міністерства освіти і науки України № 641 від 16.06.2015 року. В основу системи національно-патріотичного виховання покладено ідею розвитку української державності як консолідуючого чинника розвитку українського суспільства та української політичної нації. Спостерігається зміна акцентів: з'явилася потреба у вихованні «нового українця», чия ідентичність базується не лише на традиціях, а й на європейських цінностях – повазі до прав людини, верховенстві права та толерантності. Актуальним є героїчний аспект: ідентичність молоді почала формуватися на прикладах героїчної боротьби учасників АТО, Героїв Небесної Сотні та волонтерів. Важливим завданням стало подолання «комплексу меншовартості» та руйнування стереотипів про «неповноцінність» української мови та культури. Суттєвим нововведенням стає врахування вікових особливостей дітей і молоді, забезпечення безперервності процесу виховання від дошкільного віку до молодіжного середовища [7].

Подібна логіка закладена в Концепції «Нова українська школа», що змінила освітню філософію та роль школи. Як зазначає Л. Гриневич, концептуальні ідеї реформи «Нова українська школа» формувалися відповідно до вимог часу і нових викликів, які постали перед українським суспільством після Революції гідності та початку російської агресії в Україні з 2014 року [2]. НУШ ґрунтується на дитиноцентризмі та компетентнісному підході, що зумовило переосмислення механізмів формування ідентичності – не шляхом нав'язування готових наративів, а на основі досвіду, безпосередньої участі, рефлексії та співпраці. Таким чином, українська ідентичність у НУШ розуміється як результат освітнього процесу, а не як окрема ідеологічна мета.

На актуальності національно-патріотичного виховання громадян наголошено в Стратегії національно-патріотичного виховання 2019 року та підкреслено, що національно-патріотичного виховання є невід'ємною складовою забезпечення національної безпеки України. У Стратегії чітко задекларовано інтеграцію з європейськими цінностями, створення освітнього середовища на основі формальної, неформальної, позашкільної освіти, що забезпечить повноцінне партнерство держави, громади, освіти; підкреслено, що здобувач освіти є активним суб'єктом виховного процесу, у результаті чого зростатиме свідомим громадянином, носієм цінностей і національної ідентичності [10].

Подальший розвиток нормативних підходів свідчить про прагнення переосмислення та посилення національно-патріотичного виховання дітей та молоді – формування нового українця, що діє на основі національних і європейських цінностей. **Стратегічним нормативним документом**, що визначає оновлені підходи до формування національної свідомості, громадянської ідентичності та патріотизму здобувачів освіти в умовах повномасштабної збройної агресії проти України, **стала Концепція національно-патріотичного виховання в системі освіти України (2022)**. Документ ґрунтується на усвідомленні того, що національно-патріотичне виховання в сучасних умовах є не лише складовою освітнього процесу, а й чинником національної безпеки, стійкості суспільства та

збереження української державності. Особливу увагу в Концепції приділено формуванню української національної ідентичності як усвідомленого вибору та внутрішньої цінності; вихованню стійкості до інформаційних впливів і пропаганди; розвитку критичного мислення та медіаграмотності; утвердженню цінностей свободи, гідності, солідарності, взаємоповаги [6].

Базовим нормативно-правовим актом, який закріплює на законодавчому рівні державну політику у сфері формування та зміцнення української національної та громадянської ідентичності, є **Закон України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності» (2022)**. Закон визначає утвердження української національної та громадянської ідентичності як один із пріоритетів державної політики, безпосередньо пов'язаний із національною безпекою України; суспільною згуртованістю; збереженням державності; демократичним і європейським розвитком країни.

Окремий акцент у Законі зроблено на ролі освіти як ключового середовища формування української національної та громадянської ідентичності. Закон передбачає інтеграцію відповідних цінностей у формальну, неформальну та позашкільну освіту; виховну та просвітницьку діяльність; підготовку й підвищення кваліфікації педагогічних працівників [3].

Стратегія утвердження української національної та громадянської ідентичності до 2030 року є довгостроковим державним документом, спрямованим на зміцнення суспільної єдності, формування стійкої української ідентичності та консолідацію громадян України в умовах тривалих безпекових, інформаційних і соціокультурних викликів.

Основними складовими державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності є національно-патріотичне виховання, військово-патріотичне виховання, громадянська освіта.

Стратегія ґрунтується на розумінні ідентичності як усвідомленої ціннісної належності особистості до української політичної нації, що поєднує національну самосвідомість і громадянську відповідальність; повагу до державної мови, культури, історичної пам'яті; прийняття демократичних цінностей, прав і свобод людини; активну участь у житті громади та держави.

Важливим положенням Стратегії є визначення освіти як ключового середовища формування ідентичності, базуючись на наскрізне впровадження цінностей у формальній, неформальній та позашкільній освіті; розвиток громадянських і соціальних компетентностей; підготовку та підтримку педагогічних працівників; партнерство закладів освіти з громадами та інститутами громадянського суспільства [9].

Отримані результати аналізу дають підстави стверджувати, що підходи до формування національної ідентичності дітей та молоді в Україні зазнали складного шляху на рівні нормативного становлення – від фрагментарних культурно-виховних орієнтирів до цілісної державної політики з чітким правовим забезпеченням. Зміна нормативних акцентів відображає не лише еволюцію освітніх підходів, а й зростання усвідомлення ролі національної ідентичності як чинника соціальної згуртованості та національної стійкості.

Як бачимо, ефективність реалізації нормативних положень значною мірою залежить від практичного втілення в освітньому середовищі, що актуалізує потребу

в подальшому вдосконаленні методичних інструментів, вивчення та узагальнення дієвих освітніх практик, здатних інтегрувати цінності національної ідентичності в сучасний освітній процес, у підготовці педагогічних кадрів до формування національної ідентичності.

Список використаних джерел

1. Бех І., Журба К. Концепція формування у підлітків національно-культурної ідентичності у загальноосвітніх навчальних закладах. *Гірська школа українських Карпат*. 2017. № 16. С. 24 – 33. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/709855/1/%D0%A1%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%8F%D0%96%D1%83%D1%80%D0%B1%D0%B0%D0%B3%D1%96%D1%80%D1%88%D0%BA.pdf>
2. Гриневич Л. Концептуальні ідеї реформи «Нова українська школа» у світлі української педагогічної думки. URL: <https://uej.undip.org.ua/index.php/journal/article/view/631/605>
3. Закон України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2834-20/conv#Text>
4. Концепція «Нова українська школа». URL: <http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/ua-sch-2016/>
5. Концепція національного виховання. URL: <https://library.nlu.edu.ua/BIBLIOTEKA/STATTI/KONCEPCIY.pdf>
6. Концепція національно-патріотичного виховання в системі освіти України. URL: <https://drive.google.com/file/d/1B-dJsxljilNxfuy3jjq5n4ZVPeo4gZ8/view>
7. Наказ Міністерства освіти і науки України № 641 від 16.06.2015 р. «Про затвердження Концепції національно-патріотичного виховання дітей і молоді, Заходів щодо реалізації Концепції національно-патріотичного виховання дітей і молоді та методичних рекомендацій щодо національно-патріотичного виховання у загальноосвітніх навчальних закладах». URL: <https://mva.gov.ua/storage/app/sites/1/uploaded-files/natsionalno-patriotichnogo-vikhovannya-ditey-ta-molodi-nakaz-mon-2015-06-15-641.pdf>
8. Наказ Міністерства у справах сім'ї, молоді та спорту; Міністерства оборони; Міністерства культури і туризму; Міністерства освіти і науки № 3754/981/538/49 від 27.10.09 року «Про затвердження Концепції національно-патріотичного виховання молоді». URL: <https://osvita.ua/legislation/other/5397/>
9. Стратегія утвердження української національної та громадянської ідентичності на період до 2030 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1322-2023-%D0%BF#Text>
10. Указ Президента України «Про Стратегію національно-патріотичного виховання». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/286/2019#Text>
11. Українське суспільство в умовах війни. 2022: Колективна монографія: С. Дембіцький, О. Злобіна, Н. Костенко та ін.; за ред. член.-кор. НАН України, д. філос. н. Є. Головахи, д. соц. н. С. Макеєва. Київ: Інститут соціології НАН України, 2022. 410 с.
12. Федорчук О., Ковальов О. Національна ідентичність як генетична матриця українського народу. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/734001/1/6.pdf>

Реалізація Концепції національно-патріотичного виховання в системі освіти територіальних громад Харківщини

*Світлана Вольянська,
кандидат педагогічних наук,
начальник Східного міжрегіонального управління
Державної служби якості освіти*

З метою посилення національно-патріотичного виховання дітей та молоді в закладах освіти та відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 09 жовтня 2020 року № 932 «Про затвердження плану дій щодо реалізації Стратегії національно-патріотичного виховання на 2020 – 2025 роки» наказом Міністерства освіти і науки України від 06 червня 2022 року № 527 затверджено Концепцію національно-патріотичного виховання в системі освіти України та Заходи щодо її реалізації (далі – Концепція).

Упродовж 2023–2025 років Східним міжрегіональним управлінням Державної служби якості освіти здійснено аналіз діяльності органів місцевого самоврядування, їх структурних підрозділів із питань освіти щодо реалізації Концепції національно-патріотичного виховання в системі освіти на відповідній території.

Механізм здійснення такого аналізу визначається Порядком здійснення аналізу діяльності місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, їх структурних підрозділів із питань освіти, затвердженого наказом Міністерства освіти і науки України від 07 грудня 2021 року № 1313, зареєстрованим у Міністерстві юстиції України 27 січня 2022 року за № 97/3743 (далі – Порядок).

Відповідно до Порядку **аналіз діяльності органів місцевого самоврядування здійснюється з метою:**

- вивчення стану дотримання місцевими органами вимог законодавства з питань освіти і забезпечення якості освіти на відповідній території;
- надання місцевим органам методичної та консультативної підтримки з питань запобігання випадкам недотримання вимог законодавства з питань освіти, підвищення ефективності діяльності місцевих органів щодо забезпечення якості освіти на відповідній території;
- забезпечення інтересів територіальних громад щодо належної якості освіти на відповідній території;
- забезпечення органів управління у сфері освіти аналітичною інформацією, необхідною для прийняття обґрунтованих управлінських рішень.

Предмет аналізу – реалізація органами місцевого самоврядування (у межах делегованих повноважень) державної політики у сфері освіти, зокрема з питань забезпечення якості освіти.

Аналіз передбачав вивчення: документів, матеріалів та іншої інформації, що створюється у процесі діяльності й оприлюднюється відповідно до вимог Закону України «Про доступ до публічної інформації»; статистичної інформації та адміністративних даних; іншої інформації, необхідної для здійснення аналізу.

Програма аналізу включала такі розділи:

I. Ефективність системи управління щодо реалізації Концепції національно-патріотичного виховання в системі освіти на відповідній території (предмет аналізу – організаційно-правові підстави діяльності органів місцевого самоврядування, їх структурних підрозділів із питань освіти).

II. Стан реалізації Концепції національно-патріотичного виховання в системі освіти на відповідній території (організація роботи щодо виконання заходів із реалізації Концепції; стан виконання відділом/управлінням освіти заходів щодо реалізації Концепції).

III. Стан реалізації закладами освіти Концепції національно-патріотичного виховання (стан виконання закладами освіти заходів щодо реалізації Концепції).

Висновки за наслідками аналізу доповнені рекомендаціями керівникам органів місцевого самоврядування, їх структурних підрозділів із питань освіти.

Упродовж 2023–2025 років проаналізовано діяльність органів місцевого самоврядування та відділів/управлінь освіти 6-ти територіальних громад, зокрема: *трьох районів м. Харкова та трьох міських/селищних громад Харківської області*. Під час аналізу відвідано 21 заклад освіти, із них 13 закладів загальної середньої освіти та 8 закладів позашкільної освіти.

Наведемо деякі факти й висновки, що можуть бути корисними для фахівців, які опікуються національно-патріотичним вихованням дітей та молоді.

1. Оптимальність структури органів управління у сфері освіти та розподіл визначених обов'язків між працівниками дозволяє здійснювати ефективну реалізацію державної політики, зокрема щодо реалізації Концепції національно-патріотичного виховання.

Державна політика у сфері освіти в частині національно-патріотичного виховання реалізується через функції Центрів професійного розвитку педагогічних працівників (у м. Харкові – відділів освітніх технологій/відділів освітнього менеджменту), а саме: завдання забезпечення функціонування української мови як державної в закладах освіти, підтримка дитячого лідерського руху, виховання громадянської культури учнівської молоді, збагачення соціальної практики здобувачів освіти через участь у суспільному житті району/міста, упровадження нових форм і методів національно-патріотичного виховання в освітній процес, а також координація діяльності професійних спільнот педагогічних працівників, зокрема вчителів предмета «Захист України».

2. З метою розвитку в суспільстві національної свідомості, формування почуття патріотизму на засадах духовності та моральності, популяризації духовно-культурної спадщини Українського народу органами місцевого самоврядування прийняті рішення, розроблені програми заходів на виконання Концепції національно-патріотичного виховання в системі освіти України до 2025 року.

Сайти органів управління у сфері освіти містять рубрику «Національно-патріотичне виховання дітей та молоді», де розміщені плани заходів щодо реалізації Концепції національно-патріотичного виховання (далі – План заходів) та відповідна нормативна база. *Зазвичай План заходів складається з таких розділів:* створення соціально-педагогічних умов для реалізації національно-патріотичного виховання; зміст і форми національно-патріотичного виховання; організація інформаційно-

просвітницької роботи у сфері національно-патріотичного виховання; військово-патріотичне виховання.

Інформація про заходи та події з національно-патріотичного виховання висвітлюється на сайтах управлінь/відділів освіти на вебсторінках «Національно-патріотичне виховання», «Військово-патріотичне виховання», «Виховна робота», «Учнівське самоврядування» та «Новини». Окрім цього, інформація публікується в соціальних мережах. Таким чином забезпечується прозорість і відкритість діяльності з реалізації Концепції національно-патріотичного виховання в системі освіти.

Як позитивне слід відзначити співпрацю педагогічних і учнівських колективів у різноманітних заходах і проєктах. Наведемо лише невелику кількість їх:

- проєкт «Викладання та навчання з живою спадщиною в Україні» для інтеграції елементів живої спадщини в шкільні предмети, такі як математика, фізика чи література (за підтримки Надзвичайного фонду спадщини ЮНЕСКО спільно з Центром розвитку «Демократія через культуру», Кафедри ЮНЕСКО з наукової освіти в Києві);
- Всеукраїнська краєзнавча експедиція учнівської молоді «Моя Батьківщина – Україна»;
- Всеукраїнська краєзнавча акція учнівської молоді «Українська революція: 100 років надії і боротьби»;
- Міжнародний фестиваль-конкурс учнівської та студентської творчості «Змагаємось за нове життя», присвячений Лесі Українці;
- фестиваль «Козацька Слобожанщина»;
- Всеукраїнський фізкультурно-патріотичний фестиваль учнів України «Козацький гарт».

Одним із вдалих проєктів, що діє на території Краснокутської громади, є створення Молодіжної ради як колегіального консультативно-дорадчого органу при виконавчому комітеті Краснокутської селищної ради для проведення консультації з громадськістю з питань формування та реалізації молодіжної політики. Відповідно до Положення про Молодіжну раду Перспективним планом завдань і заходів щодо розвитку молодіжної політики на території Краснокутського селищної ради передбачено розділ «Громадянськість і патріотизм», який включає заходи, спрямовані на утвердження патріотизму, громадянської свідомості й активної громадянської позиції молоді, розвиток молодіжного руху (розширення туристично-краєзнавчої роботи для молоді: «Історичні канікули», «Школа екскурсіводів»; проведення конкурсу «Я – українець», волонтерська робота на допомогу ЗСУ тощо).

У Коломацькій селищній громаді проводиться системна, цілеспрямована та результативна робота з національно-патріотичного виховання, яка за період вторгнення рф в Україну набула ще більшої актуальності та практичної спрямованості. Так, у громаді реалізуються заходи щодо збереження культурної спадщини як основи національної культури та розширення доступу до неї громадян: створено культурно-історичні осередки, проводиться активна краєзнавча робота. Розпочато роботу зі створення музею історичної спадщини в Коломацькому селищному будинку культури.

Особливої уваги заслуговує розвинена волонтерська діяльність. За час війни на території всіх громад одним із пріоритетних напрямів діяльності став

волонтерський рух, у якому беруть участь мешканці громади, внутрішньо-переміщені особи. Разом вони плетуть маскувальні сітки, виготовляють окопні свічки, збирають кошти й передають необхідні речі та продукти військовослужбовцям, проводять благодійні акції, толоки, ярмарки тощо. Зазвичай осередками волонтерства в громадах є заклади освіти, а визначну роль в організації цієї діяльності відіграють освітяни.

Так, Коломацькою селищною радою з початку війни було створено Волонтерський центр гуманітарної допомоги, укладено двосторонню угоду з Польським Фондом міжнародної солідарності. Події, проведені заходи, звіти та інша інформація висвітлюється в інформаційному бюлетені «Вісник Коломаччини».

Використання соціальних мереж як медіаплатформ сприяє популяризації заходів із національно-патріотичного виховання, а також пошуку й розвитку партнерських зв'язків.

3. Стан національно-патріотичного виховання здобувачів освіти аналізується управліннями/відділами освіти й обговорюється під час різних заходів: на засіданнях колегії, нарадах із керівниками закладів освіти, заступниками директорів з навчально-виховної роботи закладів загальної середньої освіти, засіданнях методичної ради.

Питання реалізації Концепції національно-патріотичного виховання в системі освіти розглядалися на педагогічних конференціях, нарадах і заходах, які проводять Центри професійного розвитку педагогічних працівників.

Складовою частиною патріотичного виховання, а в роки воєнної загрози пріоритетною, є військово-патріотичне виховання, зорієнтоване на формування у зростаючої особистості готовності до захисту України, розвиток бажання здобувати військові професії, проходити службу в Збройних Силах України як особливому виді державної служби.

Питання національно-патріотичного виховання також порушувалися на засіданнях методичних об'єднань учителів предмета «Захист України». Педагогічні працівники беруть участь у заходах із підвищення кваліфікації (навчаннях, тренінгах): «Нові акценти в роботі вчителя предмета «Захист України» (один із модулів «Військово-патріотичне виховання на уроках із предмета «Захист України»); «Фахова компетентність та професійна майстерність педагога-організатора в умовах освітнього простору НУШ (один із модулів «Національно-патріотичне виховання»); «Сучасні технології виховання в умовах розбудови Нової української школи» (один із модулів «Національно-патріотичне виховання»).

4. У ході проведення аналізу вивчалось питання стану реалізації закладами освіти заходів щодо реалізації Концепції національно-патріотичного виховання.

Національно-патріотичне виховання в закладах позашкільної освіти реалізується через низку взаємопов'язаних між собою компонентів, а саме:

- управлінський аспект (планування роботи, аналіз діяльності (за три роки), систематичний контроль за якістю змісту і форм національно-патріотичного виховання);
- організаційно-методична робота (діяльність методичних об'єднань, самоосвітня діяльність педагогів, майстер-класи, методичні тижні);
- виховання громадянина-патріота під час проведення гурткових занять еколого-натуралістичного, туристсько-краєзнавчого, військово-

патріотичного, соціально-реабілітаційного, дослідницько-експериментального та організаційно-масового напрямів;

- науково-дослідницька робота (участь в історико-краєзнавчих, дослідницьких конференціях, Всеукраїнському конкурсі-захисті науково-дослідницьких робіт учнів-членів МАН України);
- координування учнівського самоврядування;
- масові заходи з вихованцями (флешмоби, акції, виставки, фестивалі, майстер-класи, змагання різних рівнів тощо);
- співпраця з організаціями/установами;
- волонтерська діяльність.

Вихованці закладів позашкільної освіти є активними учасниками конкурсів і акцій різного рівня: «Моя Батьківщина – Україна», «Видатні люди рідного краю», «Мій рідний край – моя земля», «Пізнай себе – свій рід, свій нарід», «Знай і люби свій край», Всеукраїнської військово-патріотичної гри «Сокіл» («Джура»).

Так, проведено відкритий чемпіонат Краснокутської громади з мініфутболу серед юнаків – ЧЕМПІОНАТ НЕЗЛАМНОСТІ, фізкультурно-патріотичний фестиваль «Козацький гарт» і фізкультурно-патріотичний захід «Козацька ліга» тощо.

У Комунальному закладі «Центр дитячої та юнацької творчості № 6 Харківської міської ради» функціонує зразковий етнографічний музей «Мальовнича Україна», який став своєрідним методичним центром, що пропагує різноманітні форми роботи серед вихованців, керівників гуртків, батьків не тільки у своєму закладі, а й у закладах освіти Немишлянського району м. Харкова. На базі музею проходять районні, міські семінари, конференції, відкриті заняття гуртків; проводяться традиційні народні свята, майстер-класи з народних промислів, екскурсії та інтерактивні заняття.

З метою створення умов для самореалізації учнівської молоді, формування навичок самоврядування, підвищення соціальної активності, відповідальності в процесі практичної громадської діяльності впродовж багатьох років функціонує районна Асоціація ДЮГО «ТЕМП», об'єднуючи лідерів шкільного самоврядування та активну молодь Немишлянського району.

Діяльність гуртка «Я – патріот» здійснюється за навчальною програмою, авторами якої є керівник закладу Олена Кобзева та педагог закладу Тетяна Бойко. Олена Кобзева – сертифікований спеціаліст, яка пройшла навчання за програмою тренінгу національно-патріотичного виховання «З Україною в серці» та взяла участь як тренер у роботі Третього Форуму українських патріотичних справ «Ми – Українці».

Національно-патріотичне виховання учнів у закладах загальної середньої освіти здійснюється комплексно й системно. Через освітній процес формується патріотична свідомість, ціннісне ставлення до українського народу, Батьківщини, держави, нації. Серед запланованих і проведених заходів: тематичні, інформаційно-просвітницькі, виховні, спортивні заходи, інформаційні хвилини пам'яті, уроки мужності та пам'яті, тематичні акції, круглі столи, години спілкування, патріотичні та екологічні флешмоби, фотовиставки, челенджі, тематичні кольорові тижні, конкурси малюнків; організовуються фотомарафони електронних листівок, перегляд і обговорення відеоматеріалів, віртуальні екскурсії та виставки, патріотичні марафони, турніри та благодійні акції; онлайн-зустрічі з

добровольцями, ветеранами військової служби, громадськими діячами та волонтерами.

Також щорічно в планах роботи передбачено проведення тематичних заходів, присвячених героїчним подвигам українських воїнів, боротьбі за територіальну цілісність і незалежність України: до Дня пам'яті Героїв Крут, Дня Героїв Небесної Сотні, Дня українського добровольця, Дня захисників і захисниць України, Дня Гідності та Свободи.

Фото- та відеозвіти про заходи з реалізації Концепції національно-патріотичного виховання розміщуються на офіційних сайтах закладів освіти та сторінках у соціальних мережах.

Отже, узагальнюючи, можемо зробити висновок, що освітнє середовище, управлінська й педагогічна діяльність у закладах освіти сприяють розвиткові у здобувачів освіти поваги до національних символів, утвердженню у свідомості та почуттях особистості патріотичних цінностей і переконань.

Проблема збереження національної ідентичності як основи культурної та духовної єдності суспільства в умовах глобалізації, інформаційних викликів

Сапегіна Наталія,

учитель української мови й літератури

КЗ «Харківська гімназія № 25 Харківської міської ради»

У сучасному світі процеси глобалізації, інтенсивна міграція, розвиток цифрових технологій і глобальних медіа створюють нові умови для формування ідентичності людини. Водночас вони несуть ризики втрати національної самобутності, розмивання культурних кодів і духовних орієнтирів [5]. Саме тому питання збереження та зміцнення національної ідентичності як основи культурної та духовної єдності українського суспільства набуває особливого значення. У контексті реалізації Концепції Нової української школи завдання освіти полягає не лише у формуванні компетентностей, а й у вихованні свідомого громадянина, патріота, який шанує свою культуру, мову, історію та цінності.

Проблема збереження національної ідентичності постає в умовах, коли глобалізаційні процеси впливають на культурну єдність націй. Масова культура, міграційні потоки, гібридні інформаційні впливи та диджиталізація суспільства часто створюють виклики для національної свідомості, формують нові типи міжкультурної взаємодії, у яких може розмиватися почуття приналежності до власної держави [6].

Україна сьогодні переживає одночасно процеси європейської інтеграції та національного самоутвердження. Це вимагає від педагогічної спільноти глибокого осмислення ролі освіти у зміцненні духовної єдності суспільства й вихованні національно свідомої молоді.

Національна ідентичність – це не лише етнічна приналежність, а насамперед свідоме переживання спільних цінностей, мови, історичної пам'яті, культурних традицій і громадянської відповідальності.

Українські дослідники О. Кіндратець, В. Кульчицький, І. Павлик, О. Скрипнік, Л. Солярчик та інші підкреслюють, що в добу глобалізації саме освіта та медіа є ключовими чинниками формування і підтримки національної самосвідомості.

Інформаційна доба породжує феномен «віртуальної ідентичності», коли уявлення про власну культуру формується через соціальні мережі, фільми, блогосферу. Тому надзвичайно важливо навчити молоде покоління критично мислити, розрізняти правдиву інформацію від маніпулятивної, а головне – усвідомлювати себе частиною українського культурного простору.

У своїй педагогічній практиці я виходжу з переконання, що збереження національної ідентичності починається з освітнього процесу, де дитина поступово усвідомлює свій зв'язок із народом, традицією, культурою.

Реалізація цього завдання можлива через:

- інтеграцію національно-патріотичного виховання в усі навчальні предмети;
- проєктну діяльність, орієнтовану на вивчення історії та культури рідного краю;
- використання сучасних цифрових інструментів для популяризації українських цінностей (створення відеопроєктів, подкастів, онлайн-музеїв);
- медіаосвіту, спрямовану на формування інформаційної грамотності та здатності аналізувати контент із позиції національних інтересів.

Приклади реалізації завдань у педагогічній практиці: шкільний проєкт «Україна в моєму серці», де учні досліджують культурну спадщину своєї громади; інтегрований урок «Мова – код нації» у межах тижня української мови; тематичні виховні години «Символи державності», «Культура єднає покоління» та інші.

Такі методи не лише підвищують мотивацію учнів, а й сприяють особистісному переживанню національної належності.

Освіта, медіа і технології виступають чинниками духовної єдності, тому що в умовах цифрового суспільства вони мають потенціал не лише інформувати, а й виховувати. Телебачення, соціальні мережі, інтернет-платформи можуть як зміцнювати національну єдність, так і сприяти її розмиванню. Завдання сучасного педагога – виховати критичного споживача інформації, який уміє шукати правду, розрізняє маніпуляції та цінує власну культурну спадщину.

Варто впроваджувати на уроках такі інноваційні освітні практики: використання віртуальної реальності для вивчення історичних подій України; створення цифрових карт культурної спадщини; проведення онлайн-дискусій про українську ідентичність у світовому контексті. Вони поєднують сучасні підходи з національно орієнтованим змістом, що повністю відповідає філософії НУШ.

Отже, можемо зробити висновок, що проблема збереження національної ідентичності сьогодні є не лише культурною, а й стратегічною – від неї залежить стійкість, духовна єдність і майбутнє українського суспільства. Саме тому освіта, культура та інформаційна політика повинні діяти узгоджено, формуючи в молоді почуття гордості за свою державу й усвідомлення особистої відповідальності за її розвиток. Реалізація Концепції Нової української школи дає змогу зробити це системно – через компетентнісне навчання, виховання громадянської активності, розвиток критичного мислення та духовних цінностей.

Збереження національної ідентичності – це не лише пам'ять про минуле, а основа майбутнього, у якому українське суспільство залишатиметься єдиним, духовно багатим і культурно самобутнім.

Список використаних джерел

1. Гладких Г. В., Шарова Т. М. Організація самостійної діяльності здобувачів вищої освіти засобами ІКТ. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2020. Т. 2, № 69. С. 70–74.
2. Кульчицький В. Патріотичне виховання як складова професійної підготовки майбутнього фахівця. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: «Педагогіка. Соціальна робота»*. 2019. № 1(44). С. 88–92.
3. Мартиненко Н. Європейська інтеграція України: національно-патріотичний контекст. *Європейська інтеграція в контексті світових глобалізаційних процесів*. 2021. № 2. С. 181–183.
4. Павлик І. Медіа культура як необхідний фактор збереження, розвитку і трансформації етно- та національної ідентичності. *Вісник Львівського університету. Серія журналістика*. 2021. № 49. С. 21–26.
5. Попова О. Роль освіти у формуванні сучасної національної ідентичності. *Наукові записки Національного університету Острозька академія. Серія: Культурологія*. 2017. № 18. С. 224–225.
6. Скрипнік О., Жовнірчук Я. Державна політика України у сфері патріотичного виховання молоді: сучасний стан та перспективи розвитку. *Public Administration and Regional Development*. 2023. № 19. С. 152–176.

Національна ідентичність у глобальному вимірі: англійська мова як ключовий фактор взаємодії

*Лопатіна Ірина,
викладач англійської мови,
Харківського ліцею № 138
iri.lopatina@gmail.com*

Функціонування сучасної української освіти відбувається в умовах глибоких трансформацій, спричинених як глобалізаційними процесами, так і викликами, пов'язаними з війною, що вимагає нових підходів до освітньої політики, що мають ґрунтуватися на формуванні національної ідентичності, розвитку критичного мислення, емоційної стійкості та активної громадянської позиції учнів [1, с. 18].

Англійська мова в цьому контексті перестає бути лише навчальним предметом, а перетворюється на інструмент культурної дипломатії, засіб інтеграції України у світовий освітній простір, ресурс психологічної підтримки педагогів і здобувачів освіти.

Згідно з Концепцією «Нова українська школа» учитель іноземної мови має не лише формувати мовні компетентності, а й виступати культурним посланцем, який презентує українську ідентичність у глобальному світі [1, с. 15]. Це завдання набуває особливої актуальності в умовах війни, коли освіта стає інструментом духовної стійкості та інтелектуальної відбудови держави.

Національна ідентичність є формуючим елементом розвитку держави. Її основою виступають історична пам'ять, культурна спадщина, народні традиції, спільна мова та громадянська свідомість [3, с. 22]. Освіта відіграє вирішальну роль

у формуванні цих компонентів, оскільки саме школа забезпечує наступність поколінь і передає цінності національної культури.

Європейський досвід свідчить, що процес збереження культурної ідентичності має поєднувати національні пріоритети з відкритістю до світу [8]. Так, освітні системи багатьох країн ЄС активно впроваджують двомовні моделі навчання, що дозволяє одночасно підтримувати рідну мову та інтегруватись у глобальний освітній простір.

Для України це означає, що володіння англійською мовою не повинно сприйматися як втрата національної самобутності. Навпаки, англійська стає ключовим каналом поширення українських культурних смислів, історії та сучасних досягнень світом.

Викладання англійської мови в сучасній українській школі виходить за межі лінгвістичної підготовки. Вивчаючи англійські теми, учні / учениці мають змогу презентувати Україну світові: створювати проекти, есе, відео та презентації, присвячені українській культурі, науці, видатним особистостям.

Теми «*Famous Ukrainians*», «*Traditions and Customs of My Country*», «*Ukraine's Cultural Heritage*» є інструментами міжкультурного діалогу [3, с. 23]. Використання автентичних матеріалів англійською мовою, перекладів українських письменників і пісень сучасних виконавців (Kalush Orchestra, DakhaBrakha, ONUKA) сприяє розвитку не лише мовної, а й культурної компетентності.

Регіональні ініціативи, зокрема проєкт «*Discover Kharkiv Region in English*», реалізований педагогами Харківщини, демонструють, що місцевий контент може ефективно інтегруватись у навчання англійської мови. Створюючи англійські буклети та відео про архітектурні пам'ятки, історичних діячів і культурні надбання краю, учні водночас формують навички медіаграмотності та громадянської активності [7, с. 48].

Так, досвід SWITLO засвідчує: англійська мова як фактор психологічної та професійної стійкості педагогів – Програма SWITLO (*Skills and Well-being In Teacher Learning Opportunities*), ініційована British Council Ukraine, – стала прикладом того, як міжнародна співпраця може слугувати не лише інструментом методичного оновлення, а й фактором підтримки національної освіти у кризових умовах [2], у межах якого було проведено серію зустрічей та обговорень досвіду педагогів Харківщини [11].

Основна мета програми – підвищення стійкості педагогів, розвиток соціально-емоційного навчання (SEL) і створення мережі взаємодії між освітянами через Teacher Activity Groups (TAGs).

Для Харківщини, яка переживає складні наслідки бойових дій, участь у SWITLO має подвійне значення: англійська мова стає каналом спілкування з міжнародною спільнотою та джерелом моральної підтримки й водночас забезпечує професійний розвиток і психологічну рівновагу педагогів.

У межах TAG-груп учителі створюють власні методичні розробки, інтегрують елементи SEL у навчання, розробляють уроки, спрямовані на розвиток емпатії, взаємопідтримки та позитивного мислення [10].

Педагогічний досвід участі освітян Харківщини у SWITLO засвідчує низку практичних результатів, які підтверджують ефективність інтеграції англійської мови в процес формування національної ідентичності.

1. Підвищення рівня професійної стійкості вчителів.

За результатами внутрішніх опитувань учасників SWITLO (2024), понад 80% педагогів Харківщини відзначили покращення емоційного стану та мотивації до роботи завдяки участі в TAG-групах і міжнародних сесіях підтримки [2].

2. Зміцнення національно-культурного компоненту навчання.

У 2024–2025 н. р. школи регіону реалізували понад 25 локальних мініпроектів англійською мовою, присвячених темам української культури, архітектури, літератури та сучасних наукових досягнень.

3. Розвиток міжкультурної компетентності учнів.

Учні-учасники проектів «*Discover Kharkiv Region in English*» і «*Ukraine in Europe: Challenges and Opportunities*» успішно представляли свої дослідження на міжнародних онлайн-платформах, отримали позитивні відгуки від партнерів із Польщі та Великої Британії [6, с. 27].

4. Формування горизонтальних професійних мереж.

Станом на 2025 рік у межах SWITLO в Харківській області функціонує 11 активних Teacher Activity Groups (TAGs), які регулярно проводять спільні воркшопи, обмінюються навчальними матеріалами та практиками впровадження SEL у мовну освіту.

5. Інтеграція STEAM і медіаосвіти у викладання англійської.

У межах навчальних тем «*Media and Society*» та «*Science for Peace*» учні та учениці аналізують англійськомовні джерела (BBC, Reuters, The Guardian), розпізнають фейки, дискутують про роль українських науковців і технологічні інновації, що підсилює критичне мислення та формує відповідальну медіакультуру [5; 6].

Практичні результати свідчать, що англійська мова стає дієвим інструментом для побудови нової української освітньої культури – відкритої світові, але глибоко вкоріненої у власну національну традицію.

Висновок. Національна ідентичність є фундаментом духовної єдності суспільства, англійська мова – ефективним засобом її репрезентації у світі. Через інтеграцію англійськомовної освіти з культурними, історичними й соціальними контекстами формується свідоме покоління українців, здатних обстоювати власні цінності в глобальному просторі. *Досвід SWITLO показує*, що міжнародна співпраця здатна не лише підвищити професійну компетентність педагогів, а й стати важливим чинником їхньої психологічної підтримки. Саме тому подальший розвиток таких програм має стратегічне значення для післявоєнного відновлення української освіти.

Список використаних джерел

1. Концепція «Нова українська школа». Київ : МОН України, 2016. 34 с.
2. British Council Ukraine. SWITLO: Teacher Well-being Programme. 2024. URL: <https://www.britishcouncil.org.ua/en/programmes/english/schools/switlo>
3. Лещенко Т. Мова як чинник культурної дипломатії. Київ : Освіта, 2021.
4. Пасічник О. Інноваційні підходи у викладанні англійської мови. Харків : Ранок, 2022.
5. Buckingham D. Media Education: Literacy, Learning and Contemporary Culture. Cambridge : Polity Press, 2019.
6. Ministry of Education and Science of Ukraine. STEAM in Schools: National Guidelines. Kyiv, 2022.
7. Кузьменко Л. Міжкультурна освіта як складова сучасної школи. Львів : ЛНУ імені І. Франка, 2020.
8. Council of Europe. Common European Framework of Reference for Languages (CEFR). – Strasbourg : Council of Europe, 2020. URL: <https://www.coe.int/en/web/common-european-framework-reference-languages>
9. UNESCO. Education for Sustainable Development Goals: Learning Objectives. Paris: UNESCO, 2017. URL:

<https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000247444?posInSet=1&queryId=537da3d7-09b7-4a9d-8293-d66ab373b35e>

10. British Council. Teaching for Success: Developing Teachers and Teacher Educators. 2023. URL: <https://www.britishcouncil.org/education/schools/teaching-for-success>

11. British Council Ukraine. SWITLO: зустріч учасників програми підтримки педагогів Харківщини. 2024. URL:

<https://www.facebook.com/irina.lopatina.583/posts/pfbid025vSQnNuhz3WmgZbksJBn2rNCTyiF5G2uPr183eNSRiZWew2dQMvvCfm6K5ZhnaYul?rddid=z4VxsMtQg3TTkVmp#>

Європейський та світовий досвід формування культурної ідентичності

*Лучнікова Олександра,
учитель англійської мови
комунального закладу «Харківська гімназія №25
Харківської міської ради»
luchnikova94@gmail.com*

Різні науки ретельно досліджують культурну ідентичність, зосереджуючись на тому, як окремі люди й спільноти формують своє середовище та власні почуття. Виявляється, такі процеси спираються на історію, традиції, цінності.

Учені Семюел Гантінгтон, Ентоні Сміт і Ерік Еріксон провели ретельний аналіз цієї ідеї. Е. Еріксон підкреслив, що культурна ідентичність впливає на особистість, особливо в підлітковому віці, коли люди часто стикаються з «конфліктом ідентичності та плутаниною ролей» [2].

У статті «Зіткнення цивілізацій» С. Гантінгтон стверджував, що культурна ідентичність має вирішальне значення для формування сучасної політики, зокрема у конфліктах щодо мови, релігії та звичаїв [4].

Е. Сміт у фундаментальній роботі «Національна ідентичність» наголошував, що спільна історія створює почуття єдності між людьми та підкреслює важливу роль етнічних зв'язків у створенні сучасних націй [5].

Сучасна наука пропонує більш гнучкі рамки для аналізу. Конструктивізм, який розвивав Стюарт Холл у статті «Культурна ідентичність та діаспора», розглядає ідентичність не як даність, а як процес, що є безперервним «проектом», який конструюється через дискурс і визначається через протиставлення з «Іншим». Ця ідея різко контрастує з есенціалізмом. За критикою Роджерса Брубакера, есенціалізм надає ідентичності незмінну, майже біологічну сутність [6].

На практиці культурна ідентичність складається з низки елементів. Як зазначав Джошуа Фішман, мова є не лише засобом спілкування, є носієм культурних кодів і фундаментом етнічної самоідентифікації [8]. Релігія, за Гантінгтоном, може формувати основу цілих цивілізацій (наприклад, католицизм у Польщі) [4]. Сміт писав, що історичні наративи, підкріплені міфами, зміцнюють націю [5]. У сучасному світі медіа стали потужним інструментом просування певних цінностей. Водночас міграція є фабрикою гібридних ідентичностей, приклад – турецька діаспора в Німеччині.

Кожна нація повинна підтримувати свою культуру та ідентичність за допомогою міцних законів, різноманітних шкіл і постійних культурних програм [8]. Наприклад, Франція створила мовний союз. Програми, такі як Erasmus+,

зміцнюють європейську ідентичність, а ЮНЕСКО допомагає зберегти культурну спадщину, але якщо зовнішні впливи не враховуються, ці зусилля можуть ненавмисно підірвати місцеві традиції [7].

Досвід, етнічна приналежність і взаємодія з різними культурами є основами нашої культурної ідентичності. Усвідомлювати власну ідентичність не лише корисно, але й необхідно для позитивної взаємодії з іншими людьми в сучасному світі, пов'язаному численними зв'язками [6].

У минулому Європа демонструвала спільну ідентичність, що виникла в Середньовіччі та зміцнилася під час епохи Просвітництва й державотворення XIX століття, проявляючись у політиці, релігії та культурі [7].

Християнство сприяло об'єднанню людей. Католицька церква допомагала людям відчувати мету через латину, спільні церемонії та поняття «християнства». Історії походження та хрестові походи створили відчуття приналежності до більшої європейської спільноти [7].

У період Просвітництва відбулися значні зміни. Європейська єдність перейшла від секуляризму до релігії. Дві основні ідеї визначають її майбутнє: романтичний націоналізм Йоганна Гердера, який підкреслює, що кожна нація має власну мову та фольклор, та ідея громадянської нації часів Французької революції, яка захищає рівність і свободу для всіх, незалежно від етнічного походження [7].

У XIX столітті ця концепція набула популярності. Завдяки освіті та індустріальній революції став можливим масовий націогенез. Соціолог Бенедикт Андерсон назвав націю «уявленою спільнотою», яка будується засобами стандартизованої мови та преси. Саме так консолідувалися Німеччина та Італія на основі літератури й мистецтва. Крах багатоетнічних імперій, таких як Австро-Угорщина, став результатом національних рухів.

У XX та XXI століттях європейські країни прагнуть спільної ідентичності. Це стало можливим завдяки програмам, таким як Erasmus+, які надають учням/ученицям можливість навчатися за кордоном і познайомитися з різними культурами. Заохочуючи подорожі та культурну взаємодію, проекти «Креативна Європа» та «Європейська столиця культури» сприяють спілкуванню та мистецьким зв'язкам між європейцями [7].

Однак ця єдність не є однорідною. Кожна країна має певні характеристики. У Франції соціальні проблеми вирішуються засобами мови та спільних цінностей. Німеччина приймає іммігрантів, особливо з Туреччини, на основі цінностей культурного розмаїття. Brexit підкреслив національні інтереси, а не європейську єдність.

Після міграційної кризи 2015-2016 років поняття «бути європейцем» стало складним. Зростання популізму в Польщі та Угорщині викликає занепокоєння щодо цінностей Європейського Союзу, оскільки це свідчить про відсутність спільної європейської ідентичності [7].

Культурні ідентичності різні в Азії, Африці, Латинській Америці та Північній Америці. На думку Семюеля Гантінгтона, різні культури Сполучених Штатів повинні об'єднатися в єдину національну ідентичність, яка базується на англійських цінностях, таких як свобода та демократія [4]. Ця ідея набула популярності на початку XX століття, але вона часто ігнорувала та заперечувала досвід меншин.

Канада використала іншу стратегію. Нація офіційно визнала мультикультуралізм політикою в 1988 році. Політолог Вілл Кімліка стверджує, що

Канада цінує культурне розмаїття [1]. Країна заохочує громадян визначати свою етнічну ідентичність, беручи участь у різноманітних фестивалях, проте й тут існують складнощі.

В Азії ми бачимо ще більші контрасти: уряд Китаю заохочує єдність ідентичності часто за рахунок меншин, наприклад, уйгурів, що призводить до серйозних порушень прав людини.

Основним принципом Конституції Індії є «єдність у різноманітності», яка означає, що країна приймає різні етнічні та релігійні групи. Боллівудські фільми та культурні події також допомагають створити відчуття приналежності до своєї громади, однак посилення націоналістичних рухів створює напругу, яка загрожує цьому тонкому балансу.

Бразилія та Мексика створили різноманітну культурну суміш, яка поєднує африканські, європейські та корінні американські впливи. Бразильський дослідник Гілберт Фрейре називає цю культурну суміш «расовою демократією», яка проявляється в їхніх яскравих святкуваннях, таких як карнавали.

Хосе Васконселос, мексиканський філософ, схвалював ідею «mestizaje», знаходячи її втілення в таких явищах, як День Мертвих. Однак в обох випадках офіційна риторика щодо расової гармонії часто ігнорує справжні проблеми нерівності та маргіналізації коренів.

Після апартеїду Південна Африка вибрала «веселкову націю», намагаючись примирити країну через культурні заходи та правду про минуле, однак глибока економічна нерівність продовжує підривати ці зусилля [6].

У Нігерії проживає 250 етнічних груп. Мета створення єдності на засадах федералізму та масової культури, відомою як «Ноллівуд», очевидна в Нігерії. Але етнічні та релігійні розбіжності все ще спостерігаються. Вибачення Австрії своїм корінним народам 2008 року підкреслюють тривалі проблеми соціальної нерівності.

Змішання сіонізму та юдаїзму створило сильну єврейську ідентичність в Ізраїлі, хоча багато арабів почуваються зневаженими, що призводить до конфліктів.

Ці приклади показують, наскільки складно формувати культурну ідентичність під впливом історичних, політичних і суспільних впливів.

Створення культурної ідентичності – це складний процес, на який впливають культура, історія та політика. Порівнюючи моделі в ЄС, Північній Америці, Азії та інших країнах, можна побачити спільні тенденції та окремі проблеми. Уряди намагаються об'єднати людей на основі освіти та ЗМІ. Глобалізація може призвести до змішування культур, а також до ризику того, що культури стануть занадто схожі. Як показали приклади в Австралії та Китаї, інтеграція груп меншин є однією з найбільших проблем.

Україна має чудову можливість створити свою майбутню ідеологію, поєднавши багату культурну історію з інноваціями світового масштабу. Україна може відзначити своє культурне різноманіття, створюючи сильну, гостинну ідентичність. Назвемо кілька основних цілей.

1. Освіта як основа спільноти

Україні слід зосередитися на академічному обміні та вдосконаленні своєї системи освіти. Вона може повчитися на успішних європейських програмах, таких як *Erasmus+*. Одна з цілей – створити програми для вивчення української мови та історії серед національних меншин, використовуючи двомовні методи, подібні до канадських. Навчальні програми повинні підкреслювати місце України в

європейській культурі та допомагати учням/ученицям відчувати себе частиною більшої спільноти.

2. Культурні проекти: від локального до національного рівня

Прикладами, що надихають, можуть стати День спадщини Південної Африки та Карнавал у Ріо, які засвідчують силу зв'язків між громадами. Україна могла би створити нові фестивалі, які поєднуюватимуть українські, кримськотатарські та єврейські традиції, підтримувати наявні, як «Країна мрій». Крім того, такі заходи, як «Європейська столиця культури», можуть підвищити національну гордість, продемонструвати унікальність кожного регіону та спонукати людей об'єднатися.

3. Медіа: сучасні наративи для сучасних викликів

ЗМІ можуть ефективно вирішувати соціальні проблеми. Успіх нігерійського «Ноллівуду» та європейських фільмів ілюструє, що чудове кіно може позитивно впливати на країну. Телебачення, фільми та онлайн-проекти повинні висвітлювати багату культуру України, а соціальні мережі можуть боротися з дезінформацією.

4. Інклюзія та подолання минулого

Практика примирення в Австралії та Південній Африці може допомогти в інтеграції різноманітних меншин. Важливо визнавати минулі травми, підтримувати культурні центри та сприяти відвертим дискусіям. Подібно до того, як Мексика будувала ідентичність на ідеї «mestizaje», Україна може свідомо культивувати свою гібридність, поєднуючи європейські, слов'янські та регіональні риси в нову, міцну цілісність.

5. Стійкість до глобальних викликів

Український уряд повинен переглянути свої попередні рішення. Участь у європейських проектах, таких як «Креативна Європа», може допомогти подолати скептицизм щодо ЄС, водночас зберігаючи культуру та ідентичність своєї нації. Освіта, культурні програми, медіа та інклюзивна політика в поєднанні з ефективними світовими практиками створюють сильну українську ідентичність. Такий метод зміцнить єдність і підготує Україну до труднощів у майбутньому.

Список використаних джерел

1. ВІЛКОВ, В. Ю. (2017). Неоліберальна концепція нації та національно-державного будівництва Вілла Кимлічки. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Політологія*, (1), 5–11.
2. КОНОНОВ, І. Ф., & КОНОНОВ, І. Ф. (2013). Концепція ідентифікації та ідентичності в психоаналізі: Зигмунд Фрейд та Ерік Еріксон. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Соціологічні науки*, (23 (3)), 5–27.
3. КОРОБКА, Л. М. Роль освіти й освітянської спільноти у формуванні й утвердженні української національної ідентичності. *Рекомендовано до друку Вченою радою Інституту проблем виховання НАПН України (протокол № 4 від 27 квітня 2025 року)*, 42.
4. ПАЛЬШКОВ, К. Є. (2022). Російсько-українська війна в контексті «зіткнення цивілізацій» Самуеля Гантінгтона. *Організаційний комітет Голова комітету*, 75.
5. СМІТ, Е. (2006). *Нації та націоналізм у глобальну епоху*. Taras Tsymbal.
6. ШЕЛУДЬКО, О. (2024). Мовний вимір національної безпеки України. *Сила мови: дух, зброя, інтелект*, 6.
7. CHERNYSH, M. (2012). Збереження культурного розмаїття: європейський досвід. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв*, (3), 127–132.
8. TANCHER, V. (2019). Культурна ідентичність в полікультурному суспільстві. *Міжнародні відносини: теоретико-практичні аспекти*, (4), 271–285.

Європейські та світові практики формування культурної ідентичності

*Шкуропадська Інна,
учитель історії, практичний психолог
Комунального закладу «Дергачівський ліцей 2»
Дергачівської міської ради
innaq140102@gmail.com*

Сьогодні питання формування культурної ідентичності набуває особливої актуальності. Воно безпосередньо пов'язане з процесами соціальної інтеграції, політичної стабільності та збереження культурного різноманіття. Культурна ідентичність виступає як індивідуальна характеристика та стратегічний ресурс державної політики, що визначає здатність суспільства адаптуватися до викликів мультикультурності, міграції та транснаціональних впливів.

Мета статті – систематизація європейського та світового досвіду формування культурної ідентичності.

Поняття культурної ідентичності має міждисциплінарний характер і досліджується в межах культурології, соціології, філософії, психології та антропології. У класичному розумінні культурна ідентичність визначається як сукупність цінностей, норм, символів і практик, які забезпечують відчуття належності людини до певної культурної спільноти.

Дослідженням цього феномена займаються як українські, так і зарубіжні науковці. Серед українських учених важливий внесок зробили І. Бех і К. Журба [1], Ж. Денисюк [3], які розглядають культурну ідентичність у контексті духовності, патріотизму та резильєнтності. Серед зарубіжних дослідників слід відзначити Н. Канкліні, який, працюючи в Аргентині, США, Іспанії та Мексиці, зосередив свої дослідження на впливі глобалізаційних процесів на культурну самобутність [4].

Європейський досвід формування культурної ідентичності ґрунтується на поєднанні ідей національної самобутності та спільних цінностей Європейського Союзу. Головними орієнтирами виступають принципи демократії, прав людини, толерантності, культурного плюралізму та солідарності. Програми Ради Європи та Європейської Комісії спрямовані на розвиток міжкультурної освіти, підтримку мовного розмаїття та збереження нематеріальної культурної спадщини. Європейська ідентичність розглядається не як альтернатива національним, а як надбудова, що інтегрує спільні цінності в межах культурного різноманіття.

На думку І. Беха та К. Журби, формування національно-культурної ідентичності має базуватися на [1, с. 27]:

- історичній правді;
- історичній пам'яті;
- національних ідеалах;
- національній гідності;
- національній самосвідомості;
- патріотизмі.

В українському контексті питання формування культурної ідентичності набуває особливого значення в умовах євроінтеграційних процесів. Відповідно до Закону України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності» [5], держава визначає

стратегічні напрями розвитку національної самосвідомості, духовної культури та громадянських цінностей. Проте в цьому документі не згадуються такі поняття, як «європейські цінності» та «європейська ідентичність», що є необхідними складовими сучасної культурної політики в умовах інтеграції України до ЄС.

Ж. Денисюк зазначає, що культура виступає каталізатором резильєнтності, сприяючи зміцненню внутрішніх ресурсів особистості та колективної солідарності [3].

У європейському контексті культурна ідентичність формується на основі поєднання національних традицій та спільних цінностей ЄС. Її принципом є девіз «Єдність у різноманітті», затверджений у 2000 році, який передбачає підтримку культурного плюралізму, міжкультурного діалогу та збереження спадщини [2].

Програми Creative Europe, Erasmus+, Europe for Citizens спрямовані на зміцнення спільної європейської ідентичності шляхом розвитку міжкультурної комунікації, мобільності молоді та підтримки мистецьких ініціатив. Освітній простір ЄС виступає інструментом формування громадянської свідомості та міжкультурної компетентності.

У країнах Західної Європи склалися різні моделі ідентичності. Франція акцентує на збереженні культурного патріотизму та державній охороні мови як головного символу нації. Німеччина, навпаки, розвиває концепцію мультикультуралізму, інтегруючи культурні меншини в суспільство через освіту та соціальну політику. Скандинавські країни дотримуються моделі «культурної рівності», що поєднує етнічне різноманіття із соціальною згуртованістю. Європейський досвід демонструє ефективність відкритої моделі культурної ідентичності, у якій національна самобутність співіснує із загальноєвропейськими гуманістичними цінностями.

У світовому масштабі процес формування культурної ідентичності розгортається під впливом глобалізаційних процесів, що сприяє взаємопроникненню культур. Звідси виникає поняття культурної гібридизації, введене аргентинським антропологом Н. Канкліні в 1990 році. Учений зазначає, що культурна гібридизація, властива всій історії людства, особливо проявилася в Латинській Америці як процес поєднання різних культурних структур, які, взаємодіючи, створюють нову соціокультурну динаміку задля адаптації та виживання в умовах модернізації [4]. Гібридизація відображає поєднання локальних і глобальних елементів, унаслідок чого виникають нові, динамічні форми культурної ідентичності. В Африці й Латинській Америці процеси деколонізації супроводжуються культурним відродженням, поверненням до автохтонних традицій та мови.

У країнах Північної Америки (США, Канада) утвердилася мультикультурна модель, що визнає рівність різних етнічних і релігійних груп. Політика мультикультуралізму забезпечує правову та символічну підтримку культурного різноманіття, стимулюючи розвиток міжетнічної толерантності.

Японія гармонійно інтегрує елементи національної естетики у високотехнологічне суспільство. Індія вибудовує культурну ідентичність на основі духовної спадщини та поліетнічності. Китай демонструє приклад культурної політики, у якій ідентичність є частиною державної ідеології, акцент робиться на історичній тяглоті, колективізмі та моральних засадах конфуціанства.

Висновок. Аналіз європейського та світового досвіду засвідчує, що формування культурної ідентичності є багаторівневим і динамічним процесом,

який поєднує історичну спадщину, цінності, соціальні практики та державну політику. Європейська модель базується на принципах культурного плюралізму й толерантності; північноамериканська – на мультикультуралізмі; азійська – на гармонії традиції та модернізації. Україна, інтегруючись у європейський простір, має зберігати власну культурну самобутність, водночас сприймаючи універсальні гуманістичні цінності.

Отже, успішне формування культурної ідентичності можливе за умов діалогу між національним і глобальним, традицією та інновацією, історичною пам'яттю та відкритістю до світу.

Список використаних джерел

1. Бех І., Журба К. Концепція формування у підлітків національно-культурної ідентичності у загальноосвітніх навчальних закладах. *Гірська школа українських Карпат*. 2017. № 16. С. 24-33. URL: <https://surl.li/mrrmtv>.
2. Девіз ЄС. *European Union*. URL: <https://surl.li/dbimds>.
3. Денисюк Ж. Українська культурна ідентичність як основа національної стійкості та культурної політики. *Культурологічний альманах*. 2025. № 1. URL: <https://surl.li/mldeau>.
4. Культурна гібридизація: процес, типи та приклади. *Warbletoncouncil*. URL: <https://surl.li/cc/mzwbdy>.
5. Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності : Закон України від 13.12.2022 № 2834-IX : станом на 1 січ. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2834-20#Text>

Історична пам'ять як основа української національної ідентичності

Серьогін Іван,

*учитель історії та громадянської освіти,
спеціаліст вищої кваліфікаційної категорії, старший учитель
комунального закладу «Харківський лицей № 43 Харківської міської ради»
ivanseregin@ukr.net*

Сьогодні ми живемо в часи, коли історія перестала бути лише звичайною шкільною дисципліною або історією з підручника. Вона стала своєрідним засобом й інструментом боротьби за свідомість, за ідентичність, за майбутнє нашої держави. Події останніх років, зокрема повномасштабне вторгнення Росії в Україну, наочно продемонстрували, що національна єдність і здатність до опору неможливі без чіткого усвідомлення свого минулого, свого коріння, своєї місії.

Історична пам'ять є фундаментальною основою для будь-якого народу й держави. Вона критично важлива для будівництва національної ідентичності, оскільки саме через усвідомлення свого минулого народ визначає свою сутність, походження та вектор розвитку.

Історична пам'ять – це сукупність установок, звичаїв, традицій як позитивних, так і негативних, сталих рис національного характеру [1, с. 168].

Інколи під поняттям історичної пам'яті розуміють соціально-психологічне явище, здатність людського розуму зберігати індивідуальний і колективний досвід міжлюдських взаємин і формувати на його підставі уявлення про перебіг історичного процесу й своє місце в ньому [3, с. 132].

Історична пам'ять може виступати формою трансляції та актуалізації культурних змістів. Зафіксована у формах знань, культурних стереотипів, архетипів, міфів як особливий соціокультурний феномен осмислення індивідом, нацією, соціумом свого становища в часі й просторі, національна пам'ять є унікальною сукупністю уявлень людей про своє минуле, позиціонування себе в символічному універсумі певної історичної епохи [6, с. 113].

Через культуру історична пам'ять постає як основа для розвитку історичного мислення, у межах якого відбувається усвідомлення нацією самої себе, усвідомлення того, що вона має власну історію, робить певний внесок у розвиток світової цивілізації [5, с. 36].

У наш час історична пам'ять означає значно більше, ніж просте фіксування подій минулого. Це – своєрідне осмислення актуальності для сьогодення. Вона відіграє помітну роль у становленні громадянськості й патріотизму, виховуючи повагу до борців за свободу й незалежність [2, с. 147]. Історична пам'ять консолідує українців в «одне серце», яке б'ється в унісон, незалежно від того, де ми живемо, скільки нам років і чим ми займаємося. Це явище дарує нам спільну мову символів, спогадів і цінностей, зшиваючи нас усіх у єдине ціле. Завдяки їй ми відчуваємо себе справжньою родиною, спільнотою, яка має власне право на дім (державу), свободу, вибір свого шляху та своє унікальне «я». Це наш живий «ланцюжок» крізь часовий простір, який з'єднує предків із нащадками. Цей «ланцюжок» дозволяє нам будувати завтрашній день не на порожньому місці, а на міцній основі мудрості та традицій, які нам передали.

Функцією історичної пам'яті є збереження та передача досвіду про минуле своєї соціальної спільноти, нації чи усього народу для того, щоб знати й розуміти своє місце в колективному минулому, сьогоденні й майбутньому, що, по суті, збігається з поняттями національної ідентифікації та національної свідомості – процесів і явищ, які визначають етапи розвитку індивіда й нації, відображаючи при цьому основні засади їх буття [3, с. 135].

У країнах, які вийшли зі складу СРСР, які пережили сталінські репресії, розпад Союзу й втрату «советської сутності», питання переосмислення історії постало вкрай гостро. Це спричинило справжні «історичні баталії» за нове трактування минулого: героїзацію одних подій і свідоме забуття інших. Для України це завдання особливо складне, адже її офіційна історія та пам'ять були критично викривлені комуністичною ідеологією, «советською» наукою та російською пропагандою. Як наслідок, «советсько-російське» тлумачення минулого суттєво вплинуло на українську історичну свідомість. Розглянемо приклад.

Тоталітарний режим нав'язав суспільству хибне уявлення про «український націоналізм», зображуючи його як надуману агресію, нібито спрямовану на побудову суто етнічної держави за принципом «Україна для українців». Ця груба фальсифікація повністю суперечить реальності. Насправді український національно-визвольний рух завжди базувався на конструктивному розумінні націоналізму. Його головна ідея полягала в тому, що утвердження та розвиток української нації можливі лише через об'єднання всіх етносів, які проживають в Україні, задля побудови міцної держави, здатної захистити їхні спільні інтереси.

Але потрібно зрозуміти те, що кожна держава, яка розірвала зв'язок із тоталітаризмом, вибудовує власну «політику пам'яті» – щоб забезпечити міжпоколінську передачу інформації й задля вироблення імунітету проти

повторення травматичного досвіду [11, с. 126]. І наша держава також стала на шлях побудови власної «політики пам'яті».

Під визначення «травматичний досвід» підпадає той факт, що історична пам'ять українського народу завжди піддавалася маніпуляціям і спотворенням, особливо за часів «радянщини», коли українська історія замовчувалася або спотворювалася для обслуговування імперських наративів [9, с. 97]. Саме тому повернення до історичної справедливості та встановлення правди є важливим кроком для українського суспільства з моменту здобуття незалежності. Нині ж, коли триває російсько-українська війна, це завдання стало життєво необхідним.

Чи здатна історична пам'ять об'єднувати суспільство? Однозначно, так! Спільні герої в історії, спільні перемоги і, що дуже важливо, спільні трагедії – усе це об'єднує нас у єдину націю, дає нам спільну мову символів і цінностей, і ці риси сильніші за будь-які регіональні чи вікові відмінності. Це те, що дає нам розуміння та почуття приналежності до чогось великого й значущого. Коли ми пам'ятаємо, якою ціною була здобута наша свобода, ми починаємо більше цінувати свою державність і усвідомлювати свій обов'язок перед тими, хто за неї боровся. Це моральна сила, дух, стійкість, яку ми черпаємо з минулого, аби протистояти викликам сьогодення.

Для сучасного покоління українців усвідомлення та переосмислення певних сторінок історії є життєвими уроками. Пам'ять про минулі історичні помилки й успіхи застерігає нас від їхнього повторення і допомагає будувати майбутнє на міцному, перевіреному часом фундаменті [7, с. 23].

Звичайно, що історична пам'ять є основою національної ідентичності. Як же розуміти це поняття?

Існує багато його визначень і тлумачень. Проте, це поняття все ж має загальноприйняте або принаймні найбільш уживане і найменш спірне значення, яке походить із класичної праці Ентоні Сміта. Сміт і його послідовники розуміють національну ідентичність як здатність спільноти ототожнювати себе – і розумово, й емоційно – зі «своєю» групою, її символами, цінностями, територією, культурою, державними й правовими інституціями, політичними й економічними інтересами і, звичайно, історією [10, с. 75].

Національна ідентичність обов'язково формується крізь призму історичної пам'яті й базується на наборі ключових складових, які дозволяють індивіду відчувати себе частиною свого народу, своєї нації. Базовими «кейсами» цих складових є мова, культура, оборонна свідомість, історична пам'ять.

Українська мова – це не просто «інструмент» діалогу, це живий скарб культури, сховище нашої історії та спосіб бачити світ по-українськи. Так само важливою є і культура в усіх її формах і проявах.

Якщо говорити про те, чи може оборонна свідомість бути частиною української ідентичності, то відповідь однозначна: так, може, і вона вже є! Справа в тому, що українська історія – це, на жаль, довгий, тернистий шлях боротьби за виживання, за державність, за свій простір і свою волю. Згадайте лише те, що від козацької звитяги до сучасних реалій ми завжди мусили захищатися та обстоювати свою ідентичність. Оборонна свідомість – це не просто військова стратегія, це глибоке відчуття допомоги своїй громаді, суспільству, державі. Це внутрішнє переконання кожного українця, що ми повинні й можемо захистити своє і за жодних обставин не «віддати» ані своєї землі, ані своєї мови, ані інших своїх цінностей.

На мою думку, історична пам'ять прямо формує свідоме розуміння розмежування себе від «інших». Якщо відштовхуватися від того, що історична пам'ять є колективним явищем, тобто є спільною чи характерною для багатьох індивідів, то вона робить нас не натовпом, а спільнотою, яка має спільну долю, спільну пам'ять про наших героїв. Саме ці спогади створюють наш колективний досвід, дають розуміння того, звідки ми прийшли й куди нам рухатися далі, чітко формують у нас розуміння свідомого відокремлення себе від «інших».

А відокремлення себе від «інших» на прикладі українців і росіян якраз і є тими свідомими сприйняттям і розумінням того, що наш історичний досвід, наша мова, наші цінності (зокрема, прагнення до свободи й демократії) абсолютно відмінні від їхніх, що беззаперечно не дозволяє нам бути «єдиним народом», а навпаки, згуртовує нас як окрему незалежну націю зі своїм унікальним шляхом становлення.

Після початку повномасштабної війни в Україні значно зміцнилася національна ідентичність громадян, особливо це характерно для молодого покоління. Зараз усе більше представників молоді починають цікавитися історією України, її невідомими сторінками або переосмислювати історичні явища, які були нав'язані нам у період імперсько-совєтського диктату. Особливого значення в цьому кейсі набуває «історичний ревізіонізм». Це доволі цікаве поняття, а особливо причини його виникнення в суспільстві [8, с. 191].

Історичний ревізіонізм означає процес перегляду або переосмислення традиційних уявлень про історичні події, постаті чи явища, зазвичай у світлі нових фактів, появи нових джерел інформації, цінностей або змін політичного, ідеологічного контексту. З часом дослідники й науковці аналізують нові документи, переглядають старі джерела, архіви, розшифровують тексти. Перегляд (або «ревізія») усталеного тлумачення якоїсь події чи епохи і є історичним ревізіонізмом у науковому сенсі. Вважаю, що цей перегляд є необхідним процесом для розвитку науки та становлення суспільства, здатного до критичного переосмислення минулого без міфів й ідеологічних спотворень. Мета такої «ревізії» – якомога точніше реконструювати минуле. Але цікаві саме передумови виникнення цього явища.

На мою думку, історичний ревізіонізм, як правило, виникає в суспільствах, які тривалий час перебували під ідеологічним тиском тоталітарної системи управління, і коли відбуваються певні події чи виникають відповідні обставини, що стають своєрідними каталізаторами змін і трансформацій в історичній науці.

Історично-політичними каталізаторами, які спричинили й пришвидшили переосмислення історії України, її відрив від імперсько-радянських наративів, стали відновлення незалежності України в 1991 році, початок війни у 2014 році, а також повномасштабне вторгнення нецивілізованої сусідньої держави у 2022 році. Усі ці події й актуалізували явище історичного ревізіонізму в нашому сучасному суспільстві. Історичний ревізіонізм розвинув у наших громадян антиколоніальне мислення. Сучасне покоління українців дедалі краще розуміє, чим була російська імперська політика й совєтська пропаганда для України.

Важливо не плутати історичний ревізіонізм із комеморацією історії. Це різні дефініції, хоча вони й взаємодіють у сфері роботи з минулим. Ревізіонізм є науковою діяльністю, яка перевіряє зміст історичної правди, а комеморація є публічною практикою, яка формує пам'ять про цю правду.

Для розгляду в контексті історичного ревізйонізму, де історія України представлена як боротьба, боротьба за власну пам'ять, прикладів безліч. Ось лише один із них. Російська і згодом советська більшовицька колоніальні імперії впродовж багатьох століть намагалися вписати «своє» в історію України так, щоб українські національні герої перетворювалися на «злочинців». Як довго українцям доводилося чути про Івана Мазепу лише одне огидне слово «відступник». У цьому советському й імперському «ярлику» (таврі) була вся суть колоніальної політики: якщо ти борешся за незалежність від Москви, ти – відступник, порушник, що заслуговує на вічне прокляття. Це була спроба відрізати націю від її сміливого європейського вибору. Але зі здобуттям незалежності України в 1991 році настав час правди, який Україна з гордістю переосмислила. І ми побачили не «відступника від царя», а великого державника, який у визначальний критичний момент історії відчайдушно намагався врятувати Гетьманщину від неминучої московської пастки. Іван Мазепа став для української історії символом незламності, що лише підтверджує нашу вікову орієнтацію на європейські цінності, а не на імперську диктатуру.

Це антиколоніальне звільнення та історичний ревізйонізм дали нам чітке усвідомлення, що українці – це нація, яка боролася століттями. Це відчуття живить нашу теперішню боротьбу. Україна була й залишається історичним суб'єктом, який писав і пише власну історію.

Величезним наслідком цього історичного переосмислення є трансформація самої «душі» української нації. Антиколоніальне мислення перетворило нас із народу, у якому імперії звикли бачити «нещасну жертву», на націю «незламних борців» і творців власної долі й майбутнього. Це – найвеличніший вплив на нашу сучасну національну ідентичність.

У нинішніх реаліях історична пам'ять для України – це не просто спогади про минуле, боротьба за майбутнє, це інструмент національної консолідації. Вона стала ключовим чинником національної єдності та здатності до опору. Свідоме переосмислення власної історії через призму антиколоніального ревізйонізму дозволило українському народу звільнитися від нав'язаних імперських міфів, від сталих советських наративів, утвердити свою незалежну національну ідентичність, базовану на мові, культурі, оборонній свідомості та прагненні до свободи. Саме завдяки цьому колективному досвіду пам'яті українці остаточно відокремили себе від «інших» і трансформували нав'язану, зокрема, цими «іншими» роль на свою власну – роль нації-борця, яка черпає з минулого моральну силу для обстоювання своєї державності й унікального європейського шляху.

Список літератури:

1. Гнатенко П. І. Національна ідентичність та історична пам'ять. *Науково-теоретичний альманах «Грані»*. 2018. Т. 21. № 10. С. 164–169. DOI: <https://doi.org/10.15421/1718143>
2. Готра О. Історична пам'ять як чинник формування ідентичності. *INTERMARUM: історія, політика, культура*. 2015. Вип. 2. С. 143–155. URL: <http://intermarum.zu.edu.ua/article/view/90416> (дата звернення: 29.10.2025).
3. Дручек О. В. Історична пам'ять: особливості змісту та функціонування у сучасному українському суспільстві. *Актуальні проблеми політики*. 2025. Вип. 75. С. 131–133. DOI: <https://doi.org/10.32782/app.v75.2025.18>
4. Зерній Ю. О. Історична пам'ять як об'єкт державної політики. *Стратегічні пріоритети*. 2007. № 1 (2). С. 71–76.
5. Зерній Ю. Як суспільства пам'ятають: властивості та механізми формування історичної пам'яті. *Стратегічні пріоритети*. 2008. № 4 (9). С. 36–37.

6. Киридон А. М. Концепт «історична пам'ять»: варіативність дефініювання. *Україна – Європа – Світ. Міжнародний збірник наукових праць*. Гол. ред. Л. М. Алексієвцев. Тернопіль: Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2009. Вип. 3. С. 112–116.

7. Колесник І. І. Історична пам'ять: аналітична модель. *Національна пам'ять: соціокультурний та духовний виміри. Збірник наукових праць*. Гол. ред. В. Ф. Солдатенко. Вип. 4. Київ: ДП «НВЦ «Пріоритети», 2012. С. 19–28. URL: <https://old.uinp.gov.ua/sites/default/files/userupload/zbirnyk4.pdf> (дата звернення: 29.10.2025)

8. Кузьмінець Н., Стадник О., Букіна Т. Вплив історичної пам'яті українців на події сьогодення. *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія Історія*. 2023. Т. 14. № 56. С. 185–196. DOI: <https://doi.org/10.24919/2312-2595.14/56.20>

9. Севрук І. І., Соколовська Ю. В., Чупринова Н. Ю. Історична пам'ять та національна ідентичність в умовах російсько-української війни (2014–2024 рр.). *Вчені записки ТНУ імені В.І.Вернадського. Серія: Історичні науки*. 2024. Т. 35 (74). № 3. С. 95–99.

10. Сміт Е. Національна ідентичність. Пер. з англ. П. Таращука. Київ: Основи, 1994. 223 с.

11. Шаповал Ю. Культура історичної пам'яті: європейський та український досвід. Київ: ШПЕНД, 2013. 600 с.

Освіта як простір формування національної ідентичності в умовах глобальних трансформацій

Одринченко Віра,

учитель математики вищої категорії

комунального закладу «Харківський ліцей №138 Харківської міської ради»

veraodrinchenko@gmail.com

У сучасних умовах глобалізаційних та інформаційних викликів питання національної ідентичності набуває особливого значення. Національна ідентичність стає «потужним ресурсом», що допомагає суспільству зберегти єдність і стійкість перед глобальними змінами. Освіта водночас виступає ключовим інструментом формування громадянської свідомості та культурних орієнтирів. Так, як зазначає А. Бойко [2], «мова виступає не лише засобом комунікації, а й важливим механізмом трансляції цінностей, що формує світоглядні орієнтири суспільства». Саме через освітній простір передаються знання, історична пам'ять і культурні традиції, що консолідують націю. Однак сучасні глобалізаційні процеси, з одного боку, відкривають доступ до світових цінностей, а з іншого – несуть ризик розмивання національної самобутності. У зв'язку з цим зростає потреба у визначенні ролі освіти як чинника національної стійкості. **Українські вчені підкреслюють, що в умовах війни та гібридних загроз збереження національної ідентичності через освіту стає визначальним завданням.**

Глобальні трансформації та інформаційні виклики ставлять перед українською системою освіти низку складних завдань. Євроінтеграція та відкритість суспільства вимагають гармонізації європейських і демократичних цінностей з українськими національними традиціями. Водночас російська агресія супроводжується інтенсивними культурним та інформаційним тиском на Україну, що ставить під загрозу національну ідентичність. Як наголошується в сучасних дослідженнях, **у часи війни «національна ідентичність в умовах кризи**

перетворюється на потужний ресурс, який допомагає суспільству зберегти цілісність і стійкість» [4]. Водночас невміла підготовка освітян до цих умов може послабити цей ресурс, створюючи загрози не лише культурній самотності, але й національній безпеці.

Постановка проблеми в освітньому контексті України тісно пов'язана зі змінами в державній політиці та суспільній свідомості. Зокрема, питання дерусифікації і утвердження української мовної та культурної спадщини сьогодні є пріоритетом шкільної освіти [7]. У цьому зв'язку особливо важливо проаналізувати, як освітня галузь реагує на виклики глобалізації, інформаційної війни та регіональних особливостей: як, наприклад, на Харківщині – східному регіоні, що зазнав значних воєнних випробувань, і де традиційно поширена російська мова [1]. Таким чином, проблема зводиться до взаємодії глобальних процесів із локальною освітньою політикою: яким чином формувати стійку національну ідентичність в умовах інформаційних воєн, змін суспільних орієнтирів та соціокультурних викликів. Наукове дослідження цієї проблеми потребує синтезу філософських, педагогічних і культурологічних підходів [7].

У закордонних і вітчизняних дослідженнях національна ідентичність та освіта розглядаються як взаємопов'язані явища. Українські науковці в основному досліджують питання національно-патріотичного виховання як частину освітньої політики. Так, І. Бех і співавтори (2023) визначають пріоритети патріотичного виховання в умовах війни. Автори підкреслюють, що основними принципами сучасного патріотичного виховання є дерусифікація, національна спрямованість і збереження національної ідентичності [1]. Ці принципи, на думку вчених, повинні лежати в основі шкільних програм і виховних заходів.

А. Бойко (2025) зосереджує увагу на ролі мови в трансляції цінностей та формуванні культурної ідентичності. Дослідниця доводить, що міжкультурна комунікація та мовна освіта є ключовими компонентами формування громадянської свідомості та соціальної згуртованості. Акцентуючи на стратегічній важливості мовної освіти для національної безпеки, Бойко констатує, що мовна політика в освіті має сприяти збереженню культурної спадщини та інтеграції молоді в національний простір. Вона також підкреслює необхідність міжкультурної компетентності в умовах глобалізації, що підтверджує ідею поєднання відкритості з національною самотністю [2].

В. Демченко (2025) досліджує підготовку майбутніх учителів початкової школи до формування національної ідентичності учнів. Автор наголошує, що в сучасну епоху глобалізації освіта має гармонізувати національну ідентичність з європейськими цінностями. На його думку, початкова школа як перший інституційний етап соціалізації, відіграє ключову роль у формуванні світогляду дитини: саме в цьому віці закладаються ціннісні орієнтири і почуття приналежності до культури. Автор зазначає, що інтеграція в європейський освітній простір не повинна призводити до уніфікації національних культур; навпаки, освітня політика має поєднувати європейські принципи демократії та співпраці з глибокою повагою до національної специфіки. В. Демченко аргументує необхідність модернізації педагогічних програм з акцентом на інтеркультурному підході для того, щоб майбутні вчителі могли поєднувати виховання патріотизму з відкритістю до європейських гуманістичних цінностей [3].

В.В. Заїчко (2024), використовуючи герменевтичний аналіз символів і метафор української культури, показує, як у воєнний час освіта стає засобом

конституалізації культурної пам'яті та національної єдності. За її спостереженнями, освітня система не лише передає знання, а й формує ціннісні орієнтири, що сприяє консолідації нації під час соціальних потрясінь. Значною є і роль глобального досвіду: у статті дослідниці розглянуто, наприклад, вплив польської системи освіти на інтеграцію українських дітей-біженців. Авторка робить висновок, що національна ідентичність в умовах кризи перетворюється на ресурс, що допомагає зберегти суспільну цілісність [4].

В.І. Луговий та співавтори (2023) наголошують на важливості реалізації заходів і проєктів Національної академії педагогічних наук із національно-патріотичного виховання, які передбачають не лише педагогічні заходи, але й системний аналіз освітніх практик і пошук нових ідей для впровадження в навчальний процес [5]. П.В. Опанащук (2025) розглядає формування цілісного гуманітарного простору як основу національної стійкості. Удосконалюючи поняття національного гуманітарного простору, автор доводить, що він складається з взаємозв'язаних культурних, освітніх, мовних, історичних, морально-ціннісних та інформаційних елементів. Саме такий цілісний простір «відіграє ключову роль у формуванні національної ідентичності та зміцненні духовної єдності» [7]. Результати дослідження показали, що завдання збереження цього гуманітарного простору в умовах європейської інтеграції та глобалізації є надзвичайно складним – невиконання цього завдання створює ризики не тільки для культури, а й для безпеки держави. Науковці наголошують, що мова та система освіти відіграють визначальну роль у формуванні єдиного простору: вони тісно пов'язані зі створенням духовно-ціннісного надбання нації [7].

Отже, аналіз літературних джерел свідчить: українські вчені розглядають освіту як багаторівневий механізм формування національної ідентичності – через мовну політику, педагогічну підготовку, культурно-історичні традиції та патріотичне виховання. При цьому вони підкреслюють виклики глобалізації, війни та інформаційного впливу, що вимагають від освітньої системи нових підходів і високого рівня соціокультурної відповідальності.

Система освіти в Україні активно реформується з урахуванням нових соціальних запитів. Після запровадження реформи Міністерства освіти і науки «Нова українська школа» зміст навчальних програм було переорієнтовано на формування ціннісних компетентностей, серед яких *патріотизм і громадянська свідомість*. Навчальні плани початкової та середньої школи почали включати регіональний компонент: вивчення історії власного краю, літератури, української мови в контексті традицій конкретних областей. Зокрема, на Харківщині в останні роки посилено увагу до вивчення історії Слобожанщини, у шкільних музеях з'явилися експозиції, присвячені подіям доби Гетьманщини та визвольним подіям ХХ століття. Такі ініціативи служать посиленню регіональної ідентичності в рамках загальнонаціональної. При цьому враховується й потреба інтеграції українських шкіл у європейський освітній простір – наприклад, через запровадження інклюзивних програм, вивчення іноземних мов і залучення передових міжнародних педагогічних практик.

Харківський регіон, як один із найбільш населених і стратегічно важливих на північному сході України, має свою освітню специфіку. До 2022 року в регіоні суттєво відрізнявся мовний ландшафт: значна частина населення використовувала російську мову в побуті та частково – у навчанні. Проте з початком повномасштабного вторгнення багато шкіл регіону стикнулися з потребою

швидкого переходу на дистанційне навчання та організації безпечного освітнього процесу в умовах воєнного часу. У таких обставинах роль місцевої освіти стала ще важливішою: педагогічні колективи взяли на себе завдання не лише продовження навчання, а й підтримки учнів емоційно та формування в них почуття національної єдності.

За даними регіональних методичних центрів, у 2023–2024 роках у Харківській області були проведені численні патріотично-виховні заходи: тематичні уроки пам'яті, зустрічі з ветеранами, конкурси творчих робіт на патріотичну тематику. У багатьох навчальних закладах уведено курс «Рідна мова» з орієнтацією на українську літературу й фольклор регіону. Ці практики відповідають принципам «національної спрямованості» та «збереження національної ідентичності», які виокремлюють як основні в патріотичному вихованні [1]. Важливо, що регіональна освіта Харківщини також зосереджена на подоланні старих стереотипів. Так, запроваджено програми підвищення кваліфікації вчителів з укріплення уроків української літератури, історії України та громадянської освіти. У дошкільних закладах освіти відновлено вивчення народознавства, кращих зразків народних ремесел і культури Слобожанщини. Таким чином, регіональна освітня політика Харківщини намагається балансувати між інтеграцією європейських цінностей і підтримкою саме тієї національної самобутності, яка є історичною складовою цього краю.

У глобалізованому світі українська освіта стикається з подвійними викликами. З одного боку, відкритість інформаційного простору означає доступ до позитивних європейських і світових практик; з іншого – небезпека поширення ворожої пропаганди та ідеологічно чужорідних моделей світосприйняття. Учасники інформаційної війни активно намагаються підірвати впевненість молоді в українській ідентичності, пропонуючи альтернативні наративи. У такому контексті надзвичайно важливою є концепція, сформульована П. Опанашук про те, що єдиний гуманітарний простір нації має включати інформаційні (медійні) елементи, які сприяють формуванню ідентичності [7]. Натомість ворожі інформаційні впливи виступають деструктивним чинником. Тому зростає роль медіаграмотності в школах – уміння критично сприймати інформацію, розпізнавати фейки та пропаганду. Інтеграція таких навичок у навчальні програми, а також поширення відповідного освітнього контенту є одними з відповідей на інформаційні виклики. Крім того, глобалізація породжує культурне різноманіття, що робить гострим питання інклюзивності. Українській освіті доводиться балансувати між привабливістю міжнародних цінностей і утвердженням національних. Як зауважує А. Бойко, освіта повинна створювати інклюзивне середовище, «що враховуватиме як національні традиції, так і потреби іноземців» [2]. ***Міжнародний досвід підкреслює, що для збереження національної ідентичності потрібно обов'язково підтримувати місцеві культурні ресурси, навчальні програми з української культури та традицій.*** Українські освітні платформи сьогодні розробляють мультимовні ресурси з української культури (відеоуроки, ігри, віртуальні екскурсії). Подібні проєкти дають змогу молоді мати вільний доступ до українського культурного контенту, що зміцнює національну самосвідомість.

Прикладом цілеспрямованої освітньо-виховної діяльності у напрямі формування національної ідентичності є робота Комунального закладу «Харківський ліцей № 138 Харківської міської ради». У 2024–2025 навчальному

році ліцей реалізує комплекс патріотичних ініціатив, спрямованих на плекання громадянської свідомості та любові до Батьківщини. На офіційному сайті закладу створено спеціальний розділ «Національно-патріотичне виховання дітей і молоді», де систематизовано заходи з підтримки воїнів, вшанування пам'яті героїв і розвитку культурно-мовної ідентичності учнів [8]. Зокрема, учні та учениці 3-Б класу ліцею долучилися до всеукраїнської акції «Героям сучасності – 2025» у номінації «Тепло в долонях», під час якої діти власноруч виготовляли обереги й сувеніри для українських захисників. Такі практики формують у дітей відчуття причетності до спільної справи оборони держави, виховують повагу до військових і розуміння цінності миру [9]. Крім того, у ліцеї традиційно проводяться тематичні тижні патріотичного виховання, присвячені державним святкам – Дню Соборності України, Дню Героїв Небесної Сотні, Дню захисників і захисниць України. Ці заходи включають конкурси есе, інтерактивні уроки «Моя країна – Україна», флешмоби, волонтерські акції на підтримку Збройних сил України, метою яких є не лише вшанування героїв, а й формування відповідальної громадянської позиції та почуття належності до української нації. Отже, ефективне патріотичне виховання повинно поєднувати емоційно-ціннісний досвід, діяльну участь учнів і символічне осмислення української державності. У цьому сенсі практики ліцею №138 репрезентують сучасну модель інституційного плекання національної ідентичності через освітнє середовище, що підтримує моральні, духовні та культурні основи української державності.

Освіта в Україні сьогодні виконує надзвичайно важливу роль як простір формування національної ідентичності. У процесі глобальних трансформацій та в контексті повномасштабного вторгнення роль освітніх інститутів і педагогів посилюється: саме через школу, університет, інші форми освітньої роботи передаються національні символи, мова, історична пам'ять. Аналіз наукової літератури показує, що сучасні дослідники бачать у мовній освіті та патріотичному вихованні основні механізми утвердження культурної ідентичності. Освітня політика має базуватися на поєднанні формування національної ідентичності та відкритості: «європейські цінності повинні поєднуватися з глибокою повагою до національної специфіки».

Регіональні особливості, як показує приклад Харківщини, є важливим елементом освітнього процесу – у східних регіонах додатково до загальнодержавних ініціатив упроваджуються місцеві патріотичні програми й заходи. Це відповідає принципам сучасного патріотичного виховання – збереженню ідентичності, культуровідповідності та консолідації суспільства. Водночас постають завдання адаптації до глобального контексту: українська школа має готувати молодь до життя в сучасному світі, зберігаючи при цьому національний стрижень. Створення та підтримка цілісного гуманітарного простору є основою збереження національної ідентичності. Досягти цього можливо лише комплексним підходом: глибока інтеграція української мови та літератури в освітні програми, оновлення підготовки вчителів з урахуванням євроінтеграційних вимог, поширення національних культурних практик у школах, розвиток медіаграмотності тощо. Єдиний гуманітарний простір є багатовимірним духовно-ціннісним утворенням, ефективне формування якого потребує взаємодії між різними соціальними інститутами. Освіта ж виступає ключовим соціальним інститутом у цьому процесі.

Висновок. Освіта в Україні як на національному, так і на регіональному рівні активно залучена до формування національної ідентичності. Вона стає простором, де поєднуються історична пам'ять, мовні та культурні традиції із сучасними викликами глобалізації та інформаційних викликів. Наукові результати вказують на необхідність зміцнювати цю роль, оскільки саме через освітню діяльність забезпечується передача національних цінностей і консолідація громадян перед зовнішніми загрозами. Лише за таких умов можна зберегти стабільність і самобутність української нації в цьому мінливому світі.

Список літератури

1. Бех І. Д., Канішевська Л. В., Малиношевський Р. В. Стратегія військово-патріотичного виховання дітей та молоді в системі освіти України: реалії та орієнтовні позиції. *Вісник Національної академії педагогічних наук України*. 2023. № 5(2), С. 1–7. URL: <https://doi.org/10.37472/v.naes.2023.5202>
2. Бойко А. Мова як засіб трансляції цінностей і формування культурної ідентичності в освіті. *Humanities Studies*. 2025. № 22 (99). С. 9 – 17.
3. Демченко В. Підготовка майбутніх учителів початкової школи до формування національної ідентичності учнів у контексті євроінтеграційних процесів. *Comparative Professional Pedagogy*. 2025. № 15(1). С. 123 – 139.
4. Заїчко В. В. Національна ідентичність у контексті війни: герменевтичний аналіз символів, мови та пам'яті. *Культурологічний альманах*. 2024. № 4. С. 196 – 203.
5. Луговий В. І., Топузов О. М., Регейло І. Ю., Гудим І. М. Науково-практичні заходи (проекти) наукових установ НАПН України з національно-патріотичного виховання. *Вісник Національної академії педагогічних наук України*. 2023. № 5(2), С. 1–13. URL: <https://doi.org/10.37472/v.naes.2023.5210>
6. Матусевич Т. В. Мова, культурна ідентичність і виклики демократії: філософські виміри освіти у глобалізованому просторі. *Актуальні проблеми філософії та соціології*. 2024. № 87.
7. Опанащук П. Європейські та світові практики формування цілісного гуманітарного простору. *Публічне управління та регіональний розвиток*. 2025. № 28. С. 489 – 517.
8. Офіційний сайт комунального закладу «Харківський ліцей № 138 Харківської міської ради». URL: <https://surl.li/zolzgg>
9. Офіційна сторінка комунального закладу «Харківський ліцей № 138 Харківської міської ради» у Facebook. URL: <https://surl.li/jbqixq>

Патріотичне виховання та формування національної ідентичності здобувачів освіти: виклики й можливості для педагога XXI століття

*Олена Юрченко,
учитель історії Добренського ліцею
Наталинської сільської ради
Берестинського району Харківської області*

Освіта у XXI столітті виступає провідним чинником соціокультурного розвитку суспільства, формує інтелектуальний потенціал нації та забезпечує ціннісну єдність громадян. Активний розвиток цифрових технологій і глобальних комунікацій, дистанційне навчання, війна зумовлюють появу нових освітніх викликів і змінюють напрями педагогічної діяльності.

Сучасні дослідження доводять, що глобалізація та диджиталізація формують нову модель світу, у якій освіта відіграє ключову роль у становленні людини, яка

живе в середовищі постійного інформаційного потоку. Цифровізація, з одного боку, забезпечує гнучкість навчання, а з іншого – породжує нові труднощі, пов'язані з розмежуванням реального та віртуального світів, появою фейків і міфів, розмиванням ціннісних орієнтирів [5].

Практичні виклики для вчителя XXI століття. Воєнна агресія Російської Федерації проти України спричинила безпрецедентні зміни в освітньому просторі. Система освіти зіткнулася з викликами, які охоплюють не лише організацію безпечного навчального процесу, а й збереження психологічної стійкості здобувачів освіти та педагогів. Учителі працюють у складних умовах постійної загрози, повітряних тривог, евакуацій, що потребує високого рівня адаптивності та професійної гнучкості.

Дистанційне навчання, що стало вимушеною формою роботи під час війни, зумовлює соціальну ізоляцію та зменшує взаємодію між учителем і учнями. Відсутність безпосереднього спілкування з однолітками й учителем може призводити до зниження рівня комунікативних умінь, втрати довіри та зосередженості, а також послаблення мотивації до навчання. Школярі частіше відчувають відчуження, невпевненість і байдужість до спільних справ. Такі емоційні стани знижують рівень патріотичної свідомості, оскільки дитина сприймає себе не як частину єдиної спільноти, а як окрему одиницю у віртуальному середовищі.

Крім того, інформаційна насиченість онлайн-середовища й постійна присутність у соціальних мережах збільшують ризик впливу фейкових або маніпулятивних повідомлень, що спотворюють історичну пам'ять і національні цінності [5]. За таких умов у дітей поступово формується фрагментарне уявлення про державу, культуру та громадянські цінності, що підриває основи національної ідентичності.

У період війни виникає нагальна необхідність переосмислення зробленого та здійснення системних заходів, спрямованих на посилення національно-патріотичного виховання дітей і молоді – формування нового українця, що діє на основі національних і європейських цінностей. Адже почуття патріотизму та національної ідентичності завжди були ключовими аспектами стабільності й розвитку для будь-якої країни. З огляду на це, педагог має не лише навчати, а й виховувати громадянина, який усвідомлює власну відповідальність за долю держави, поважає її історію, культуру та мову [1]. А сучасна школа в умовах суспільних трансформацій покликана не лише передавати знання, а й формувати світогляд, заснований на принципах демократії, гуманізму, свободи, справедливості та любові до Батьківщини [7]. Отже, патріотичне виховання є складовою цілісного розвитку особистості, у якому поєднуються знання, емоційно-ціннісні орієнтири та дії, що спрямовані на служіння суспільству і державі.

Роль учителя у формуванні патріотичних цінностей. Учитель Нової української школи є ключовою фігурою цього процесу, оскільки саме від його професійної компетентності та ціннісних орієнтирів залежить ефективність реалізації виховних і освітніх завдань сучасної школи. Саме педагог забезпечує гармонійне поєднання національних і загальнолюдських цінностей, сприяє збереженню духовної спадщини українського народу та імплементації сучасних освітніх технологій. Від його переконань, педагогічної компетентності та громадянської позиції залежить рівень результативності освітнього процесу, спрямованого на становлення у здобувачів освіти патріотичної самосвідомості, громадянської зрілості та формування системи морально-ціннісних орієнтирів.

Таким чином, діяльність сучасного вчителя повинна бути спрямована на розвиток критичного мислення, моральної стійкості та здатності діяти відповідально у важливих для суспільства обставинах. Учитель стає не лише джерелом знань, а й наставником, який сприяє становленню активного громадянина, здатного робити свідомий вибір і нести відповідальність за свої дії.

При цьому педагог повинен чітко орієнтуватись у нормативно-правовій базі національно-патріотичного виховання, адже саме вона визначає зміст, форми та очікувані результати виховного процесу. Основним документом, що задає стратегічний напрям, є Концепція Нової української школи, у якій підкреслено необхідність формування громадянської ідентичності та поваги до українських цінностей [3]. Закон України «Про освіту» визначає розвиток патріотизму серед ключових завдань освіти [2], а Державний стандарт базової середньої освіти (постанова КМУ № 898 від 30.09.2020) встановлює обов'язкові результати навчання щодо громадянської компетентності та національної самосвідомості [6].

Педагогічні стратегії формування національної ідентичності. Успішне формування національної ідентичності та патріотичних цінностей здобувачів освіти неможливе без чітко продуманої та методично виваженої діяльності педагога. З огляду на сучасні виклики, що постали перед українським суспільством, учитель повинен змінювати традиційні підходи до виховання, роблячи його більш діяльним, інтегрованим і практико-орієнтованим. Почуття патріотизму має виховуватися не лише через засвоєння фактів із минулого, а й через досвід участі в реальному житті громади, через усвідомлені дії, що дозволяють учням відчувати власну відповідальність і співпричетність до майбутнього держави.

У межах Нової української школи педагог виступає фасилітатором і наставником, який не нав'язує готових оцінок, а допомагає учням знайти власні відповіді на питання:

- Ким я є як українець/українка?
- Що означає бути відповідальним громадянином?
- Як я можу вплинути на розвиток України?

Саме тому ефективність національно-патріотичного виховання залежить від використання різноманітних педагогічних стратегій, які формують у школярів не лише знання, а й активну громадянську позицію, здатність критично мислити, відповідально діяти та зберігати власну культурну ідентичність.

Одним із ключових напрямів реалізації цих стратегій є забезпечення цілісного поєднання навчального та виховного компонентів у межах кожного предмета. Насамперед в освітньому процесі значну роль відіграє інтеграція патріотичної складової в навчальні дисципліни. Патріотичні акценти природно реалізуються на уроках історії України, громадянської освіти, української мови та літератури, де учні осмислюють історичні події, знайомляться з культурною спадщиною та виявами національної ідентичності. Водночас сучасний підхід передбачає, що патріотизм може бути інтегрованим і в інші навчальні предмети: на уроках інформатики учні створюють презентації про культурні та природні пам'ятки України; на уроках мистецтва досліджують українські художні традиції, а на уроках географії аналізують регіональні особливості своєї держави. Таким чином національно-патріотичні виховні аспекти стають не епізодичним, а систематичним елементом освітнього процесу.

Дієвим інструментом виховання активної громадянської позиції є проєктне та сервіс-навчання. Участь у волонтерських ініціативах, громадських проєктах, благодійних акціях і заходах, спрямованих на підтримку військових, внутрішньо переміщених осіб або місцевої громади, сприяє розвитку в учнів почуття

відповідальності, співпричетності та готовності діяти на благо держави. У такий спосіб діти не лише знайомляться з поняттям «патріотизм», а й безпосередньо практикують його в реальних життєвих ситуаціях.

Важливим чинником підвищення ефективності патріотичного виховання є партнерство школи з місцевою громадою. Співпраця з ветеранськими організаціями, патріотичними центрами, бібліотеками, музеями, культурно-освітніми установами та волонтерськими рухами допомагає учням отримати безпосередній зв'язок із носіями історичного досвіду та громадянської активності. Таке залучення формує усвідомлення єдності поколінь, розуміння цінності свободи, відваги й громадянського обов'язку. Крім того, спільні ініціативи сприяють зміцненню соціальних зв'язків і формуванню локальної ідентичності як складника української національної самобутності.

Окрему роль відіграє використання цифрових ресурсів. Перегляд документальних фільмів про історичні події, участь в інтерактивних онлайн-квестах і тематичних медіапроектах, створення власного цифрового контенту про видатних українців і культурні символи сприяють формуванню сучасного, динамічного сприйняття національної ідентичності. Сучасний учитель має не лише добре володіти цифровими інструментами, а й навчати учнів відповідально ставитися до інформації, відрізняти правду від маніпуляції, аналізувати побачене та почуте. Медіаграмотність стає важливим аспектом патріотичного виховання в умовах інформаційної війни та гібридних впливів на свідомість молоді.

Рис. 1. Участь у волонтерських ініціативах, проектах допомоги захисникам і захисницям України

Важливим напрямом є організація шкільних заходів, пов'язаних із державними святами, пам'ятними датами, видатними постатями української історії та сучасності. Такі заходи сприяють формуванню культури пам'яті та пошани. Важливо, щоб вони були не формальними, не лише традиційними лінійками або виступами. Участь учнів у дискусіях, творчих проєктах, флешмобах, урочистих

церемоніях надає змогу глибше осмислити значення подій та постатей, які формують нашу історію. Якщо такі практики стають невід'ємною частиною повсякденного життя школи, вони формують у здобувачів освіти сталу внутрішню позицію, а не короткочасний емоційний імпульс.

Рекомендації щодо посилення ефективності НПВ. Успішне формування громадянсько-патріотичної свідомості учнів неможливе без системної підтримки педагогів і створення таких умов, за яких учитель матиме змогу якісно реалізовувати виховні завдання, визначені сучасною освітньою політикою України.

Саме тому надзвичайно важливо визначити комплекс заходів, що допоможуть зміцнити результативність національно-патріотичного виховання в умовах Нової української школи. Ці заходи мають охоплювати не лише зміст освітньої діяльності, а й методичний супровід учителя, організацію освітнього середовища, розвиток партнерства та вдосконалення механізмів оцінювання ціннісних результатів. Такий підхід забезпечує цілісність педагогічної роботи, сприяє формуванню активного, відповідального громадянина України.

Одним із першочергових напрямів реалізації зазначених заходів є підвищення професійної підтримки педагогів, адже саме вчитель є головним провідником патріотичних цінностей у шкільному середовищі. Тому насамперед важливо організувати постійний методичний супровід учителів: проведення тренінгів, семінарів, майстер-класів і курсів підвищення кваліфікації, присвячених питанням НПВ, медіаграмотності та педагогіки партнерства. Така підтримка сприяє професійному зростанню педагогів і надає їм інструментарій для впровадження сучасних освітніх практик.

Водночас необхідним є підвищення кваліфікації педагогів у галузі психологічної підтримки дітей в умовах війни, а також у сфері цифрових технологій. Учитель XXI століття має впевнено орієнтуватися в інформаційному просторі, адже саме він допомагає учням критично аналізувати інформацію, протидіяти маніпуляціям і формувати вмотивовану громадянську позицію.

Також важливою умовою є створення в школі такого освітнього середовища, яке підтримує національну самобутність учнів. Це може бути забезпечено через наявність патріотичної символіки, формування спільних культурних традицій, організацію волонтерських просторів, шкільних медіаресурсів, які спрямовані на висвітлення важливих державотворчих подій та героїв України. Подібне середовище дає можливість школярам щоденно відчувати свою приналежність до українського народу та спільноти, яка творить майбутнє країни.

Не менш значущим є визначення чітких індикаторів ціннісних результатів виховання, що дозволяють оцінювати не лише рівень знань, але й ставлення та прояв громадянської активності, готовності діяти на благо держави. Патріотизм має проявлятися у конкретних діях учнів, у їх ініціативності, відповідальності та готовності долучатися до суспільно важливих справ.

Окрему увагу слід приділити тісній взаємодії між школою, родиною та громадою. Патріотичні цінності не можуть бути сформовані лише в закладі освіти, вони повинні підтримуватися в сімейному колі, а також знаходити своє відображення в соціальному просторі, де живе й діє дитина. Спільні заходи, волонтерські ініціативи, культурні події за участі батьків і місцевої громади підсилюють виховний ефект і сприяють формуванню цілісного громадянина України.

Отже, можемо зробити висновок, що одним із головних завдань освіти на сьогодні є формування в учнів ціннісних орієнтирів, заснованих на любові до України та відповідальності за її майбутнє. Адже саме від системи освіти залежить, якими цінностями, світоглядом і громадянською позицією керуватиметься майбутнє покоління українців. Цей процес потребує системної роботи педагогічних колективів, цілеспрямованого впровадження ціннісних орієнтирів у зміст освіти та створення освітнього середовища, у якому кожен здобувач освіти відчуває свою приналежність до українського суспільства.

Список використаних джерел:

1. Гавриш Н., Крутій К. Національно-патріотичне виховання у ситуації соціального неспокою: змінюємо підходи. *Дошкільне виховання*. 2021. № 8. С. 2–7.
2. Закон України «Про освіту» від 05.09.2017 № 2145-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19?find=1&text=%D0%BF%D1%96%D1%81%D0%BB%D1%8F%D0%B4%D0%B8%D0%BF%D0%BB%D0%BE%D0%BC%D0%BD%D0%B0#w1_1.
3. Концепція реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/988-2016-%D1%80#n8>.
4. Наказ Міністерства освіти і науки України від 29 серпня 2024 р. № 1225 «Про затвердження професійного стандарту “Вчитель закладу загальної середньої освіти”».
5. Поліщук О. С., Поліщук О. В. Освіта в умовах діджиталізації та глобалізації *Humanities Studies : Collection of Scientific Papers*. За ред. В. Воронкової. Запоріжжя : Видавництво «Helvetica», 2024. Вип. 20 (97). С. 186–192. DOI: <https://doi.org/10.32782/hst-2024-20-97-21>.
6. Державний стандарт базової середньої освіти. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-deyaki-pitannya-derzhavnih-standartiv-povnoyi-zagalnoyi-serednoyi-osviti-i300920-898>
7. Утвердження української національної та громадянської ідентичності : монографія / К. Журба, І. Бех, С. Бойко, В. Євтушок, С. Гаряча, Л. Канишевська, І. Кучинська та ін. ; за заг. ред. К. Журба, О. Рейпольська. Київ : Компрінт, 2024. 232 с.

Творча діяльність і партнерська взаємодія як ефективні засоби формування національно-патріотичних цінностей учнів

*Малік Володимир,
директор школи,
Трипольська Ольга,
заступник директора з навчально-виховної роботи,
Обуховська Оксана,
учитель початкових класів Люботинської загальноосвітньої
школи I-III ступенів № 4 Люботинської міської ради
Харківської області
mlubotadm@gmail.com*

Українська освіта у ХХІ столітті характеризується стрімкими глобальними змінами, має стратегічне завдання – формування особистості, яка усвідомлює свою належність до українського народу, шанує його історію, культуру, мову та готова до захисту й розвитку держави. В умовах воєнного стану питання національно-патріотичного виховання набуває особливого значення, адже саме заклад освіти

стає осередком формування духовно зрілої, громадянсько активної, соціально відповідальної молоді. Тому актуальним є питання збереження та утвердження національної ідентичності як важливої складової освітнього процесу.

Національно-патріотичне виховання визначається як цілеспрямований процес формування у здобувачів освіти національної ідентичності, свідомого ставлення до державних символів, традицій, мови, історії, а також готовності до активної громадянської діяльності. Відповідно до Концепції Нової української школи та Державних стандартів загальної середньої освіти, патріотичне виховання інтегрується в усі сфери освітньої діяльності: навчальну, позакласну, проєктну, медіаосвітню, мистецьку. Як зазначав В. Сухомлинський, «Патріотизм – це осягнення святині – Батьківщини – не тільки розумом, а й передусім серцем». Саме такий підхід має місце в основі виховання національної свідомості в нашому закладі освіти, де педагогічний колектив цілеспрямовано створює середовище духовності, любові до України, активної життєвої позиції. У цьому контексті діяльність педагогічного колективу Люботинської ЗОШ I-III ступенів № 4 Люботинської міської ради Харківської області, вважаємо, є системною, творчою та результативною щодо реалізації завдань національно-патріотичного виховання.

Рис. 1. Система національно-патріотичного виховання в ЗЗСО

Реалізація завдань національно-патріотичного виховання здійснюється через комплексний підхід, що включає:

- професійне зростання педагогів;
- напрями творчої та проєктної діяльності;
- участь у Всеукраїнських і міжнародних конкурсах;
- міжнародна партнерська взаємодія.

Формування національної ідентичності вимагає відповідного професійного та особистісного зростання педагогів. Наприклад, заступник директора з виховної роботи Шулженко В.О. неодноразово брала участь у Міжнародному конкурсі для вчителів закладів загальної середньої освіти України та освітніх установ української діаспори «Українознавчі пріоритети освітнього

процесу». У 2025 році посіла I місце за авторську розробку виховного українознавчого заходу для повної загальної середньої освіти (10–11 класи) з теми «Літературна світлиця «Поетичний Люботин» (<https://surl.li/zbqqtq>). Також вона була учасницею науково-методичного вебсемінару за темою «Духовно-моральне виховання учнівської молоді в умовах цифрового середовища» в межах воркшопу (педмайстерні) «Формування ціннісних орієнтацій дітей та молоді: виклики цифрової епохи». Захід проводився в рамках реалізації ХАБу «Моя країна – Україна» регіонального проєкту «Освітній технопарк Харківщини – 2030». Під час заходу заступник директора презентувала досвід роботи закладу за темою «Формування сімейних цінностей засобами інтернет-застосунків», зокрема акцентувала увагу на впровадженні нових підходів до виховання учнівської молоді, використання інтернет-ресурсів для налагодження співпраці з батьками, що є особливо актуальним під час дистанційного навчання (<https://surl.li/nasuju>).

Педагогічний колектив закладу впроваджує національно-патріотичне виховання через систему форм і методів, спрямованих на розвиток особистості учня як громадянина та патріота. За результатами плідної роботи було створено онлайн-фліпбук (<https://heyzine.com/flip-book/91aa6c82a9.html>), який містить узагальнення досвіду щодо численних шкільних ініціатив і форм роботи, спрямованих на розвиток громадянської свідомості, підтримку Збройних Сил України та популяризацію українських традицій. Презентовано такі напрями діяльності:

- **Проектна діяльність:** реалізація відеопроєктів («З Днем захисників і захисниць України», «Побажання миру», «З Україною в серці!», «Щедрий вечір!», «День української хустки», «З днем вишиванки») та використання інтерактивних онлайн-дошок Padlet і Linoit для створення проєктів «Славетні українці», «Ми – громадяни України».
- **Інтегровані уроки та екскурсії:** «Національні та державні символи України», «Духовна скарбниця народу», «Краса рідної землі», «День миру», «День української хустки», «З днем вишиванки».
- **Позакласна робота, заходи:** проведення позакласних заходів («Діти за мир», «Ми маленькі українці!»), благодійних акцій («Підтримка ЗСУ»), конкурсів (на кращого читця вірша Т. Шевченка) та участь в обласних фестивалях.
- **Участь у всеукраїнських і міжнародних конкурсах:** «Я – журналіст!», «Репортер», XV Міжнародний дистанційний багатожанровий конкурсі «STARS OF AUSTRALIA», III Міжнародний двотуровий конкурс мистецтв «ЖИТИ. ВІРИТИ. ТВОРИТИ».
- **Міжнародна співпраця:** організація міжнародних партнерств (наприклад, проєкт «Місто Люботин (Україна) – Дамфріз (Шотландія)»), участь у міжнародному обміні традиціями (розмовний клуб, відпочинок у шотландському таборі).
- **Інформаційно-творча робота:** створення творчих робіт і відеоматеріалів учнями, а також їхня участь у Всеукраїнських і обласних конкурсах, зокрема в номінації «Відео» XV Всеукраїнського конкурсу учнівських робіт «Я – журналіст!».

З метою забезпечення реалізації прав дітей у громадському житті суспільства, зокрема під час воєнного стану в країні, підтримки миру в Україні, презентації творчих досягнень обдарованих особистостей, популяризації культурних цінностей

та національної пам'яті народу учні закладу активно залучаються до участі у всеукраїнських і міжнародних творчих конкурсах, фестивалях, виставках дитячої та юнацької творчості, демонструючи високий рівень майстерності, патріотизму й любові до рідної землі. Наприклад, II міжнародний конкурс мистецтв «International Art Competition "Grand Prix"»; II МІЖНАРОДНИЙ КОНКУРС МИСТЕЦТВ «ЛОВИ МОМЕНТ»; Міжнародний конкурс мистецтв "FRESH ART"; Міжнародний конкурс талантів "SOUL"; Всеукраїнський конкурс мистецтв «Новий день»; Всеукраїнський патріотичний двотуровий конкурс мистецтв «UNIC ART»; двотуровий Міжнародний багатожанровий фестиваль-конкурс мистецтв «НА ГРЕБЕНІ ХВИЛІ, НА ПІКУ СЛАВИ»; Всеукраїнський двотуровий конкурс мистецтв «ВІРА»; Міжнародний конкурс мистецтв «TOGETHER»; Всеукраїнський конкурс мистецтв «СВІТ МОЇХ МРІЙ»; Міжнародний двотуровий творчий конкурс «Алея Зірок: Країна героїв»; Міжнародний багатожанровий конкурс мистецтв «Творчість.UA»; XV Міжнародний дистанційний багатожанровий конкурсі «STARS OF AUSTRALIA»; III Міжнародний двотуровий конкурс мистецтв «ЖИТИ. ВІРИТИ. ТВОРИТИ»; конкурс до 300-річчя Григорія Сковороди в номінації «Відеопрезентація» («За думки серця»), який проводився на базі ХНУМ імені І.П. Котляревського із залученням СНТ ХНУМ імені І.П. Котляревського за партнерства Національного літературно-меморіального музею Г.С. Сковороди та Національної спілки кобзарів України, за підтримки Державного агентства України з питань мистецтв та мистецької освіти (<https://surl.li/yamvmw>).

Такі форми діяльності сприяють засвоєнню учнями основних цінностей української нації, формуванню почуття гордості за народ, розвитку креативності та командної роботи.

У травні 2025 року учні 7, 10 та 11 класів Люботинської загальноосвітньої школи I-III ступенів № 4 взяли активну участь у Всеукраїнській ініціативі «Уроки миру та справедливості», яка об'єднала зусилля задля формування культури миру, справедливості й діалогу в українських школах. Вони стали учасниками правового клубу «Справедливці».

Під час зустрічей з представниками Української академії медіації та Асоціації розвитку суддівського самоврядування України в межах проекту «CONSENT» обговорювалися важливі сучасні теми: повага, гідність, права людини, судова система, медіація як шлях мирного вирішення конфліктів. Ці зустрічі стали не лише уроками, а справжнім натхненням. Адже саме з таких розмов, відкритих сердець і свідомих виборів виростає нове покоління українців – тих, хто цінує справедливість, шукає діалог і буде країну, у якій хочеться жити (<https://surl.li/hblmkt>).

Кожного року учні закладу є призерами й переможцями Всеукраїнської учнівської олімпіади з української мови та літератури, Міжнародного конкурсу з української мови імені Петра Яцика, Міжнародного мовно-літературного конкурсу учнівської та студентської молоді ім. Тараса Шевченка. Також вони є активними учасниками Всеукраїнської літньої наукової школи з мистецтвознавства, української мови, історії Малої академії наук України: Всеукраїнська профільна історична школа (курс «Діячі українського державотворення ХХ століття»); проект «Як мистецтво допомагає досліджувати події минулого і сьогодення?» (курс з історії мистецтва «Бачити як історик: минуле та сьогодення крізь мистецтво»); історична школа за темою «Історичні виміри культури України: герої, символи, традиції»; школа з мистецтвознавства за темою «Деколонізація мистецтва: у

пошуках культурного центру»; історична школа за темою «Історичні виміри культури України: герої, символи, традиції»; філологічна школа за темою «Курс з поглибленого вивчення української мови»; наукова школа з мистецтвознавства за темою «Мистецтво як спосіб життя – кОд Сковороди».

Учні закладу неодноразово брали участь в обласному етапі Всеукраїнської краєзнавчої експедиції учнівської молоді «Моя Батьківщина – Україна» (<https://surl.li/psvoue>), в обласній учнівській науково-практичній конференції Харківського територіального відділення Малої академії наук України, зокрема в номінації «Краєзнавство», неодноразово були переможцями обласного фестивалю з комп'ютерної графіки та анімації, брали участь в обласному етапі конкурсу ораторського мистецтва, що свідчить про ефективність роботи в напрямі національно-патріотичного виховання. Кожного року вчителі, здобувачі освіти та батьки учнів/учениць у День української писемності та мови долучаються до написання Радіодиктанту національної єдності (<https://surl.lu/gukhxm>).

Сучасний заклад освіти виконує функцію, що виходить за межі тільки навчання, фокусуючись на плеканні національної гордості, глибокого розуміння історичного шляху держави та усвідомлення культурної спадщини. Освітній процес є ключовим механізмом становлення активного громадянина, здатного гармонійно поєднувати любов до рідного краю з відкритістю до світу. Ефективність такого підходу підтверджується досвідом міжкультурної взаємодії. Наприклад, участь учнів закладу в Українському вечорі в Польщі, де було презентовано надбання українського мистецтва для місцевої спільноти, є ілюстрацією використання освітнього простору для формування культурної дипломатії та розвитку навичок міжкультурної комунікації в реальних умовах (<https://surl.li/jygedb>, <https://surl.lt/puuasw>).

Важливою складовою діяльності Люботинської загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів № 4 Люботинської міської ради є міжнародна співпраця в межах проєкту «Місто Люботин (Україна) – Дамфріз (Шотландія)», спрямованого на культурний обмін, розширення світогляду учнів і розвиток міжкультурної компетентності. У межах проєкту здобувачі освіти нашого закладу розвивають мовні навички в клубі англійської мови. За декілька років діти набули важливого досвіду спілкування англійською: проводяться онлайн-зустрічі з викладачем, істориком, художником, реставратором, актором, автором історичних книг і співавтором відомих історичних фільмів Simon Lidwell.

Участь у цьому міжнародному проєкті не лише сприяє розвитку комунікативних компетентностей і розширенню світогляду учнів, а й поглиблює їхнє усвідомлення власної національної ідентичності. Під час спілкування з представниками іншої культури діти мають можливість порівняти традиції, історію, духовні цінності народів, що формує гордість за українське коріння та бажання гідно представляти свою державу на міжнародному рівні. Таким чином, проєкт стає ефективним інструментом національно-патріотичного виховання, адже поєднує в собі відкритість до світу й повагу до власної культурної спадщини. Так, у вересні 2024 року представник благодійної організації NHS DUMFRIES AND GALLOWAY, один із партнерів і спонсорів поїздки групи українських дітей до Шотландії, відвідав наш заклад. Під час зустрічі гість, щирий друг українського народу, передав молодшим школярам подарунки, а також поспілкувався з учасниками серпневої поїздки до Шотландії. Діти поділилися враженнями від подорожі, висловили вдячність за теплий прийом і гостинність британських друзів. На знак

дружби та взаємоповаги учні підписали прапор України й передали його представнику організації як символ єдності та подальшої співпраці (<https://surli.cc/dasuwz>).

У лютому 2025 року в Люботинській загальноосвітній школі I-III ступенів № 4 відбувся концерт, організований учнями закладу спільно з вихованцями Люботинської міської дитячої музичної школи. Особливими гостями заходу стали наші друзі з Шотландії, які привезли не тільки щирі слова підтримки та теплі вітання, а й цінні подарунки – музичні інструменти для створення шкільного інструментального ансамблю. Свято стало яскравим прикладом культурного обміну та єднання народів. У програмі заходу прозвучали пісні англійською та українською мовами, лунали поетичні твори, а виступ ансамблю бандуристок зачарував гостей мелодійним звучанням народних пісень. Атмосфера заходу була сповнена щирості, вдячності та взаємоповаги. Серед почесних гостей були також захисники України, для яких шотландські друзі передали необхідні речі, що сприятимуть виконанню їхньої благородної місії – захисту Батьківщини. На знак подяки гостям вручили диплом за підтримку України та пам'ятний прапор із підписами всіх учасників зустрічі – символ дружби, взаєморозуміння та єдності. Учні ж отримали приємні сувеніри й солодкі подарунки, які додали святу особливого тепла та радості. Захід став переконливим свідченням того, що музика не має кордонів, а доброта і взаємопідтримка здатні єднати серця людей у всьому світі (<https://surl.lt/pvblki>).

Міжнародна співпраця, що сприяє національно-патріотичному вихованню через культурний обмін, не обмежується лише європейським континентом. Вона також ефективно реалізується у сфері фізичної культури та спорту. Зокрема, Люботинська ЗОШ I-III ступенів № 4, окрім європейських ініціатив, активно долучається до подібних проєктів із залученням міжнародних партнерів зі США, що демонструє комплексний підхід до формування патріотизму та підтримки молоді. Прикладом є участь в американському проєкті «Sports Support», організатором якої є George Fox. Завдяки допомозі спонсорів учні закладу отримали в подарунок спортивний інвентар для занять фізичною культурою, а також набори патріотичних жовто-синіх манішок для командних ігор і виступів на змаганнях. Таким чином, участь школярів у програмах «Abernethy Trust Barcaple» та «Sport Support» сприяє формуванню позитивного іміджу України за кордоном, зміцненню європейських цінностей і толерантності.

Приклад партнерства учнів Люботинської загальноосвітньої школи I-III ступенів № 4 Люботинської міської ради з шотландськими друзями яскраво демонструє, як через міжнародну взаємодію можна плекати власну ідентичність. Під час спільного святкування Дня Незалежності України за кордоном діти презентували українські традиції, національне вбрання, танці, пісні, розповіли про свою державу. Цей досвід став уроком гідності та національної свідомості – учні відчули гордість за свою країну, змогли донести її дух і красу до іноземних друзів. На фестивалі в місті Кукубрі в Шотландії нашим учням випала честь закрити захід і зробити коло пошани, розвіюючи наші українські прапори під оплески гостей свята. За традицією цей фестиваль щорічно починається з демонстрації прапорів різних країн, після чого піднімають шотландський прапор. Українським дітям не лише дозволили тримати прапори України поруч із британськими, але й установили два величезних українських стяги серед площі, що засвідчило надзвичайну підтримку та любов до України. *Такі події допомагають осмислити, що*

збереження національної ідентичності – це не ізоляція, а взаємозбагачення культур у душі взаємоповаги.

Європейські системи освіти, зокрема шотландська, активно підтримують ідеї мультикультурності, рівності, відкритого діалогу. Саме в таких умовах українські школярі можуть вчитися презентувати себе як представників своєї держави, не втрачаючи національного коріння. Вважаємо, що досвід участі учнів Люботинської школи в культурному обміні з Шотландією є прикладом того, як через повагу до іншої культури можна зміцнити власну – пізнати «своє» через «чуже». Саме тому **міжнародні програми співпраці, участь у європейських освітніх ініціативах дають змогу українським школам інтегрувати патріотичні ідеї в сучасний освітній простір.**

Вважаємо, що педагоги Харківщини мають бути провідниками ідей культурного патріотизму, здатними формувати у молоді критичне мислення, національну гідність і стійкість до інформаційних впливів. **Учитель, який сам глибоко усвідомлює свою національну належність, здатний формувати це почуття в учнів не через гасла, а через щоденну освітню практику, приклад і людяність.**

Справжнім прикладом для наслідування є професіоналізм, самовідданість і громадянська позиція вчителя нашого закладу, волонтерки Жванської О. С., яка щодня доводить, що сила українського духу – у дії, доброті та небайдужості. У 2025 році вона отримала вже другу почесну відзнаку «За плідну співпрацю»! Ця нагорода є гідним визнанням вагомого внеску Олени Сергіївни в підтримку Збройних сил України, її активної участі в розвитку волонтерського руху, благодійній та гуманістичній діяльності (<https://surl.li/icopmn>).

Досвід роботи нашого закладу освіти свідчить, що системне, послідовне впровадження національно-патріотичного виховання в усі напрями освітнього процесу сприяє формуванню активної громадянської позиції, моральних і духовних якостей учнів, розкриттю їхнього творчого потенціалу, зокрема в умовах сучасних викликів. Підтвердження результативності:

- ✓ перемоги учнів у Міжнародних і Всеукраїнських конкурсах і фестивалях;
- ✓ створення власних цифрових освітніх продуктів;
- ✓ розвиток міжкультурної компетентності через міжнародні проекти.

Матеріал із досвіду роботи демонструє активну та плідну співпрацю педагогів, учнів і батьків у вихованні патріотизму, формуванні національної ідентичності молодого покоління, що є особливо актуальним у сучасних умовах. Досвід супроводжується посиланнями на відеоматеріали та онлайн-дошки, що слугує прикладом використання цифрових технологій у патріотичному вихованні.

Список використаних джерел

1. Бідюк Н. М., Бідюк Д. Є. Цифрова компетентність педагогічного працівника в сучасному інформаційно-освітньому середовищі. URL: <http://surl.li/rqgwy>
2. Бондаренко Н. В., Косянчук С. В. Національно-патріотичне виховання у контексті сучасних викликів: методичні рекомендації [для вчителів, методистів, авторів програм і підручників, науковців, викладачів, студентів закладів професійної й вищої освіти, управлінців, політиків]. Київ: Фенікс, 2022. 64 с.
3. Виховний простір Нової української школи: методичний посібник для пед. працівників закладів загальної середньої та позашкільної освіти. Автори-укладачі: Вороніна Г. Л., Сіваченко І. Г.; за заг. ред. Л. Д. Покроєвої. Харків: Харківська академія неперервної освіти, 2019. 116 с. (Актуальні питання реалізації Концепції «Нова українська школа»).

Постаті та приклади, що надихають

*Виходцева Дар'я,
спеціаліст, учитель іноземної (англійської мови)
комунального закладу «Харківська гімназія №25
Харківської міської ради»
dvyhodceva20@gmail.com*

Життя кожної людини – це безперервний пошук сенсу, мети й натхнення, і на цьому шляху ми постійно звертаємося до тих, хто вже пройшов свою дорогу або продовжує йти нею з гідністю, мужністю та незламністю духу. Постаті, що надихають, – це не просто імена в підручниках історії чи героїчні образи з кінофільмів, це живі люди або пам'ять про них, які своїми вчинками, рішеннями, жертвами та перемогами показують нам, що означає бути справжньою людиною, що таке сила волі, віра в мрію та здатність піднятися після падіння.

Українська ідентичність, національна свідомість і вшанування героїв є важливою складовою державної політики України, що закріплено в низці нормативних документів. Конституція України в статті 11 визначає, що держава сприяє консолідації та розвиткові української нації, її історичної свідомості, традицій і культури. Закон України «Про освіту» (2017) встановлює, що однією з цілей освіти є виховання патріотизму, поваги до культурних цінностей українського народу, його історико-культурного надбання та традицій. Концепція національно-патріотичного виховання дітей та молоді (затверджена наказом МОН України) наголошує на необхідності формування у молодого покоління почуття гордості за свою державу, усвідомлення власної причетності до становлення незалежної України через вивчення життя та діяльності видатних українців. Закон України «Про увічнення перемоги над нацизмом у Другій світовій війні 1939-1945 років» та інші законодавчі акти про вшанування захисників України підкреслюють важливість збереження пам'яті про тих, хто боровся і продовжує боротися за незалежність нашої держави.

У світі, де щодня ми стикаємося з викликами різного масштабу – від особистих невдач до глобальних катастроф, від розчарувань у близьких до втрати віри в майбутнє – саме приклади інших людей стають тим маяком, що освітлює дорогу в темряві, тим компасом, що вказує правильний напрямок, коли здається, що всі шляхи заблоковані. Для українців особливе значення мають постаті, які формували нашу національну ідентичність, захищали нашу мову, культуру та право на буття як окремої нації в часи, коли імперські режими намагалися стерти саму пам'ять про Україну з лиця землі.

Григорій Сковорода, мандрівний філософ вісімнадцятого століття, який відмовився від усіх матеріальних благ, від кар'єри, від багатства та слави, щоб жити вільним життям мудреця, який подорожував селами та містечками України з торбою за плечима, навчаючи людей простих, але глибоких істин – щастя не в багатстві, а в пізнанні себе, кожна людина має своє призначення, свою «сродну працю», тільки виконуючи її, вона може бути справді щасливою. Сковорода писав філософські трактати українською та латинською мовами, складав пісні та байки, вів діалоги зі студентами й простими селянами. Його вчення про гармонію з природою, про внутрішню свободу як найвищу цінність, про те, що світ хоч і

складний та часто несправедливий, але в ньому є місце для радості та любові, пережило століття та продовжує надихати людей сьогодні.

Іван Франко, титан української літератури та громадської думки, який народився в бідній сім'ї в західноукраїнському селі, але завдяки неймовірній працьовитості й таланту став одним із найосвіченіших людей свого часу, знав понад десять мов, написав сотні поезій, оповідань, повістей, драм, наукових праць, перекладів, публіцистичних статей, працював без упину, часто голодував, хворів, переживав особисті трагедії – смерть дітей, хвороби дружини, переслідування з боку влади та критику з боку тих, кого він вважав соратниками, але продовжував творити, бо вірив, що його слово допоможе пробудити український народ від вікового сну, піднятися з колін і мати належне місце серед інших націй Європи. Його вірш «Каменярі» став символом важкої праці заради майбутнього, яке, можливо, побачать не ті, хто його буде, а їхні нащадки, але від цього ця праця не стає менш важливою чи менш благородною.

Леся Українка, поетеса та драматург, яка все своє свідоме життя боролася з туберкульозом кісток, захворюванням настільки болючим і виснажливим, що більшість людей на її місці просто здалися б, замкнулися в собі та проживали б свої дні в пасивному очікуванні смерті, але Леся вибрала інший шлях – творчість, боротьбу, життя на повну силу. Її вірш «Contra spem spero!» («Без надії сподіваюсь!») став маніфестом українського національного духу, закликком не здаватися навіть тоді, коли всі раціональні підстави для надії вичерпані. Вона писала про давні цивілізації, про античних героїв, про боротьбу добра зі злом, але за всіма цими сюжетами читався основний меседж – людина має боротися за свою свободу, за своє право бути собою, навіть якщо ціна цієї боротьби – страждання та смерть. Її драма-феєрія «Лісова пісня» стала гімном українській природі та душі, а «Кассандра» та «Орґія» – пророцтвом про трагедії, що чекають на Україну у двадцятому столітті.

Ліна Костенко – одна з найвидатніших поетес сучасної України, яка своїм життям і творчістю втілює незламність духу українського інтелігента. Народжена в 1930 році, вона пройшла через всі випробування радянської доби – ідеологічний тиск, цензуру, замовчування, багаторічну заборону на публікації, але ніколи не зрадила своїх принципів, не пішла на компроміс із совістю, не написала жодного рядка в угоду режиму. Її поезія – це діалог із вічністю, роздуми про долю України, про призначення митця, про ціну свободи та гідності. «Маруся Чурай», історичний роман у віршах, став монументальним твором про українську жінку-бунтарку сімнадцятого століття, яка захищала своє право на вибір і кохання всупереч патріархальним нормам і суспільному осуду. Костенко писала тоді, коли українська тема була під забороною, коли просто говорити правду про історію означало ризикувати свободою та життям. Її вірші стали духовною опорою для цілого покоління шістдесятників, для тих, хто не втратив віри в Україну навіть у найтемніші часи. У незалежній Україні Ліна Костенко продовжує бути совістю нації, її голос звучить у переломні моменти історії, нагадуючи про те, що свобода та гідність – це не абстрактні поняття, а те, за що треба боротися кожного дня, що передається через мову, культуру, пам'ять про предків і відповідальність перед нащадками. Її рядки «Бо ми є, і ніщо не минає» стали формулою українського буття, утвердженням того, що попри всі катастрофи та геноциди український народ зберіг свою ідентичність і продовжує йти своїм шляхом.

Сергій Жадан, харківський письменник, поет і музикант, який своєю творчістю став голосом цілого покоління українців. Лауреат численних літературних премій, зокрема Шевченківської премії та премії Гердера, Жадан не просто пише про Україну – він живе нею, переживає кожну її рану. Коли почалася повномасштабна війна, він не поїхав за кордон у безпеку, а залишився в Харкові, який став одним із найбільш обстрілюваних міст України. Жадан організував волонтерський рух, допомагав евакуювати людей із небезпечних районів, возив гуманітарну допомогу до прифронтових сіл, виступав перед військовими, підтримуючи їхній бойовий дух своїми віршами та піснями. Його книга «Небо над Харковом» стала літописом міста під обстрілами, свідченням про незламність його мешканців. Жадан показав, що митець у час війни – це не той, хто ховається в тилу, а той, хто стоїть поруч зі своїм народом, ділить із ним біль і надію, перетворюючи страждання на мистецтво, яке зцілює та надихає.

Але натхнення приходить не лише з минулого, з історичних постатей, яких ми знаємо з книжок і фільмів. Сьогодні, коли Україна веде екзистенційну боротьбу за своє виживання, за своє право незалежної держави, за своє європейське майбутнє, ми бачимо мільйони прикладів мужності, самопожертви, стійкості та людяності, які надихають не менше, а часом і більше, ніж історичні легенди.

Серед героїв нашого часу – генерал-майор Максим Шаповал, який віддав своє життя за Україну, підірвавшись на вибуховому пристрої в Києві 2017 року, борючись з російською агресією.

Герой України Дмитро "Да Вінчі" Коцюбайло, легендарний командир батальйону "Да Вінчі" 67-ї окремої механізованої бригади, який загинув у березні 2023 року під Бахмутом, захищаючи кожен метр української землі.

Євген Коростельов, кіборг-захисник Донецького аеропорту, який пройшов пекло оборони ДАПу і став символом незламності українського духу.

Наталія Войцехівська, волонтерка та засновниця громадської організації "Крила Фенікса", яка з 2014 року рятує життя українських військових, закупає та передає на фронт медичне обладнання, автомобілі та засоби зв'язку, ризикуючи власним життям під час поїздок у зони бойових дій.

Олена Білозерська, журналістка та волонтерка, яка працювала в окупованому Донецьку, документуючи злочини окупантів, а потім присвятила себе волонтерській діяльності, допомагаючи армії та цивільним, постраждалим від війни.

Юлія Пасєвська (Тайра), медикня, яка працювала в Маріуполі під постійними обстрілами, рятуючи життя поранених бійців і цивільних, була захоплена в полон російськими окупантами і провела три місяці в катівнях, але не зламалася та продовжила свою місію після звільнення.

З особливим болем і гордістю ми згадуємо випускника **Харківської гімназії № 25 Михайла Дем'янова**, який віддав своє життя за незалежність України, захищаючи нашу країну від російської агресії. Його жертва нагадує нам, що свобода, якою ми користуємося сьогодні, оплачена найдорожчою ціною – життями найкращих синів і дочок нашої нації. Пам'ять про нього живе в серцях учителів, однокласників, усіх, хто знав цього молодого героя, і надихає нас бути гідними його жертви, продовжувати будувати Україну, за яку він боровся.

Воїни, які захищають кожен метр української землі, знають, що може не бути завтрашнього дня, але продовжують стояти на своїх позиціях, бо розуміють, що за ними – домівки, діти, батьки, майбутнє всієї нації. Медики, які працюють у

польових госпіталях під обстрілами, рятуючи життя поранених, часто ризикуючи власним життям, але не залишають свій пост, бо кожне врятоване життя – це перемога над смертю, над хаосом, над силами, що несуть руйнування.

Волонтери, які день у день, місяць за місяцем збирають кошти, купують необхідне обладнання, їздять із гуманітарними вантажами в найнебезпечніші райони, організують евакуацію цивільних із зон бойових дій, допомагають біженцям, підтримують армію, лікарні, соціальні служби, роблять тисячі маленьких справ, які разом створюють величезну мережу взаємодопомоги та солідарності. Учителі, які продовжують викладати навіть у бомбосховищах, навіть онлайн із різних куточків країни та світу, бо розуміють, що освіта – це інвестиція в майбутнє, що діти мають продовжувати вчитися навіть у роки війни, бо саме вони будуватимуть нову Україну після перемоги. Фермери, які обробляють поля, незважаючи на міни й обстріли, бо хтось має годувати країну та світ. Залізничники, які відновлюють зруйновану інфраструктуру, часом під вогнем, бо розуміють, що без транспортного сполучення країна не зможе функціонувати.

Звичайні люди, які продовжують жити, працювати, любити, народжувати дітей, святкувати дні народження та весілля, ходити в театри й кіно, читати книжки та слухати музику, бо життя не може зупинитися, воно має продовжуватися навіть під обстрілами, навіть під загрозою смерті, бо інакше – це капітуляція, це визнання того, що агресор досяг своєї мети, зламав нашу волю, знищив нашу здатність радіти та любити. І саме в цьому повсякденному героїзмі, у цій відмові здаватися, опускати руки, падати духом є найбільше натхнення, бо це показує, що людський дух справді незнищенний, що люди здатні адаптуватися до найжахливіших обставин і зберігати свою людяність, свою доброту, свою здатність турбуватися про інших.

Але постаті, що надихають, не завжди героїчні в традиційному розумінні. Іноді це просто люди, які зробили правильний вибір у критичний момент, які допомогли комусь, хто потребував допомоги, які сказали правду, коли легше було б збрехати, які залишилися вірними своїм принципам, коли всі навколо йшли на компроміси. Це може бути вчитель, який повірив у дитину, в яку ніхто не вірив, і ця віра дала їй сили розкрити свій потенціал. Це може бути лікар, який провів додаткову годину з пацієнтом, пояснюючи діагноз і варіанти лікування, замість просто виписати рецепт і відправити додому. Це може бути колега, який узяв на себе частину роботи, коли бачив, що ти на межі вигорання. Це може бути друг, який приїхав посеред ночі, коли тобі було погано, не запитуючи зайвого, просто був поруч.

Батьки, які попри власну втому, стрес і проблеми знаходять сили створювати теплу та люблячу атмосферу для своїх дітей, які читають їм казки на ніч, обіймають після кошмарів, допомагають у навчанні, підтримують їхні захоплення, навіть якщо вони здаються дивними чи непрактичними, які вчать їх бути добрими, чесними, відповідальними людьми не лекціями та моралізуваннями, а власним прикладом. Бабусі та дідусі, які зберігають родинну історію, традиції, рецепти, пісні, казки, передаючи їх наступним поколінням, створюючи відчуття коріння, належності до чогось більшого, ніж просто атоми, що випадково зібралися разом.

Усі ці люди, відомі та невідомі, історичні постаті та наші сучасники, герої та звичайні люди, які просто роблять правильні речі, складають велику мозаїку людського досвіду, яка показує, що життя має сенс, що добро є, що люди здатні на неймовірні вчинки, коли керуються любов'ю, співчуттям, відповідальністю та мужністю. Вони нагадують нам, що ми не безпорадні перед обставинами, що наш

вибір має значення, що кожна маленька дія – слово підтримки, жест доброти, акт опору несправедливості, відмова брати участь у чомусь неправильному – створює хвилі, які розходяться далеко за межі нашого безпосереднього оточення та можуть змінити світ способами, які ми навіть не можемо передбачити.

Коли ми дивимося на постаті, що надихають, важливо розуміти, що жодна з них не була досконалою, жодна не народилася героєм, жодна не мала гарантій успіху. Усі вони переживали сумніви, страхи, невдачі, моменти відчаю, коли здавалося, що боротьба марна, що краще здатися, прийняти реальність такою, якою вона є, і перестати битися головою об стіну. Але саме в ці моменти вони робили вибір продовжувати, піднятися після падіння, спробувати ще раз, повірити, що навіть якщо вони не побачать результатів своєї праці, їхні зусилля не будуть марними, що насіння, яке вони сіють сьогодні, дасть паростки завтра або через десятиліття, або через століття.

У кінцевому підсумку, постаті та приклади, що надихають, – це дзеркала, у яких ми бачимо відображення нашого власного потенціалу, нагадування про те, що в кожному з нас живе здатність до мужності, доброти, творчості, стійкості, любові, що обставини нашого народження або поточної ситуації не визначають назавжди наше майбутнє, що ми маємо можливість вибирати, ким ми хочемо бути, як ми хочемо жити, який слід ми хочемо залишити після себе, і що цей вибір, повторюваний день за днем у великих і малих рішеннях, формує не лише наше власне життя, але й світ навколо нас, створюючи ланцюгові реакції, які можуть тривати довше, ніж наше життя, торкаючись людей, яких ми ніколи не зустрінемо, у місцях, де ми ніколи не були, у часи, які ми ніколи не побачимо.

Список використаних джерел:

1. Біографічний довідник: Видатні діячі світу : енциклопедичне видання / за ред. І. Коваленка. – К. : Видавничий дім «Освіта», 2022. – 528 с.
2. Гайдай М. (упоряд.). Незламні. Історії українських героїв. – К. : Видавництво Старого Лева, 2023. – 272 с.
3. Дзюба І. Леся Українка: життя і творчість. – К. : Либідь, 2011. – 368 с.
4. Закон України «Про освіту» від 05.09.2017 № 2145-VIII / Верховна Рада України.
5. Кало Ф. Щоденник. – Харків : Фоліо, 2017. – 224 с.
6. Коваленко Л. (наук. ред.). Історія людства у постатях: від античності до сучасності. – К. : Освіта, 2022. – 560 с.
7. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР / Верховна Рада України.
8. Пономарьов В. Іван Франко: життя і творчість. – К. : Дніпро, 2018. – 352 с.
9. Семенюк О. (упоряд.). Сучасні герої України : збірник нарисів. – Харків : Ранок, 2023. – 240 с.
10. Сто видатних постатей світу : енциклопедія для дітей та юнацтва. – Харків : Віват, 2021. – 320 с.
11. Чижевський Д. Філософія Григорія Сковороди. – К. : Український письменник, 2017. – 288 с.

Синергія науково-дослідницької роботи учнівської молоді та комеморативних практик (на прикладі Краснокутської громади Богодухівського району Харківської області)

*Поставка Поліна,
учениця 10 класу Олексіївського ліцею
Краснокутської селищної ради Богодухівського району
Харківської області
polinapostavka8@gmail.com*

*Свистун Юрій,
учитель предмета «Захист України»
Олексіївського ліцею Краснокутської селищної ради
Богодухівського району Харківської області,
заслужений учитель України,
спеціаліст вищої кваліфікаційної категорії,
старший учитель*

У сучасному суспільстві, заснованому на різноманітних культурних, історичних і соціальних взаємодіях, питання політики історичної пам'яті стає не лише актуальним, але й визначальним для формування громадянської ідентичності.

Кожен, хто долучався до краєзнавчих досліджень, знає, що це комплексне вивчення певної території, що охоплює її географію, геологію, історію, культуру, природу та населення. Краєзнавче дослідження має педагогічну, навчальну та наукову функції, допомагаючи формувати знання про рідний край, сприяти його пізнанню та перетворенню. Беручи до уваги історичний аспект краєзнавчих досліджень (вивчення історії населеного пункту, його заснування, забудови, архітектури, визначних особистостей та історичних місць) і основні положення Закону України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки» (визначення правових механізмів щодо усунення з публічного простору назв і пам'ятників, які символізують або звеличують Російську імперію, Радянський Союз чи осіб, причетних до імперської політики), прослідковується очевидна взаємопов'язаність двох процесів: краєзнавчих досліджень і комеморативних практик з утривалення історичної пам'яті.

Тому актуальність нашої статті полягає в необхідності синергії науково-дослідницької роботи учнівської молоді та комеморативних практик в окремо взятій громаді.

Необхідно зазначити, що проблеми провадження комеморативних практик були і є предметом наукових досліджень. Дослідження усієї проблематики в Україні проводять Ю. Шаповал [4], Я. Грицак [5], А. Киридон [10, 11], І. Гирич [4], Г. Касьянов [] та інші. Зокрема, А. Киридон у своїх роботах зазначає, що політика пам'яті є важливим аспектом сучасного соціокультурного контексту, визначаючи сприйняття минулого та його вплив на формування майбутнього [11]. Важливим аспектом розуміння політики пам'яті є усвідомлення її соціокультурного характеру і його залежності від різноманітних чинників. Пам'ять є динамічним явищем, яке змінюється залежно від потреб суспільства та взаємодії із сучасністю. Саме через

це політика пам'яті стає актуальним конструктом, що визначає сприйняття минулого та його роль у формуванні майбутнього [5].

Наша мета полягає у визначенні взаємопов'язаності науково-дослідницької роботи учнівської молоді та комеморації історичної пам'яті.

Відповідно до мети, визначені завдання:

- проаналізувати місце та значення історично-краєзнавчих досліджень учнівської молоді для комеморативних практик в умовах окремо взятої громади;
- показати необхідність реалізації історичної пам'яті, як провідного чинника впливу на формування національної ідентичності.

Об'єкт дослідження: політика історичної пам'яті в територіальній громаді.

Предмет дослідження: вплив науково-дослідницької діяльності на комеморативні практики в окремо взятій громаді.

Практичне значення статті полягає в запровадженні результатів науково-дослідницької роботи учнівської молоді в комеморативні практики в громаді.

Алгоритм проведення історико-краєзнавчого дослідження. На сучасному етапі розвитку українознавства ми маємо ґрунтовно розроблену теоретичну базу щодо методологічного забезпечення історико-краєзнавчих досліджень. З нашою методикою проведення історико-краєзнавчих досліджень ви можете ознайомитися на сторінках наукового журналу «Українознавство» [12].

У цій статті ми зосередимося на презентації тих досліджень учнівської молоді, які безпосередньо стосуються Краснокутської громади Харківської області. Уже декілька років поспіль вихованці гуртка «Історичне краєзнавство» КЗ «Харківський обласний центр туризму, краєзнавства, спорту та екскурсій учнівської молоді» Харківської обласної ради зосереджуються на вивченні маловідомих подій чи особистостей нашої громади. А це українське традиційне кобзарство та постать Івана Степановича Гаращенко.

Кобзарі Краснокутщини. Іван Іович Кучугура-Кучеренко. Першим значним успіхом на цьому шляху була дослідницька робота учениці 11 класу Олексіївської загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів Грубнік Анюти Вікторівни в рамках конкурсу-захисту робіт у Малій академії наук. Представлена нею робота «Іван Іович Кучугура-Кучеренко – видатний український кобзар» стала, по суті, першим ґрунтовним, систематизованим дослідженням про нашого земляка. До наукового обігу було введено невідомі раніше архівні документи. Дослідження було високо оцінено журі конкурсу – стало переможцем (І місце) обласного етапу конкурсу-захисту робіт у Малій академії наук (секція «Історичне краєзнавство») у 2016 році. У наступному році вихованці гуртка «Історичне краєзнавство», у роботі якого були задіяні учні Олексіївської та Пархомівської ЗОШ, узяли участь у Всеукраїнській краєзнавчій експедиції учнівської молоді «Моя Батьківщина – Україна» з роботою про життєвий та творчий шлях І. І. Кучугури-Кучеренка (номінація «Духовна спадщина мого народу») та стали абсолютними переможцями обласного етапу. У березні 2018 року ми представили науково-краєзнавче дослідження «Останній кобзар Слобожанщини» (до 140-річчя з дня народження видатного українського кобзаря І. І. Кучугури-Кучеренка) на заключному етапі ХІ Міжнародного конкурсу з українознавства. Учениця Пархомівської ЗОШ Лісняк Валерія успішно здійснила презентацію та захист зазначеного дослідження, посіла ІІІ місце за підсумками конкурсу. Апробацію і водночас презентацію результатів дослідження «Як вибивали колом закобзарену психіку України» було здійснено шляхом виступів перед учнями шкіл Краснокутського району. Фінальним акордом

стала презентація дослідження 26 лютого 2020 року під час проведення практичного семінару з історії України на базі Краснокутської гімназії із залученням керівника Північно-Східного регіонального відділення Українського інституту національної пам'яті Марії Тахтаулової. Також було презентовано оновлену статтю «Іван Іович Кучугура Кучеренко» в загальнодоступній вільній багатомовній онлайн-енциклопедії «Вікіпедія».

У 2024 році в рамках XXIV Всеукраїнського конкурсу було представлено дослідження «Українське кобзарство у XX – на початку XXI століть: неперервність традиції та сучасні виконавські практики», проведене ученицею 9 класу Олексіївського ліцею Краснокутської селищної ради Богодухівського району Харківської області Постановкою Поліною. За матеріалами цього дослідження було змонтовано та розміщено в YouTube відеоролик «Українське кобзарство Слобожанщини: неперервність традиції» [18].

Очевидним є той факт, що за декілька останніх років проведено достатньо ґрунтовні дослідження, які характеризують рівень розвитку українського традиційного кобзарства на Слобожанщині, зокрема на Краснокутщині.

Іван Гаращенко: Перша Українська гімназія імені Бориса Грінченка, створення парафії УАПЦ в Харкові. Серед історико-краєзнавчих досліджень щодо діяльності Івана Гаращенко звертаємо увагу на дослідницьку роботу «Іван Гаращенко: купець, меценат, подвижник Української Автокефальної Православної Церкви», подану Постановкою Поліною на конкурс-захист Малої академії наук України у 2024-2025 н. р. [16]. Автор дослідження звернулася до постаті Івана Степановича Гаращенко, маловідомої донедавна особистості. Ми вважаємо, що на його формування визначальний вплив мали події Першої світової війни та його знайомства з представниками українського визвольного руху, особливо з Гнатом Хоткевичем, Олексієм Синявським, Майком Йогансеном, Олександром Поповим, Миколою Плевако та іншими.

«Нікому не відмовляв, хто до мене звертався з пропозицією підтримати національну справу» – так Гаращенко діяв відповідно до сформованих переконань. Він фінансує редаговану Хоткевичем газету «Рідне слово», надає кошти на видання брошури «Хто ми і чого нам треба», виділяє допомогу на лікування Олексія Синявського, підтримує єдину в Харкові українську книгарню «Дзвін» тощо.

Навесні 1918 року Іван Степанович Гаращенко долучається до, напевно, найграндіознішого свого проекту – створення Першої української гімназії імені Бориса Грінченка. Фінансування, оренда приміщень і оснащення школи лягло на плечі Івана Гаращенко. Згодом у своїх спогадах він згадував: «...віками очікувана освіта рідною мовою, мрія багатьох поколінь здійснилася величезними зусиллями натхненних працівників науки й патріотів» [3]. 24 вчителі Першої української гімназії в Харкові на чолі з директором О. І. Поповим були першими, хто почали навчати рідним словом на Слобожанщині. Про рівень викладацького складу гімназії свідчить той факт, що 12 учителів гімназії мали університетську освіту.

За свою суспільно-політичну діяльність Іван Гаращенко неодноразово переслідувався радянською владою. Мало хто знає, що в розташованому за адресою: вулиця Сумська, 61, будинку, відомому як «Палац Одруження», у період із серпня 1920 року по лютий 1922 року знаходився радянський концентраційний табір. Звільнення з табору відбулося за сприяння Майка Йогансена та харківських «боротьбистів». Якось уже вони змогли довести радянській владі, що школі Грінченка вкрай потрібен швець, бо ходять учні на заняття босими.

Після відновлення УАПЦ Іван Гаращенко стає одним із активних учасників автокефального руху в Харкові. Він був делегатом Першого (1921 р.) та Другого (1927 р.) Всеукраїнських Православних Церковних Соборів. З 1923 року був кандидатом на висвячення в єпископи УАПЦ. Після передачі Миколаївського Собору в Харкові українській громаді Івана Гаращенко обирають титарем храму.

У 1936 році Іван Степанович Гаращенко стає об'єктом кримінального переслідування з боку радянських репресивних органів. Івану Гаращенку було висунуто обвинувачення за статтею 54 п. 10 та п. 11 [1].

Використовуючи різнопланові історичні джерела, перш за все архівні матеріали, було доведено провідну роль української харківської інтелігенції у становленні особистості І. Гаращенка та роль його поглядів в умовах тотального панування імперської антиукраїнської ідеології, визначено його внесок у відкриття Першої Української гімназії імені Бориса Грінченка, установлено провідну участь у створенні парафії УАПЦ в Харкові.

Комеморативні практики. На теперішній час комеморація історичної пам'яті визначається як комплекс заходів, ритуалів і практик, які суспільство використовує для увічнення, вшанування та актуалізації визначних подій, осіб чи образів минулого, створюючи таким чином спільні спогади та формуючи колективну ідентичність. У Законі України «Про засади державної політики національної пам'яті» чітко визначено, що державна політика національної пам'яті – це напрям державної політики, спрямований на створення правових, організаційних умов і гарантій відновлення та збереження національної пам'яті Українського народу та популяризацію історії України [7].

Комеморація повинна забезпечити:

- створення об'єктів, що зберігають пам'ять про минулі події чи людей;
- зробити минуле релевантним для сьогодення, переосмисленим для сучасності;
- консолідувати суспільство навколо спільного минулого тощо.

Ми розуміємо значення та ключову роль дослідницької роботи в процесі комеморації. Історико-краєзнавчі дослідження забезпечують об'єктивність, точність і глибину у відтворенні минулих подій, а також сприяють формуванню автентичних наративів і запобіганню маніпуляціям. Дослідження встановлюють історичну правду, розкривають складність минулих подій, допомагають критично осмислити минуле та його уроки.

Чи вдається забезпечити сумарний ефект від взаємодії науково-дослідницької роботи учнівської молоді та комеморативних практик на території Краснокутської громади?

Перша комеморативна практика щодо українського традиційного кобзарства на території громади була проведена у 2008 році з ініціативи Харківського Кобзарського Цеху (панмайстер – Кость Черемський) в с. Мурафі – відкриття меморіальної дошки видатному українському кобзареві Івану Йовичу Кучугурі-Кучеренку з нагоди 130-ї річниці з дня його народження.

У 2018 році районна державна адміністрація відмовилася від проведення урочистостей до 140-річного ювілею кобзаря. Ситуацію врятували лише представники Харківського Кобзарського цеху, які провели комплекс заходів, зокрема панахиду біля Пам'ятного знаку репресованим кобзарям у Саду імені Тараса Шевченка в м. Харкові, і концерт кобзарів. Цього ж року Харківський

Кобзарський Цех відгукнувся на наше прохання взяти участь у меморіальних заходах до 81-ї річниці з дня розстрілу Івана Йовича Кучугури-Кучеренка.

У вересні 2021 року в селі Костянтинівка за ініціативи Харківського Кобзарського цеху було відкрито пам'ятний знак видатному слобідському кобзарю та лірнику Павлу Михайловичу Гащенку. Він став першим на Харківщині персональним пам'ятником представникові українського традиційного кобзарства.

4 жовтня 2025 року культурно-мистецький проєкт «ВЦЛЛЮ» презентував реалізований за підтримки Українського культурного фонду в межах конкурсної програми «Культура. Регіони». Цей проєкт присвячений репрезентації кобзарської спадщини та видатному кобзарю з Краснокутщини Івану Кучугурі-Кучеренку, чий голос і пісня намагалися знищити радянські репресії. Завдяки сучасним засобам мистецької репрезентації його образ знову оживає: у музиці, архівних матеріалах, бібліотеці звуків громади, перформативних практиках і візуалізаціях.

«ВЦЛЛЮ» – це подорож у часі, де минуле зустрічається із сучасністю. Це розмова з кобзарем, який бачив Україну крізь музику, тримав громадянську позицію та віддав життя за слово і пісню. Сьогодні, коли українці знову борються за свободу та ідентичність, його голос звучить як доказ незламності й стійкості. Під час підготовки команда проєкту здійснила польові записи звуків Краснокутської громади: шуму лісів і струмків, ритмів промислових об'єктів, гомону вулиць, співу птахів, голосів людей. Усе це сформувало бібліотеку живого звучання Краснокутщини, яка стане основою для поєднання з автентичним кобзарським репертуаром і сучасною музикою. Проєкт реалізовано командою ГО «Грін Арт Тур» у співпраці з WAW STUDIO UA, Назаром Божинським, Харківським кобзарським цехом.

На жаль, змушені констатувати, що в топоніміці громади відсутні імена краснокутських кобзарів: І. Кучугури-Кучеренка, П. Гащенка, С. Бідила.

Із комеморацією імені Івана Степановича Гаращенка ситуація на території громади значно гірша за краснокутських кобзарів. Ми намагаємося поширювати інформацію про І. Гаращенка через соціальні мережі, беремо участь у конкурсах і конференціях, поширюючи інформацію про слобожанського мецената, подвижника УАПЦ в м. Харкові [13, 14, 15, 16]. Створено відеоролик «Іван Гаращенко – меценат Першої Української гімназії імені Бориса Грінченка в Харкові» та розміщено його в YouTube [8].

Ми плануємо ініціювати присвоєння імені Івана Гаращенка Краснокутському ліцею № 1 і забезпечити присутність його імені в топоніміці громади.

Висновок. Таким чином, комеморативні практики – це не просто збереження минулого, а перш за все активний процес його інтерпретації та інтеграції в суспільне життя, що є особливо важливим для процесу національної ідентичності. Історико-краєзнавча робота учнівської молоді, на наш погляд, повинна передбачати проведення комеморативних практик щодо отриманих у дослідженнях результатів, а процес комеморації опиратися на наукові дослідження.

P.S. І найголовніше. Наші дослідження були б неможливими, особливо в частині, що стосується Івана Гаращенка, якби не дружня участь у виборі теми харківського краєзнавця Едуарда Зуба. З перших днів повномасштабного вторгнення росії Едуард Зуб пішов до війська творити історію рідної держави, приєднавшись до територіальної оборони Харкова, а згодом і до 93 окремої механізованої бригади «Холодний Яр». І вже досить тривалий час, від липня 2022 року, він вважається безвісти зниклим. Ми не хочемо вірити в найгірше, тому нехай

наше дослідження стане краплиною надії в щасливе повернення Едуарда Зуба до когорти харківських краєзнавців.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Архів Управління СБУ в Харківській області. Архівно-кримінальна справа №7899 щодо обвинувачення Гаращенко І.С.
2. ВЦЛЛЮ. Триканальний аудіовізуальний перфоманс про кобзаря Івана Кучугуру-Кучеренка. Режим доступу [<https://www.youtube.com/watch?v=BZ2BQwjg66I>]
3. Гаращенко Іван. Матеріали до історії Української Автокефальної Православної Церкви. Збірник присвячений 50-літтю відродження УАП Церкви та світлій пам'яті автора. Нью-Йорк-Чикаго, 1975. 440 с.
4. Гирич І., Шаповал Ю. Чому необхідно переосмислювати минуле. К.: KAS policy paper, 2010. 40 с.
5. Грицак Я. Життя, смерть та інші неприємності: статті та есеї: Видавництво Грані-Т, 2010. 232 с.
6. Закон України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки» 9 квітня 2015 р.
7. Закон України «Про засади державної політики національної пам'яті». 21 серпня 2025р.
8. «Іван Гаращенко – меценат Першої Української гімназії імені Бориса Грінченка в Харкові». Режим доступу [<https://www.youtube.com/watch?v=clTH4dC-OmY>]
9. Касьянов Г. Національні історія та сучасна історіографія: виклики та небезпеки при написанні нової історії України. *Український історичний журнал*. 2012. С. 4 – 24.
10. Киридон А., Алексієвець Л. Концепт «історична пам'ять»: варіативність дефініювання. *Міжнародний зб. наук. пр. Україна-Європа-Світ. Серія: історія, міжнародні відносини*. Вик. З. Тернопіль: Видавництво ТНПУ ім. В. Гнатюка. 2015. С. 112 – 116.
11. Киридон А. М. Національна та історична пам'ять: словник ключових термінів. К.: ДП «НВЦ» «Пріоритети», 2013. 436 с.
12. Свистун Ю. М. Українознавче дослідження учнівської молоді: методика учнівської молоді: методика підготовки, проведення та презентації (на прикладі роботи із утривалення історичної пам'яті щодо українського традиційного кобзарства на Краснокутщині). *Науковий журнал «Українознавство»*. 2021. №1 (78).
13. Свистун Ю., Поставка П. Іван Гаращенко: меценат Першої Української гімназії імені Бориса Грінченка в Харкові (проблеми комеморативної практики). Міжнародна наукова конференція «Краєзнавство і учитель-2025», 25 квітня 2025 року, Україна, м. Харків.
14. Поставка П. «Українське традиційне кобзарство в дослідженнях Дмитра Яворницького». Наукова студентсько-учнівська конференція «XXIV козацькі читання». Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди, 03 жовтня 2025 року, Україна, м. Харків.
15. Поставка П., Свистун Ю. Становлення української освіти в Харкові в добу Української революції (діяльність Івана Гаращенко в процесі створення Першої Української гімназії імені Бориса Грінченка в Харкові). Міжнародна наукова конференція «Сучасне українознавство в обороні держави та її повоєнній відбудові», м. Київ, 16 жовтня 2025р.
16. Поставка Поліна. «Іван Гаращенко – купець, меценат, подвижник Української Автокефальної Православної Церкви». Комунальний заклад «Харківська обласна Мала академія наук», 2025 рік, м. Харків.
17. У Костянтинівці відкрито пам'ятний знак визначному кобзарю Павлу Гащенко. Режим доступу [<https://krkut.gov.ua/archives/12269>]
18. Українське кобзарство Слобожанщини: неперервність традиції. Режим доступу [<https://youtu.be/0PrGqPAhUvI?si=EaNtCoDPbeG6MyrJ>].

Національна ідентичність українців: наукова проблема та педагогічна практика

*Сушко Валентина,
кандидат історичних наук, доцент,
старший науковий співробітник відділу
«Український етнологічний центр» Інституту мистецтвознавства,
фольклористики та етнології імені М. Т. Рильського НАН України,
член Співки етнологів та фольклористів м. Харкова
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0480-1473>*

Серед ознак і характеристик будь-якої людської спільноти чи не найважливішою є самовизначення особи щодо приналежності до такої групи. Особливе значення має самовизначення та національна ідентичність українців в умовах російсько-української війни й подолання колоніального радянського минулого.

Розкриттям правдивої історії нашого народу та дослідженням наших культурних традицій займається ціла низка інституцій Національної академії наук України: Інститут історії [2], Інститут мовознавства імені О. О. Потебні [3], Інститут філософії імені Г. С. Сковороди [4], Інститут політичних та етнонаціональних досліджень імені І. Ф. Кураса [1]. Важливу роль у формуванні відновлення правдивої історії відіграє Український інститут національної пам'яті [5].

Провідним науковим закладом, який вивчає українську народну традиційну й сучасну культуру, є Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології імені М. Т. Рильського НАН України. Вчені Інституту кандидат історичних наук В. Г. Балущок, кандидат історичних наук, завідувач відділу «Український етнологічний центр» Г. Б. Бондаренко, доктор історичних наук В. К. Борисенко, доктор історичних наук Т. Г. Рендюк, доктор історичних наук В. М. Скляр та багато інших досліджують різні аспекти походження та розвитку українського етносу й української політичної нації. Результати цих студій публікуються в друкованих виданнях Інституту та на офіційному сайті [6] з можливістю поширення та скачування, що робить їх доступними широкому загалу. Доробок науковців Інституту популяризується на сайті «Етнографія» [8], на каналі «ІМФЕ ім. Рильського НАНУ» [7], на особистих каналах науковців та в засобах масової інформації, бо українська нація має знати свою правдиву історію.

Передача культурних традицій – умова існування будь-якої нації та суспільства. Нині ця функція покладена на освітянську галузь і галузь культури. Сучасна молодь може отримувати вишкіл не лише в закладах шкільної освіти, а й у неформальних інституціях, подібних Пласту; за допомогою участі в заходах, організованих громадськими науковими організаціями (як-от: у Відкритому фестивалі-конкурсі традиційної народної культури «Кроковее коло», започаткованому Співкою етнологів та фольклористів міста Харкова – голова Н. П. Олійник) та в позашкільлі.

Позашкільні навчальні заклади мають і втілюють великий потенціал можливостей знайомства юнацтва з рідним краєм, його культурою та природою.

Від різноманітних подорожей (піші, велотуризм, автомобільний туризм і далекі подорожі) до не менш розмаїтої гурткової роботи.

Прикладом надзвичайно вдалої багаторічної праці (з 1951 року) є робота Комунального закладу «Харківський обласний центр туризму, краєзнавства, спорту та екскурсій учнівської молоді» Харківської обласної ради [9] – директор, кандидат педагогічних наук, доцент, Заслужений працівник освіти України, кавалер Ордена Княгині Ольги Редіна Валентина Андріївна.

У структурі закладу є туристсько-краєзнавчий відділ, працівники якого у будь-якому маршруті закладають культурницьку складову: знайомство не лише з природними, а й із культурними пам'ятками (пам'ятними місцями, музеями – історією краю).

Сучасні реалії нашого буття вкрай актуалізували участь молоді у грі «Сокіл – Джура», яку організовує та підтримує в області КЗ «Харківський обласний центр туризму, краєзнавства, спорту та екскурсій учнівської молоді» Харківської обласної ради.

Важливу роль відіграє краєзнавчий відділ, який не лише провадить роботу власних гуртів історико-краєзнавчого, географічного та геологічного профілю: окрасою закладу є унікальний археологічний та геологічний музей, неперевершений етнографічний клас, де міська дитина – «дитина асфальту» – має змогу зрозуміти, як виглядала та будувалася старовинна хата на Слобожанщині, – а й скеровує краєзнавчу роботу всієї Харківщини. Конференції історичного спрямування, присвячені подіям бурхливої Української історії, геологічні олімпіади (які провадяться вже понад півстоліття!), обласні етапи Всеукраїнських акцій, експедицій та інших заходів – усе це організовують працівники краєзнавчого відділу ХОЦКСЕУМ. З разової, присвяченої черговому ювілею славетного філософа Г. С. Сковороди, наукове та філософське зібрання учнів переросло у Всеукраїнську наукову конференцію «Пізнай себе, свій рід, свій нарід», яка відбулася навіть за коронавірусного карантину та 2022 року, а в лютому 2026 року пройде вже удев'ятнадцяте!

Далеко не всі територіальні громади мають змогу нині утримувати заклади позашкілля, але й у такому разі Харківський обласний центр туризму, краєзнавства, спорту та екскурсій учнівської молоді знаходить можливість підтримати колег, як у випадку з окрасою народної культури не лише Нововодолажчини, Харківщини, а й усієї України – народним художнім фольклорно-етнографічним колективом «Вербиченька» Нововодолазького Будинку дитячої та юнацької творчості (керівники – Заслужений працівник культури України, відмінник освіти України, володар нагрудного знаку «Софія Русова», Почесний громадянин Нововодолажчини Ольга Володимирівна Коваль і відмінник освіти України, володар нагрудного знаку «Василь Сухомлинський», Почесний громадянин селища Нова Водолага Тетяна Павлівна Коваль).

Повномасштабне вторгнення росії значно скоротило ареал проведення автобусних екскурсій, які так полюбляють школярі та освітяни області, однак навіть 2025 року такі подорожі відбувалися до туристичних місць Харківщини та Полтавщини.

Адже для того, щоб українська молодь пізнала свій шлях у цьому житті, вона мусить правдиво пізнати себе, свій рід, свій нарід – за словами нашого земляка Григорія Савича Сковороди.

Список використаних джерел:

1. Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України: <https://www.ipiend.gov.ua>
2. Інститут історії НАН України: <http://history.org.ua/>
3. Інститут мовознавства імені О. О. Потебні НАН України: www.inmo.org.ua
4. Інститут філософії імені Г. С. Сковороди НАН України: www.filisof.com.ua
5. Український інститут національної пам'яті: <https://www.uinp.gov.ua>
6. Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології імені М. Т. Рильського НАН України (ІМФЕ ім. М. Т. Рильського НАНУ): <https://www.etnolog.org.ua>
7. ІМФЕ ім. М. Т. Рильського НАНУ: www.youtube.com/@ІМФЕім.М.Т.РильськогоНАНУ
8. Етнографія: www.ethnography.org.ua
9. Комунальний заклад «Харківський обласний центр туризму, краєзнавства, спорту та екскурсій учнівської молоді» Харківської обласної ради: www.st.kharkov.ua

---

Педагогічна майстерня як інструмент формування національної ідентичності в сучасній школі

*Синиця Людмила,
методист Центру методичної та аналітичної роботи
КВНЗ «Харківська академія неперервної освіти»
sinitsaludmyla@gmail.com*

Сучасний етап розвитку української освіти характеризується актуалізацією проблеми формування національної ідентичності здобувачів освіти як складової громадянської компетентності та ціннісної основи особистісного розвитку. Реалізація положень Державного стандарту базової та повної загальної середньої освіти передбачає інтеграцію змісту навчання, що забезпечує осмислення історичного досвіду, культурної спадщини та духовних традицій українського народу в їх взаємозв'язку із сучасними суспільними процесами.

У цьому контексті важливого значення набуло впровадження в закладах загальної середньої освіти курсу за вибором учнів 10–11 класів **«Культурно-історичні традиції української повсякденності»**, схваленого для використання в освітньому процесі рішенням експертної комісії МОН України (протокол № 10 від 29 жовтня 2024 року). Інтегрований характер зазначеного курсу, що поєднує історичний, філософський, етнографічний, культурологічний і технологічний компоненти, зумовив потребу в методично виваженій підготовці педагогічних працівників різних освітніх галузей до його реалізації.

Відповіддю на зазначену потребу стало впровадження в КВНЗ «Харківська академія неперервної освіти» пролонгованого курсу педагогічної майстерні **«Культурно-історичні традиції як спосіб формування національної ідентичності»**, розробленого методистами Центру методичної та аналітичної роботи. Педагогічна майстерня була спрямована на вчителів історичної та громадянської, а також мистецької та технологічної освітніх галузей закладів загальної середньої освіти територіальних громад Харківської області, що забезпечило міжгалузевий характер підготовки й узгодженість методичних підходів.

Концептуальною основою програми стало поєднання компетентнісного, діяльнісного та інтегрованого підходів до підвищення кваліфікації педагогів. Зміст

педагогічної майстерні було структуровано за історико-хронологічним, мистецько-образотворчим і технологічним дидактичними ракурсами. Такий підхід дав змогу розкрити культурно-історичні традиції українців як цілісний феномен, що відображає вплив історичних обставин на повсякденне життя, художні форми самовираження та традиційні способи матеріального виробництва.

Для вчителів історичної та громадянської освітньої галузі участь у педагогічній майстерні сприяла поглибленню розуміння повсякденної історії як важливого джерела формування історичної пам'яті, громадянської відповідальності та національної самосвідомості учнів. Осмислення історичних подій крізь призму традицій, звичаїв і способу життя українців різних епох дало змогу актуалізувати ціннісний зміст навчального матеріалу та підвищити його виховний потенціал.

Для педагогів мистецької освітньої галузі педагогічна майстерня стала методичним простором опанування підходів до використання декоративно-ужиткового мистецтва, народних художніх промислів і візуальної культури як засобів трансляції національних смислів. Інтеграція мистецького й історико-культурного контекстів сприяла розвитку в учнів здатності до інтерпретації культурних символів і усвідомлення мистецтва як чинника національної ідентичності.

Для вчителів технологічної освітньої галузі програма педагогічної майстерні була корисною з погляду поєднання технологічної діяльності з вивченням традиційних способів виготовлення предметів побуту, елементів одягу й ужиткових виробів. Така інтеграція сприяла збереженню нематеріальної культурної спадщини та формуванню в учнів практичних умінь у контексті національної культури.

Реалізація педагогічної майстерні у форматі пролонгованого курсу передбачала проведення відеоконференції, практичного та підсумкового семінарів. У межах цих заходів педагогам було запропоновано компетентнісно орієнтовані завдання, моделі інтегрованих уроків, методичні рекомендації щодо добору навчального матеріалу та використання регіонального компонента, зокрема культурної спадщини Харківської області, як ресурсу формування національної ідентичності.

Важливим елементом пролонгованої форми підвищення кваліфікації стало проведення тематичного спецкурсу-тренінгу **«Практичні аспекти ознайомлення здобувачів освіти з культурно-історичними традиціями українського народу в умовах сучасності»**, спрямованого на розвиток предметно-методичної та емоційно-етичної професійної компетентності педагогів.

Участь педагогічних працівників закладів загальної середньої освіти Харківської області в педагогічній майстерні та тематичному спецкурсі сприяла формуванню цілісного бачення процесу формування національної ідентичності учнів, підвищенню готовності до міжгалузевої взаємодії та впровадження інтегрованого змісту навчання. Отримані результати засвідчили ефективність пролонгованих форм підвищення кваліфікації як інструменту методичної підтримки педагогів у реалізації завдань національно-патріотичного виховання в сучасному освітньому просторі.

Можливості реалізації здобутих знань у педагогічній практиці та їх вплив на формування майбутнього учнів

Здобуті під час участі в педагогічній майстерні теоретичні знання та практичні вміння створюють реальні передумови для їх системного впровадження в освітній процес закладів загальної середньої освіти. Педагоги отримали методичні інструменти для інтеграції культурно-історичного змісту в навчальні заняття різних

освітніх галузей, що дає змогу трансформувати урок у простір осмислення національних цінностей та формування громадянської свідомості здобувачів освіти.

У практиці вчителів історичної та громадянської освітньої галузі результати педагогічної майстерні можуть бути реалізовані через використання елементів історії повсякденності, аналіз культурних практик і традицій як джерела історичної пам'яті, а також через упровадження проблемно-пошукових і дискусійних форм роботи. Такий підхід сприяє розвитку критичного мислення учнів, умінь співвідносити історичний досвід із сучасними суспільними процесами й усвідомлювати власну причетність до історії та культури українського народу.

Для вчителів мистецької освітньої галузі здобути в межах педагогічної майстерні знання відкривають можливості осмисленого використання традиційних художніх форм, символіки та декоративно-ужиткового мистецтва в навчальній діяльності. Реалізація таких підходів сприяє формуванню в учнів естетичного смаку, емоційно-ціннісного ставлення до культурної спадщини й розуміння мистецтва як засобу збереження та трансляції національної ідентичності.

У технологічній освітній галузі практичне впровадження результатів педагогічної майстерні передбачає поєднання навчально-практичної діяльності з вивченням традиційних технологій і ремесел, що дає змогу формувати в учнів технологічну грамотність, повагу до праці й усвідомлення зв'язку між матеріальною культурою та історичним розвитком суспільства. Такий підхід сприяє розвитку проектного мислення та навичок командної роботи в контексті національно орієнтованого змісту навчання.

Системне впровадження педагогами набутих знань і методичних підходів створює умови для формування в учнів стійкої національної ідентичності, заснованої на усвідомленні власної культурної належності, повазі до історичного минулого та готовності брати відповідальну участь у суспільному житті. У довгостроковій перспективі це сприяє вихованню громадян, здатних до критичного осмислення інформації, збереження культурної спадщини й активної участі в розбудові демократичного українського суспільства.

Таким чином, можемо підсумувати, що педагогічна майстерня «Культурно-історичні традиції як спосіб формування національної ідентичності» є не лише формою підвищення кваліфікації педагогів, а й дієвим інструментом інноваційного оновлення освітнього процесу, результати якого мають потенціал довготривалого позитивного впливу на особистісний і громадянський розвиток учнівської молоді.

Список використаних джерел

1. Закон України «Про освіту». URL: <http://surl.li/ixnq>
2. Закон України «Про повну загальну середню освіту». URL: <http://surl.li/mfrk>
3. Закон України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2834-20#Text>
4. Концепція Нової української школи. URL: <https://www.kmu.gov.ua/.../ukrainska-shkola-compressed.pdf>
5. Державний стандарт базової середньої освіти, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 30.09.2020 № 898. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-deyaki-pitannya-derzhavnih-standartiv-povnoyi-zagalnoyi-serednoyi-osviti-i300920-898>.
6. 5. Професійний стандарт «Вчитель закладу загальної середньої освіти»: наказ МОН України №1225 від 29.08.2024 р. URL: <https://mon.gov.ua/npa/pro-zatverdzhennia-profesiinoho-standartu-vchytel-zakladu-zahalnoi-serednoi-osvity>
7. Програма навчального курсу за вибором учнів профільної загальноосвітньої школи (10-11 класи) «Культурно-історичні традиції української повсякденності» («Схвалено для використання в освітньому процесі» рішенням експертної комісії МОН протокол №10 від 29 жовтня 2024 року). Рівне, «Волинські оберіги», 2024.

Необхідність упровадження педагогіки партнерства на сучасному етапі розвитку освіти

*Гезей Ольга,
старший викладач кафедри методики
дошкільної та початкової освіти КВНЗ
«Харківська академія неперервної освіти»;
Заліська Оксана,
старший викладач кафедри методики
дошкільної та початкової освіти КВНЗ
«Харківська академія неперервної освіти»*

У Концепції реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» [3, с. 14] вказано на необхідність упровадження педагогіки партнерства, в основі якої спілкування, взаємодія та співпраця між учителем, учнем і батьками.

Але сьогодні ставлення до професії вчителя в суспільстві (а значить, серед батьків і учнів) не зовсім позитивне. За даними соціологічного дослідження, проведеного академіком В. С. Сорокіним, 72% випускників шкіл негативно відгукуються про школу, організований у ній освітній процес і вчителя зокрема, адже саме він є головною фігурою в школі [4, с. 48].

Ні для кого не секрет, що часто педагоги-практики, налаштовані на виконання програм і державних стандартів, уважають, що подолання «опору матеріалу» швидше закономірність, ніж випадковість. Вибір між «хочу» і «можу» дуже часто робиться не на користь дитини. Це виправдовується відомим афоризмом: виховання – виправдане насилля. «Адміністративна педагогіка» з притаманними їй рисами освітнього процесу, звичайно, не може бути гарантом збереження прав дитини, навіть прийнятих ООН.

Е. Еріксон, досліджуючи цю проблему, дійшов висновку, що дитинство становить найбільш фундаментальну основу людської експлуатації. Сьогодні, як ніколи, є актуальними слова В. О. Сухомлинського: «Педагогічне безкультур'я й невігластво починається там, де вчитель, не розуміючи духовного світу дитини, намагається перетворити дитячу беззахисність на клітку» [5, с. 639].

Тому неминуче обмеження свободи дитини в освітньому процесі допустиме тільки в межах, визначених Конвенцією про права дитини [2]. Уважаємо за доцільне навести витяги з цього документа.

Ст. 19. 1. Держави-учасниці вживають всіх необхідних законодавчих, адміністративних, соціальних і просвітніх заходів з метою захисту дитини від усіх форм фізичного та психологічного насильства, образи чи зловживань ...;

Ст. 28. 2. Держави-учасниці вживають всіх необхідних заходів, щоб шкільна дисципліна була забезпечена методами, що ґрунтуються на повазі до людської гідності дитини та відповідно до цієї Конвенції.

Ст. 29.1. Держави-сторони погоджуються стосовно того, що освіта дитини має бути спрямована на:

а) розвиток особистості, талантів, розумових та фізичних здібностей дитини в найповнішому обсязі;

г) підготовку дитини до свідомого життя у вільному суспільстві в дусі розуміння, миру, терпимості, рівноправності чоловіків та жінок та дружби між усіма народами.

Отже, ідеї педагогіки партнерства, які передбачають педагогічну підтримку, що сприяє становленню особистісної позиції дитини та забезпеченню комфортних умов перебування в колективі класу та школи, є досить актуальними, особливо в умовах дистанційного та змішаного навчання. Безумовно, учні, батьки та вчителі є добровільними та зацікавленими однодумцями й відповідальними за створення атмосфери партнерства та комфорту в дитячому колективі.

Під педагогічною підтримкою розуміють превентивну й оперативну допомогу в розвитку та сприянні саморозвитку учня, які спрямовані на вирішення його індивідуальних проблем, пов'язаних із самореалізацією.

Педагогічна підтримка природо- і культуровідповідна віковим періодам, у яких інтенсивно розвивається особистість. До складових педагогічної підтримки відносять захист, допомогу, підтримку й супровід дитини. **Уважаємо за доцільне зупинитися на складових педагогічної підтримки.** Захист – це процес обмеження, обстоювання життєво важливих інтересів дитини у випадках фізичної чи психічної небезпеки. Допомога передбачає забезпечення становлення індивідуальності, часто з демонстрацією способів і прийомів виходу з утруднень. Підтримка трактується як створення умов (разом із дитиною) для забезпечення свідомої самостійної ситуації вибору. Супровід – як процес зацікавленого спостереження, консультування особою участі, заохочення максимальної самостійності учня у проблемній ситуації за мінімальної участі педагога.

Реалізація педагогічної підтримки залежить від культури педагогічного управління. Ставлення вчителя до цінностей соціального характеру, його особистісні психологічні установки проявляються в конкретній освітній роботі закладу загальної середньої освіти й забезпечують (або гальмують) розвиток школяра в освітньому процесі.

Практика свідчить про низький рівень захищеності школяра на уроці в плані вибору рівня змісту, форми і методу навчання, участі у співуправлінні і самооцінюванні результатів навчання. Тому необхідно мати інформацію про стан ціннісно-сислової сфери педагогічної діяльності. Викладачі кафедри методики дошкільної та початкової освіти проводили дослідження рівня сформованості готовності вчителів початкових класів до впровадження педагогіки партнерства у два етапи: у 2022/2023 н. р. (372 респонденти) і 2023/2024 н. р. (171 респондент). Як діагностичну методику використовували метод анкетування вчителів (таблиця 1).

Таблиця 1

Анкета визначення готовності вчителів початкових класів до використання ідей педагогіки партнерства

Твердження	Завжди	Часто	Інколи	Ніколи
Орієнтую учнів на осмислення цілей діяльності та прогнозування її результатів.				
Забезпечую можливість вибору учнями рівня змісту, співучасть у виборі організаційних форм і методів навчання.				
Сприяю встановленню взаємної відповідальності та залежності між учнями класу.				
Застосовую систему стимулів навчання, що забезпечує активну навчально-пізнавальну діяльність школярів на більшості уроків.				
Намагаюся досягти оптимального поєднання самоконтролю та взаємоконтролю учнів і вчительського контролю.				
Створюю ситуації для рефлексії учнями їх особистих якостей.				
У роботі використовую різні форми навчальної діяльності: індивідуальну, групову, фронтальну, колективну, парну.				
У звертанні до учнів користуюся такими зворотами мови: «нам із вами необхідно зробити...», «вам корисно і цікаво буде знати...», «для досягнення поставлених цілей нам із вами необхідно...», «нам із вами вдалося значно просунутись у роботі...»				
Керую оптимістичною установкою, що базується на вірі у загальну талановитість, опорі на сильні сторони особистості дитини.				
Надаю допомогу учню в питаннях самопізнання, особливостей його розвитку, нахилів і здібностей, потреб і мотивів, особливостей пізнавальних процесів (сприймання, уяви, пам'яті, уваги, волі), у визначенні ідеалів, ціннісних орієнтирів, розробці планів самовдосконалення.				
Намагаюся досягти емпатійного розуміння дитини, сприймати поведінку та навколишній світ її очима, любити всіх дітей без винятку.				
У роботі з дітьми спираюся на знання вікових особливостей, психічного розвитку та становлення особистості дитини.				
Застосовую різні форми індивідуалізації та диференціації навчання, які дозволяють включити на уроці кожного учня в діяльність у зоні його ближнього розвитку.				

Відповіді респондентів розподілилися таким чином (Рис.1).

Рис.1. Відповіді респондентів

Можна констатувати, що за останні роки кількість педагогів, які працюють на засадах педагогіки партнерства, збільшилась на 25 % і становить 75 %.

Одним з основних положень педагогіки партнерства є позитивне або емпатійне сприйняття особистості. Педагогічна емпатія – це здатність учителя до емоційної ідентифікації себе з іншою людиною, зокрема з учнями, уміння співпереживати, віддзеркалювати у власній психіці радощі та невдачі дітей, проблеми та інтереси, ставити себе на місце інших тощо. На думку М. Бургіна [1, с. 59], вияв емпатії може мати такі форми:

- емоційну – здатність збагнути особливості емоційного світу іншої людини (виявляється у формі співпереживання);
- інтелектуальну (когнітивну) – розумове уявлення того, що може відчувати інша людина;
- прогностичну – здатність передбачити емоційний стан іншої людини.

В освітньому процесі вчителі в основному звертають увагу на здібності до пізнання: пунктуальність, охайність, слухняність, ввічливість, старанність у діяльності. Первинні здібності – базові – нерідко виходять із поля зору. Так, потреба дитини в захисті та в доброзичливому ставленні вчителя може проявитись у відмові відвідувати школу, приєднуватися до занять у дистанційному форматі навчання, не вмикати камеру, в агресії, у впертості. Дефіцит уваги до дитини пробуджує в ній здатність звернути на себе увагу різними неадекватними способами. Орієнтуючись тільки на результат внутрішньої боротьби дитини – реакції її поведінки, не можна вирішити проблему. Її заганняють усередину заборонами, покараннями та іншими звичними способами «виховання». У результаті такої взаємодії загалом нескладна проблема дитини перетворюється в більш серйозну. Оскільки первинна здібність до любові виникає на базі емоційних стосунків, то педагог, орієнтований на впровадження ідей педагогіки партнерства й підтримки, шлях до душі та розуму дитини буде починати саме з первинних здібностей. Моделі такого шляху можна показати на типових прикладах шкільних проблем і двосторонніх підходів до них (таблиця 2).

Тракування проблем дітей з різних позицій

Проблема	Традиційна педагогіка	Педагогіка партнерства
Лінощі (недостатня працелюбність)	Зосередженість на наполегливості в діяльності: незадовільна оцінка, виклик батьків до школи, покарання	Зосередженість на впевненості, контакті, довірі
Систематичні пропуски занять	Зосередженість на пунктуальності та совісті: педагогічні бесіди, повідомлення батьків, покарання, заборони	Зосередженість на часі, зразках для наслідування
Порушення дисципліни	Зосередженість на слухняності: виклик до директора, бесіда з батьками, покарання	Зосередженість на терпінні, емпатія
Низька успішність	Зосередженість на старанності, совісті: осудження, загроза залишити на повторний курс навчання	Зосередженість на впевненості, надії, сильних сторонах дитини; створення ситуації успіху, порівняння успіхів дитини по вертикалі

І все ж таки традиційний шлях впливу на незручну поведінку дитини більш відомий, а тому більш прийнятний. Він легший і коротший. Силowymi методами впливу ми можемо досягти бажаного результату швидко, не помічаючи, що в дитини при цьому з'являються інші та складніші проблеми. Відбувається це через те, що базова причина поведінки дитини не усувається, вона шукає інший канал виходу і знаходить його у хворобах, страхах, агресії, девіантній поведінці.

У реалізації педагогіки партнерства також важливе значення має позитивна інтерпретація вчинків дитини, адже ми не тому зневірюємося в дітях, що вони погані, а діти тому й стають поганими, що ми в них не віримо.

За допомогою позитивної інтерпретації вчинків ми маємо справу не з констатацією факту, а зі зміною погляду на проблему (таблиця 3). Це допомагає знайти шляхи її вирішення. Наприклад, якщо ми інтерпретуємо лінощі як здатність зберігати енергію, то, по-перше, зникає традиційне негативне ставлення до лінощів, а по-друге, виникає питання: навіщо дитині потрібно зберігати енергію? Можливо, дитина хвора. Можливо, знаходиться у стані стресу. А можливо, зберігає енергію для більш важливих, на її погляд, справ, для відновлення фізичної та психічної активності. Після такого осмислення вже не потрібно боротися з лінощами, а необхідно думати про те, як відновити фізичні та психічні сили дитини. Лінощі зникнуть після усунення причин потреби в них.

Традиційна та позитивна інтерпретація педагогічних проблем

Традиційна інтерпретація педагогічних проблем	Позитивна інтерпретація педагогічних проблем
Неуспішність	
Лінощі, затримка розвитку, невиконання, нестаранність, слабка воля	Здатність уникати вимог, досягнень, відсутність інтересу, недостатність фізичних сил
Порушення дисципліни	
Заперечення зовнішніх авторитетів, які поєднуються з емоційними проявами (гнів, зухвалість)	Здатність сказати «ні»

Агресивність	
Жорстокість, войовничість	Здатність спонтанно, емоційно реагувати на щось
Девіантна поведінка	
Бродяжництво, жебракування, зловживання спиртних напоїв тощо	Здатність звернути на себе увагу
Необов'язковість	
Непередбачуваність, ненадійність	Здатність не зв'язувати себе обіцянками
Упертість	
Небажання підкорятися встановленому порядку	Здатність заперечувати авторитетам
Неквапливість	
Загальмованість реакцій, повільний темп роботи	Здатність сприйняти пережити в собі, не наражатися на небезпеку, не робити поспішних висновків,
Страхи	
Боязливість, нездатність до поведінки в складних ситуаціях	Здатність уникати загрозливих ситуацій, об'єктів і суб'єктів, інстинкт самозбереження

Позитивна інтерпретація вчинків дитини допоможе вибудувати міжособистісні стосунки, подолати конфліктні ситуації, забезпечить переключення уваги на інші цілі та точки зору, забезпечить виконання необхідних і достатніх умов гуманізації будь-яких міжособистісних стосунків – безоцінне позитивне сприйняття людини, уміння її вислухати і зрозуміти, забезпечить дотримання прав дитини та створить умови для виконання обов'язків.

Тому робота педагога на засадах педагогіки партнерства – вихід із системи підкорення на користь упровадження суб'єкт-суб'єктних стосунків у педагогічному управлінні, створення емоційно-психологічного налаштування, спрямованого на взаємоповагу й терпимість усіх учасників освітнього процесу.

Підсумовуючи, конкретизуємо основні функції роботи вчителя на засадах педагогіки партнерства:

- стимулювати життєві сили дитини, забезпечувати здоров'язбережувальні умови її навчання;
- забезпечувати можливість варіативної постановки начальних цілей, методів і форм їх реалізації;
- надавати учням право вибирати спосіб прийняття, переробки та засвоєння навчальної інформації: усно, письмово, вербально, графічно, у звуковій, предметній, пластичній формі, індивідуально чи у взаємодії з однокласниками, педагогом, батьками;
- активізувати пошукову пізнавальну діяльність учнів як самостійно, так і під керівництвом учителя;
- використовувати діалог як провідний метод виховання, навчання, розвитку;
- оптимально використовувати педагогічні можливості для формування адекватної самооцінки, самоаналізу, накопичення досвіду самопізнання;
- застосовувати об'єктивні методи оцінювання навчальних досягнень дітей згідно з критеріями та з обов'язковим урахуванням індивідуальних можливостей дитини.

Реалізація вказаних функцій потребує оновлення стилю педагогічного управління в системі «учитель – учень», який, за А. Макаренком, є найістотнішим і найважливішим засобом колективного виховання, ознаками якого є: взаємне

особисте сприйняття вчителя та учнів, відкритість у стосунках і відвертість у висловлюваннях, згода з основним положенням взаємодії, єдність оцінних суджень, наявність емоційного резонансу, позитивне сприйняття особистості.

Дії та поведінка вчителя в класі мають увесь час змінюватись. Відмова вчителя від саморозвитку, самозміни, намагання зберегти старі форми взаємодії з дітьми призводять до конфліктних ситуацій, створюють емоційні проблеми для вчителя, блокують розвиток дитини.

Саме тому *нормами педагогічної взаємодії у площині педагогіки партнерства повинні бути*: любов до дитини, безумовне прийняття її як особистості, чуйність, здатність бачити, чути й почути; прихильність до діалогових форм спілкування, вміння говорити по-товариськи (без «сюсюкання» та панібратства); повага до гідності та довіра до кожної дитини, розуміння її інтересів, очікувань, прагнень; упевненість в успіхові, позитивному вирішенні проблем, відмова від суб'єктивних оцінок і висновків; визнання прав дитини на свободу вибору та самовираження; заохочення та схвалення самостійності й упевненості, здатності до самоаналізу, визнання рівноправності дитини в діалозі; здатність педагога до самоаналізу, постійного самоконтролю, зміни позиції.

Література

1. Балл Г. О., Бургін М. С. Аналіз психологічних впливів і його педагогічне значення. *Питання психології*. 1994. № 4. С. 56 – 66.
2. Конвенція про права дитини (20 листопада 1989 року). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text
3. Концепція «Нова українська школа». URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/media/reforms/ukrainska-shkola-compressed.pdf>
4. Коханова О. П. Психологія партнерської взаємодії в освіті: навчально-методичний посібник. К.: Вид-во ПП Щербатих О. В., 2011. 104 с.
5. Сухомлинський В. О. Сто порад учителям. Вибрані твори в п'яти томах. Том другий. Київ, 1976 С. 638 – 640.

Сучасні погляди на формування національної ідентичності в освітньому процесі

*Світлана Шевченко,
учитель початкових класів
комунального закладу «Харківська гімназія № 25
Харківської міської ради» Салтівського району
Shevsv25@ukr.net*

Формування національної ідентичності в сучасному освітньому процесі – це не просто передача знань про історію, культуру чи мову, а глибокий, багатовимірний процес, що охоплює емоційне, соціальне та ціннісне становлення особистості. Особливо важливим цей процес є в початковій школі, коли дитина лише починає усвідомлювати себе частиною ширшої спільноти – родини, класу, школи, громади, нації.

У контексті повномасштабної війни, інформаційної агресії та глобалізаційних викликів питання національної ідентичності набуває особливої актуальності. Саме вчитель початкової школи стає першим провідником дитини у світ національних

символів, традицій, мови, героїв. Засобами казки, гри, мистецтва, спільних проєктів і емоційно насичених подій дитина не просто дізнається про Україну, а починає її любити, відчувати, ототожнювати себе з нею [1, с. 5].

У статті розглянуто сучасні педагогічні підходи до формування національної ідентичності в початковій школі, висвітлено практичні приклади інтеграції національного змісту в освітній процес, актуалізовано роль емоційного та образного мислення в становленні національної свідомості молодших школярів, запропоновано інструменти для співпраці з родиною у формуванні національних цінностей, акцентовано увагу на викликах і перспективах розвитку національної ідентичності в умовах сучасної України.

Національна ідентичність – це ототожнення себе з національною спільнотою на основі спільної мови, культури, історії, традицій, символів та емоційного зв'язку з Батьківщиною [1, с. 5]. Формується шляхом соціалізації, освіти, медіа та участі в культурному житті. Для молодших школярів це поняття набуває конкретних форм: любов до рідної мови, знання державних символів, повага до традицій, гордість за свою країну.

У початковій школі освітні інструменти формування національної ідентичності мають бути емоційно насиченими, образними, доступними для дитячого сприйняття, повинні не лише інформувати, а й викликати гордість, захоплення, бажання бути частиною української спільноти.

Так, казка є ефективним засобом національного виховання та одним із найпотужніших інструментів формування ідентичності в молодших школярів. Засобами метафори, образу, сюжету дитина проживає національні цінності.

Під час знайомства з казкою «Як Козак Сміливець захищав свою школу» діти обговорюють, що означає бути хоробрим, добрим, вірним своїй землі. Методичними прийомами роботи на уроці можуть бути інтерактивне читання із запитаннями, рольова гра, створення ілюстрацій, що дозволяють досягти ефективного результату: у дітей розвивається емпатія, відбувається емоційне ототожнення з героями, що сприяє засвоєнню моральних норм [3, с. 21].

Образотворче мистецтво є мовою ідентичності: малювання, аплікації, ліплення не просто творчість, а спосіб виразити свою приналежність до нації.

Створюючи панно «Моя Україна», кожна дитина додає символ: калину, вишиванку, тризуб, родинний герб. У процесі колективної роботи, пояснення символіки, поєднання з музикою чи поезією вчитель разом із дітьми візуалізує національні символи, розвиваючи естетичне чуття, гордість за свою культуру [1, с. 27].

Музика й пісня уособлюють емоційний код, бо українські народні пісні, сучасні патріотичні композиції є джерелом емоційного зв'язку з Батьківщиною.

Вивчаючи пісню «Ой у лузі червона калина», використовуємо жести, малюнки, знайомимося з історією створення цього твору, прослуховуємо, співаємо, граємо в музичні ігри, створюємо власні пісні, завдяки чому формується музична пам'ять, емоційно переживаються патріотичні почуття [2, с. 14].

Літературне читання творів національного змісту є одним із основних джерел формування національної ідентичності. **Тексти про природу України, народні казки, вірші про Батьківщину – це основа для формування мовної та культурної ідентичності.**

Працюючи над змістом вірша «Любіть Україну» В. Сосюри, пропонуємо дітям обговорити питання «Що означає любити свою країну?», створити власні

віршовані тексти. Завдяки таким прийомам роботи розвиваємо мовлення, формуємо патріотичні почуття, розуміння національних цінностей [1, с. 12].

Ігрові технології з українським контекстом – найулюбленіші дитячі забави, оскільки гра є природною формою діяльності дитини. Ігри з національним змістом допомагають засвоїти символи, традиції, мову, персонажів українських казок. Під час участі в іграх «Хто я?», «Мовне лото: українські страви», «Квест по Україні», «Пазли з гербом» відбувається активне засвоєння знань, розвиток логіки, емоційне включення, виявлення любові до рідного краю [3, с. 19].

Сімейні проєкти виконують роль містка між школою і родиною, бо формування ідентичності неможливе без участі родини. Спільна робота зміцнює зв'язок між поколіннями, а діти вивчають родинне дерево, записують традиції, фотографують сімейні свята.

Епоха диджиталізації занурює у світ цифрових ресурсів. Інтерактивні платформи, відео, мультфільми патріотичного спрямування з подальшим обговоренням допомагають дітям опанувати національні цінності. Разом із тим актуалізація національної теми в цифровому середовищі сприяє розвитку медіаграмотності.

У сучасній початковій школі формування національної ідентичності здійснюється не лише засобами змісту навчальних програм, а й шляхом реалізації таких педагогічних підходів, які визначають стиль взаємодії з учнями/ученицями, методи, форми роботи та ціннісні орієнтири. У таблиці 1 наведено характеристики основних підходів сучасної школи.

Таблиця 1

Характеристики основних підходів сучасної школи

Підхід	Мета	Методи, прийоми роботи	Приклади
<i>Компетентнісний підхід</i> орієнтований на формування ключових компетентностей, зокрема громадянської, соціальної, культурної, передбачає не лише засвоєння знань, а й розвиток умінь, ставлень, цінностей, необхідних для активного життя в суспільстві.	Сформувані в учнів здатність діяти відповідально, критично мислити, співпрацювати, проявляти патріотизм у реальних життєвих ситуаціях.	<ul style="list-style-type: none"> ● ситуатійне моделювання («Що я зроблю, якщо...»); ● рольові ігри («Я – громадянин», «Я – захисник»); ● обговорення моральних дилем; ● створення мініпроєктів. 	створення проєкту «Моя школа – частина України», де діти описують, як вони можуть зробити школу кращою [1, с. 15].
<i>Інклюзивний підхід</i> визнає різноманітність учнів/учениць – етнічну, мовну, культурну, соціальну – і створює умови для рівного включення кожного в освітній процес.	Формувати толерантність, повагу до інших культур, водночас зміцнюючи спільну українську ідентичність.	<ul style="list-style-type: none"> ● інтегровані уроки про традиції різних народів України; ● створення «Культурного календаря» класу; ● обговорення теми «Україна – багатонаціональна держава». 	день «Кухні народів України»: діти приносять родинні страви й розповідають про традиції [2, с. 31].
<i>Ігровий підхід</i> Гра – природна форма діяльності дитини: засобами гри діти засвоюють знання, розвивають емоційно-ціннісну сферу, формують соціальні навички.	Зробити процес формування ідентичності захопливим, емоційно насиченим, доступним для дитячого сприйняття.	<ul style="list-style-type: none"> ● сюжетно-рольові ігри («Подорож Україною», «Я – козак»); ● настільні ігри з українською символікою; ● квести, вікторини, мовні лото. 	гра «Відгадай український символ»: діти за описом знаходять прапор, герб, калину, вишиванку [3, с. 19].

<i>Інтегрований підхід</i> передбачає поєднання національного змісту в різних навчальних предметах, що дозволяє формувати цілісне уявлення про Україну.	Показати, що національна ідентичність – це не окрема тема, а частина щоденного життя і навчання.	<ul style="list-style-type: none"> • тематичні тижні («Тиждень України»); • міжпредметні зв'язки (математика — задачі про українські міста, читання – тексти про природу України); • творчі проєкти («Україна в моєму серці»). 	на уроках трудового навчання діти створюють вироби з елементами українського орнаменту, а на уроках читання читають легенди про ці символи [1, с. 27].
<i>Емоційно-ціннісний підхід</i> базується на тому, що дитина краще засвоє матеріал, коли він викликає емоції, співпереживання, захоплення	Формувати глибокий емоційний зв'язок із Батьківщиною, її символами, героями, традиціями.	<ul style="list-style-type: none"> • читання казок, легенд, віршів; • перегляд мультфільмів, відео з патріотичним змістом; • створення емоційних листівок, малюнків, пісень. 	діти створюють «Лист воїну» з малюнком і побажанням, обговорюють, що означає бути захисником України [2, с. 14].

Формування національної ідентичності в молодшому шкільному віці – це процес, що відбувається в умовах постійних змін, соціальних викликів і нових можливостей. Щоби цей процес був ефективним, педагог має усвідомлювати не лише методи, а й бар'єри, які можуть заважати, а також перспективи, що відкриваються перед сучасною освітою. У таблиці 2 наведено основні виклики, ризики та шляхи їх подолання в процесі формування національної ідентичності.

Таблиця 2

Основні виклики, ризики та шляхи їх подолання в процесі формування національної ідентичності

Виклик	Ризики	Приклад	Рішення
<i>Інформаційна війна та дезінформація:</i> діти стикаються з інформаційними потоками через телебачення, YouTube, соціальні мережі. Часто ця інформація є спотвореною, агресивною або маніпулятивною	<ul style="list-style-type: none"> • Формування викривлених уявлень про історію, героїв, державу. • Зниження довіри до національних символів. 	Дитина повторює фрази з інтернету, які суперечать цінностям, що формуються в школі [2, с. 38].	Розвиток критичного мислення, медіаграмотності, обговорення побаченого з вчителем.
<i>Глобалізація та культурна стандартизація:</i> поширення західної масової культури, а саме англійської мови, мультфільмів, брендів, витісняє національні образи	<ul style="list-style-type: none"> • Зниження інтересу до української мови, традицій, фольклору. • Формування «безнаціональної» ідентичності. 	Учні краще знають героїв Marvel, ніж українські казки чи народні пісні.	Інтеграція сучасних форматів (анімація, комікси, інтерактивні ігри) з українським змістом [1, с. 21].
<i>Післявоєнна травма та емоційна вразливість дітей:</i> багато дітей пережили евакуацію, втрату домівки, розлуку з батьками, обстріли, що впливає на їхню здатність сприймати патріотичні теми без болю.	<ul style="list-style-type: none"> • Відторгнення теми «Батьківщина» через асоціацію з війною. • Підвищена тривожність, замкненість. 	Дитина плаче під час виконання пісні про воїнів, бо її тато на фронті.	Делікатне подання тем, використання казки, арттерапії, підтримка психолога [2, с. 42].

Як бачимо, формування національної ідентичності в початковій школі – це не лише освітнє завдання, а й глибока соціальна місія. У молодшому шкільному віці дитина лише починає усвідомлювати себе як частину ширшої спільноти, і саме в цей період закладаються основи її світогляду, ціннісних орієнтирів, емоційного ставлення до Батьківщини [1, с. 5].

Сучасні педагогічні підходи – компетентнісний, інклюзивний, ігровий, інтегрований, емоційно-ціннісний – дозволяють зробити процес формування ідентичності живим, доступним, емоційно насиченим. Вони враховують вікові особливості дітей, їхню потребу в образності, грі, емоціях, спілкуванні. Через казку, пісню, малюнок, родинний проект або інтерактивну гру дитина не просто дізнається про Україну – вона починає її відчувати, любити, ототожнювати себе з нею [3, с. 21].

Водночас освітній процес стикається з низкою викликів: інформаційна агресія, культурна стандартизація, емоційна вразливість дітей, особливо в умовах війни [2, с. 38; 2, с. 42], що вимагає від педагога гнучкості, емпатії, творчості, здатності адаптувати зміст і форму подання матеріалу до реалій сьогодення.

Перспективи формування національної ідентичності є надзвичайно широкими: цифрові платформи з патріотичним контентом [1, с. 21], співпраця з родиною [2, с. 18], створення авторських казок [3, с. 21], підтримка з боку держави та громадські ініціативи. **Головне** – зберігати баланс між знанням і переживанням, між традицією і сучасністю, між формальністю та щирістю.

Роль учителя/вчительки початкової школи в цьому процесі є ключовою, бо він/вона стає першим провідником дитини у світ національних символів, традицій, мови, героїв, сіючи зерна любові до України в серцях маленьких громадян. І від того, наскільки ці зерна будуть живими, емоційно насиченими, щирими, залежить майбутнє нашої держави [1, с. 15].

Список використаних джерел

1. Формування української національної та громадянської ідентичності в закладах освіти. НАПН України. Київ: Педагогічна думка, 2024. 48 с.
2. Утвердження української національної ідентичності в умовах воєнного стану: стратегічні орієнтири та інноваційні практики. НАПН України. Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2025. 72 с.
3. Національна ідентичність у початковій школі: методичні рекомендації. Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини. Умань: Візаві, 2024. 36 с.

Сучасні погляди на формування патріотичної свідомості учасників освітнього процесу в закладі дошкільної освіти в умовах сьогодення

Очкур Вікторія,

*вихователь-методист комунального закладу
«Заклад дошкільної освіти (ясла-садок) № 373
Харківської міської ради»
vo070974@gmail.com*

Патріотична свідомість у сучасному житті – це глибоке почуття любові до своєї країни, що проявляється через дієву участь і готовність захищати її інтереси. Вона включає повагу до культури та історії, збереження мови, готовність захищати Батьківщину, а також активну громадянську позицію.

Сьогодення та події, які відбуваються зараз, внесли в дошкільну освіту корективи: це трансформація освітнього процесу, упровадження оновлених форм роботи з педагогами дошкільця, інтерактивна робота й забезпечення ефективної комунікації з батьками. А найголовніше – підвищення рівня національно-патріотичної культури учасників освітнього процесу, а саме:

- надання освітніх матеріалів вихованцям за темами, які формують патріотичну свідомість, підвищують знання про державу, її історію, символи та культуру, виховують повагу до державних і народних символів, заохочують до соціальної активності та участі в житті суспільства, збагачують уявлення про суспільні явища та події в країні, виховують любов до рідного краю, родини, роду та родоvodu;
- проведення інтерактивної роботи з учасниками освітнього процесу з підвищення рівня національної культури, заохочення до участі в освітніх акціях, які сприяють відродженню та збереженню народних традицій, звичаїв і культурних надбань, виховують почуття гордості за Збройні Сили України та готовності захищати державу;
- організація заходів щодо виконання конституційних і громадянських обов'язків.

Сучасний погляд на формування національно-патріотичного аспекту ґрунтується на принципах національної ідентичності, громадянської відповідальності, духовно-морального розвитку й активної участі особистості в житті суспільства.

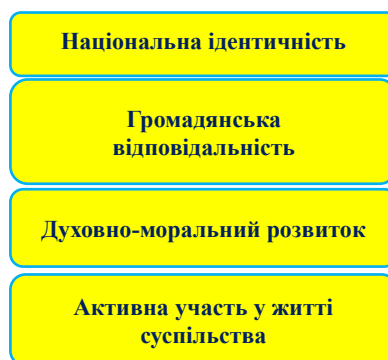

Рис. 1. Формування національно-патріотичного аспекту в ЗДО

Трансформація освітнього процесу. Освітній процес в умовах сьогодення створює безліч викликів і має свій сучасний погляд на формування життєвих компетентностей дошкільників із метою недопущення освітніх утрат і дотримання вимог освітніх програм, а саме: організацію освітнього процесу в безпечних і комфортних умовах (облаштування найпростіших укриттів, створення груп короткотривалого перебування дітей старшого дошкільного віку та проведення освітнього процесу в захисних спорудах цивільного захисту й у визначених приміщеннях (спорудах) КП «Харківський метрополітен», проведення онлайн-роботи з дошкільниками), психологічний супровід освітнього процесу) тощо.

Якщо проведення онлайн-активностей (взаємодій) для дошкільників передбачає представлення освітніх матеріалів дітям дошкільного віку у форматі презентацій, онлайн-ігор дидактичного спрямування за освітніми напрямками, поширення створеного пізнавального контенту педагогами для дітей та охоплює різноманітні тем із формування патріотичної культури дошкільнят, то проведення освітнього процесу в безпечних спорудах, своєю чергою, потребує ретельної підготовки, бо цей формат роботи з дітьми має термін проведення один раз на тиждень (розробка інтегрованих тематичних занять, оформлення локацій, підбір наочного та виготовлення дидактичного матеріалу, розробка інтерактивних презентацій для виведення пізнавального контенту на інтерактивну дошку, проведення цікавих активностей з дітьми).

Результативність освітнього процесу та зусилля педагогів спрямовані на досягнення спільної мети – створити освітній процес, який в умовах сьогодення є ефективним, активним і значущим, а саме:

- проводити інтерактивну діяльність, яка сприяє закріпленню тем під час активностей, давати для опрацювання батькам створені педагогами онлайн-активності та проводити роботу щодо отримання зворотного зв'язку з батьками;
- використовувати інноваційні технології, такі як ЛЕГО-технології, Блоки Дьєненша, Танграм, елементи мнемотехніки, палички Кюїзенера; елементи освітньої технології едьютеймент, інтерактивні ігри та вправи, розроблені власноруч.

ПРОЄКТ: теми занять із формування національно-патріотичної культури дітей старшого дошкільного віку на навчальний рік.

ПРИКЛАД: конспект занять із формування національно-патріотичної культури дітей старшого дошкільного віку.
ТЕМА: «Україна – країна гідності та свободи».

ПРИКЛАД: презентації занять із формування національно-патріотичної культури дітей старшого дошкільного віку за темою «Україна – країна гідності та свободи».

Оновлені форми роботи з педагогами. Робота з педагогами в сучасних умовах передбачає підвищення рівня їхньої професійної компетентності з таких питань: формування знань, умінь і навичок володіння інтерактивними пристроями; професійної компетентності за трудовими функціями (організація, забезпечення та реалізація освітнього процесу, участь у створенні, підтримці та розвитку здорового, безпечного, розвивального, інклюзивного освітнього середовища, партнерська взаємодія з учасниками освітнього процесу, професійний розвиток і самовдосконалення); опрацювання додатків щодо володіння онлайн-інструментами графічного дизайну, створення аудіо- та відеоконтенту; опрацювання сервісів зі створення 3D-контенту тощо. Усі ці фактори впливають на формування особистості сучасного педагога, який стає професіоналом, поєднує отримані знання з інноваційними методами, а також має здатність створювати пізнавально-активну атмосферу, зацікавлювати дітей, знаходити до кожного індивідуальний підхід.

Національно-патріотичний аспект у роботі педагогів передбачає їхню роль у формуванні в дітей високої патріотичної свідомості, почуття гордості за державу, шани до історії та готовності до виконання громадянських обов'язків. Для цього педагоги повинні інтегрувати патріотичне виховання в усі освітні напрями, організовувати відповідні виховні заходи, подбати про належне оформлення освітнього простору та використовувати різноманітні форми роботи.

Рівень професійної компетентності педагогів у нових умовах є основою професіоналізму: постійне прагнення до підвищення компетентності сприяє професійному й особистісному зростанню самого педагога, його творчій реалізації та вдосконаленню.

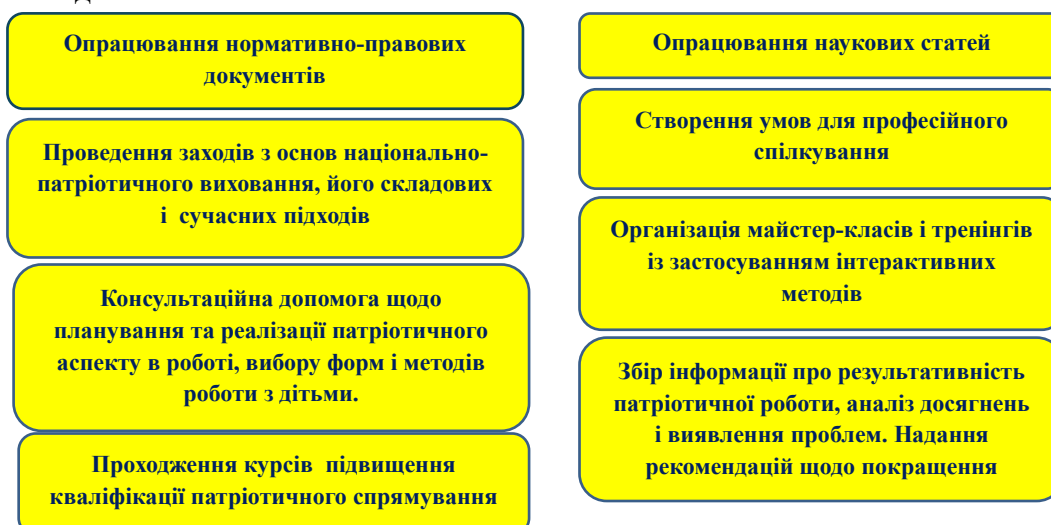

Рис.2. Методична робота з педагогами

Інтерактивна робота з батьками та забезпечення ефективної комунікації.

Освітній процес в умовах сьогодення насичений своєю креативністю та багатий на досвід щодо забезпечення комунікації як у соціальних мережах, так і в очному форматі. Це постійне спілкування учасників освітнього процесу тільки з однією метою, надати якісну дошкільну освіту дітям і створити пізнавальний освітній простір для дітей – певному формату роботи та в спорудах, які є безпечними для наших дітей. Наша найважливіша місія – допомогти батькам виявити та розвинути здібності, таланти й можливості кожної дитини на основі партнерства, яке містить у собі комунікацію між педагогами, батьками та нашими вихованцями. Діалог і багатостороння комунікація сприяють налагодженню комфортних відносин, що є вкрай важливим в освітньому процесі. Ми об'єднані зараз, як ніколи, спільними цілями та прагненнями, є добровільними й зацікавленими співниками, рівноправними учасниками освітнього процесу, відповідальними за результат. **Налагоджена комунікація з батьками складається з інтерактивних форм роботи:**

- *- проведення конференцій, батьківських зборів, інтерактивних заходів на платформах Zoom і Google Meet (ознайомлення з різновидами діяльності закладу, поширення створених педагогами інтерактивних пізнавальних мультимедійних матеріалів, надання рекомендацій та порад які пристосовані до сьогодення та є ефективними в роботі з дошкільнятами, поширення досвіду роботи з широкого кола питань стосовно формування у дітей життєвих компетентностей дошкільників засобами інноваційних технологій, методів та інтерактивних вправ);*
- *спілкування в чатах, на сторінці створеної спільноти закладу в мережі Facebook: проведення ефективної комунікації, спілкування на рівних, що надає змогу вирішувати організаційні питання, проводити опитування та пропонувати анкетування для опрацювання, спілкуватися з питання виховання дітей в умовах родин, проводити активну роботу щодо участі вихованців в освітніх конкурсах, акціях, творчих виставках, челенджах, марафонах та інших заходах міста й району;*
- *на сторінках офіційного сайту закладу поширення консультативної та просвітницької інформації як про ефективні методи виховання дошкільнят в умовах родини, так і про безпеку життєдіяльності та правила поведінки в умовах війни: питання мінної безпеки та безпечної поведінки учасників освітнього процесу в умовах війни та надзвичайних ситуацій, інформаційно-роз'яснювальні відеоматеріали для дошкільників, профілактичні, освітні, інформаційно-просвітницькі заходи для учасників освітнього процесу.*

Завдяки ефективній комунікації з родинами педагоги дитячого садка підвищують свою фахову майстерність, ознайомлюючись із родинним досвідом виховання, сприяють інтеграції родинного виховання в суспільне життя дитячого садка, заохочують батьків брати активну участь в освітньому процесі, формують у себе й батьків моделі поведінки, орієнтовані на взаєморозуміння та взаємоповагу.

Сучасний погляд у формуванні патріотичного світогляду батьків полягає в залученні їх до організації активностей щодо державних свят, долученні до творчих конкурсів, виставок робіт дітей, освітніх акцій та волонтерської діяльності патріотичного спрямування. Усі ці заходи сприяють формуванню особистості дитини, яка наділена родинними й патріотичними почуттями, ціннісним ставленням особистості до українського народу, Батьківщини, держави, нації.

Рис. 3. Участь в освітніх заходах району та міста

Для батьків рекомендовано створити сторінку сайту «**Національно-патріотичне виховання**»: поширити нормативно-правову базу з національно-патріотичного виховання, створити розділ корисних матеріалів, де батьки змогли б ознайомитися з парціальними програмами, що регламентують діяльність закладу з патріотичного питання, отримати консультативну допомогу, а також знайти для дітей пізнавальні контенти для опрацювання або перегляду з метою підвищення рівня патріотичної культури дітей.

Формування патріотичної свідомості учасників освітнього процесу – найважливіше завдання, яке ґрунтується на патріотизмі та толерантності. Ураховуючи зазначене вище, можна сказати, що ці патріотичні аспекти можна досягти шляхом активізації емоційної сфери дошкільників на основі широкої поінформованості про історію, традиції, культуру рідної країни.

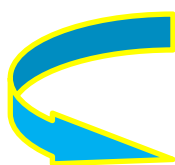
У становленні патріотично свідомої особистості важливе значення мають народні традиції. Здатність відчувати серцем духовну спадщину українського народу потрібна не лише для зміцнення національної гідності, а й для впровадження найкращих звичаїв у сучасне життя. Не одне покоління зростало й буде зростати, переймаючи ці безцінні традиції. Материнська пісня, бабусина казка, батьківська порада, дідусева оповідь про героїчне минуле, духовний світ предків, історія рідного краю, природа, національні звичаї та обряди – усе це є невичерпними джерелами, що живлять і збагачують душу кожної дитини.

Сформованість патріотичної свідомості може мати велике значення лише тоді, коли об'єднано спільні зусилля педагогів, батьків і суспільства. Це допомагає сформуванню глибокого усвідомлення національної ідентичності та патріотизму в дітей, забезпечуючи їм можливість стати активними учасниками суспільного життя.

Наша країна переживає складний період викликів і загроз, спричинених війною, яка безпосередньо впливає на життя кожного, особливо дітей. Незважаючи на ці труднощі, ми не повинні забувати, що ми – українці, і наш обов'язок – дбати про Україну.

Досліджуємо героїчні сторінки та подвиги українського народу, розповідаємо про національних героїв і символи. Це формує в дітей усвідомлення себе частиною великої історичної спадщини. Дбаємо про українську мову, вивчаємо пісні, танці та звичаї. Підтримка рідного мовного простору та повага до української культури є основою нашої національної ідентичності.

Дякуємо кожному захиснику України за неймовірну силу та відвагу, завдяки яким ми живемо, мріємо про майбутнє нашої України та маємо змогу усвідомлювати зв'язок власної долі з долею Батьківщини.

Відеоконтент «Щасливе дитинство в мирній країні» (участь закладу дошкільної освіти у Всеукраїнському фестивалі гри, навчання та натхнення Play Fest.

Список використаних джерел

1. Гавриш Н.В. Косенчук О.Г. Піроженко Т.О. Парціальна програма з патріотичного виховання дітей старшого дошкільного віку «Моя країна – Україна».
2. Логвіненко І.І., Тарасова О.С., Христин О.О., Швайка Л.А. Патріотичне виховання в ДНЗ. Харків: ВГ «Основа», 2016.
3. Наказ МОН України від 12.01.2021 «Про затвердження Базового компонента дошкільної освіти (Державного стандарту дошкільної освіти) нова редакція».
4. Івченко Ю. В. Соціально-філософський зміст патріотизму. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2016. № 1 (11).
5. Романюк С., Мафтин Л. Національно-патріотичне виховання в умовах викликів сучасності. URL: <https://ojs.itup.com.ua/index.php/iuu/article/view/549/462>

Стратегії побудови виховного простору в сучасному закладі освіти

Турченко Євгенія,
заступник директора з навчально-виховної роботи
комунального закладу «Харківська гімназія № 25
Харківської міської ради»
evgesha197625@gmail.com

---

*Освіта – це не лише передача знань,
а й творення середовища, в якому формується
Людина – громадянин, патріот, особистість [1, с. 12].*

У сучасних умовах війни освітній простір України виконує стратегічну функцію – не лише навчає, а й формує національну свідомість, стійкість і цінності молодого покоління. Система виховної роботи стає потужним інструментом збереження української ідентичності та підтримки учнів у роки випробувань.

Побудова ефективного виховного простору – це комплексний процес, що передбачає цілеспрямовану діяльність педагогічного колективу, співпрацю з батьками, громадою та створення емоційно безпечного середовища [2, с. 19]. Особливої ваги ця робота набуває в умовах війни, коли діти навчаються переважно онлайн, перебувають у різних регіонах України чи за кордоном, але залишаються частиною єдиного українського освітнього простору.

Виховний простір – це не лише сукупність заходів та подій, а цілісна система взаємодії між учасниками освітнього процесу, що формує ціннісне середовище закладу освіти. Як зазначає С. Гончаренко, «виховання – це процес входження особистості в культуру свого народу, набуття нею національної ідентичності та громадянської зрілості» [3, с. 27]. Стратегічна побудова виховного простору передбачає: створення єдиної концепції виховання на рівні закладу; визначення ключових цінностей і орієнтирів; залучення учнів до спільної діяльності; формування стійких традицій і символічних практик. Важливо, щоб виховна діяльність не була окремо від навчального процесу, а органічно інтегрувалася у всі його складові.

Повномасштабне вторгнення росії в Україну стало потужним викликом для системи освіти. Багато шкіл Харківщини змушені працювати в онлайн-форматі. Частина дітей перебуває за кордоном, що ускладнює комунікацію та координацію виховної роботи. Попри це, освітяни продовжують створювати простір єдності, пам'яті й віри. Війна актуалізувала роль виховного процесу: сьогодні він допомагає дітям відчувати приналежність до української спільноти, долати страх, зміцнювати психологічну стійкість [4, с. 41]. Як слушно зазначав Василь Сухомлинський, «без духовної опори в дитинстві людина не виросте сильною особистістю» [5, с. 63]. Саме виховний простір школи сьогодні стає тією опорою для дітей.

Стратегічний підхід до виховної роботи дозволяє не лише планувати окремі заходи, а й будувати цілісну систему виховання, основними напрямками якої є:

- Ціннісно-орієнтована стратегія - акцент на формуванні ключових національних цінностей: любові до України, поваги до мови, культури, історії.
- Інклюзивна стратегія – залучення кожної дитини, незалежно від її місцезнаходження та умов життя.
- Комунікаційна стратегія – створення інформаційного простору, який об'єднує учнів, батьків, педагогів.
- Традиційна стратегія – збереження та плекання українських звичаїв, свят, символіки.
- Інноваційна стратегія – використання цифрових технологій та онлайн-платформ для реалізації виховних проєктів [6, с. 54].

Для практичної реалізації стратегій у сучасному закладі освіти ефективними є:

- тематичні онлайн-заходи до державних свят і пам'ятних дат;
- проєктна діяльність з акцентом на культурну спадщину України;
- волонтерські ініціативи та участь у загальнонаціональних акціях;
- проведення інтерактивних уроків громадянськості;
- створення шкільних традицій, символічних ритуалів, пісень, гімнів [7, с. 38].

Успішна реалізація виховних стратегій неможлива без партнерства з батьками та місцевою громадою. Батьки – це перші вихователі дитини, тому ефективна взаємодія між родиною і школою дозволяє формувати єдине виховне поле. Спільна участь у культурно-патріотичних проєктах, онлайн-зустрічах, благодійних акціях сприяє не лише єдності, а й відчуттю спільної відповідальності за виховання дітей. Підтримка громади – волонтерів, місцевих ініціатив, закладів культури – допомагає створювати багатовимірний простір цінностей, де дитина зростає активним громадянином.

Сучасний виховний простір неможливо уявити без системної психолого-педагогічної підтримки. В умовах війни діти переживають втрати, тривогу та невизначеність, що впливає на їхній емоційний стан. Роль педагога – не лише виховувати, а й підтримувати, створювати безпечне середовище, допомагати долати стрес і адаптуватися до нових умов. Такі елементи, як класні години психологічної підтримки, бесіди про цінність життя, тренінги зі стресостійкості та взаємопідтримки, стають невід’ємною частиною виховної роботи.

Активна участь самих учнів у формуванні виховного простору робить його живим і дієвим. Учніське самоврядування сприяє розвитку лідерства, ініціативності та громадянської активності. Організація шкільних акцій, благодійних зборів, інформаційних кампаній – це не лише практична реалізація виховних цілей, а й виховання відповідальності за власну громаду та країну. Участь у волонтерських ініціативах допомагає дітям відчувати свою причетність до спільної справи й віри в перемогу України.

Висновок. Жодна стратегія не буде ефективною без людини, яка її реалізує. **Педагог – це не лише організатор виховного процесу, а й носій цінностей.** Його особистість, громадянська позиція та щира любов до України стають для дітей найкращим прикладом [8, с. 17]. Учитель у воєнний час – це не просто наставник, а моральний орієнтир. Його слово, енергія, доброта та стійкість здатні підтримати дитину навіть через екран монітора. **Побудова виховного простору в сучасному закладі освіти – це стратегічне завдання, особливо в умовах війни. Це простір єдності, підтримки, духовної сили та патріотизму.** Сьогодні, коли Україна бореться за свободу, саме школа допомагає дітям зберегти віру в перемогу, у свою країну та в себе. Виховна робота не лише підтримує учнів, а й формує покоління громадян, здатних відбудувати Україну.

Список використаних джерел

1. Закон України «Про освіту» від 05.09.2017 № 2145-VIII.
2. Концепція Нової української школи: МОН України, 2016.
3. Гончаренко С. Українська педагогічна думка: історія та сучасність. Київ: Либідь, 2020.
4. Постанова КМУ № 658 від 04.06.2025 «Про затвердження Типової програми унеможливлення насильства та жорстокого поводження з дітьми».
5. Сухомлинський В. Серце віддаю дітям. Київ, 1977.
6. Ващенко Г. Виховний ідеал. Харків: 2019.
7. Офіційний сайт Міністерства освіти і науки України: <https://mon.gov.ua>
8. Бех І. Духовні цінності особистості. Київ: Либідь, 2021.
9. Василенко В. Виховання громадянина в умовах нової української школи. Київ: Педагогічна думка, 2022.
10. Аналітичні матеріали з виховної роботи. Український інститут розвитку освіти. Київ, 2023.

Основні компоненти моделі виховної системи закладу освіти

*Чекардін Юрій,
директор Манченківської ЗОШ І-ІІІ ступенів
Люботинської міської ради
Харківської області*

Законом України «Про повну загальну середню освіту» (стаття 15) визначено, що виховний процес у закладах освіти є невід'ємною складовою освітнього процесу і має ґрунтуватися на загальнолюдських цінностях, культурних цінностях українського народу, цінностях громадянського (вільного демократичного) суспільства, принципах верховенства права, дотримання прав і свобод людини.

Виховання в умовах війни дає новий імпульс духовному оздоровленню молоді, формуванню в Україні громадянського суспільства, яке передбачає трансформацію громадянської свідомості, моральної, правової культури особистості, розквіту національної самосвідомості й ґрунтується на визнанні пріоритету прав особистості. Воно має стимулювати розвиток суспільства, яке функціонує на засадах гуманізму, свободи, верховенства права, соціальної справедливості, гарантує умови для зростання добробуту людей [1].

Законом України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності» визначено, що метою державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності є досягнення єдності в українському суспільстві шляхом подолання суперечностей соціокультурного, мовного, регіонального характеру на основі європейського та євроатлантичного курсу, забезпечення дотримання конституційних гарантій прав і свобод людини й громадянина.

Основними завданнями державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності є: формування у громадян України, зокрема в дітей та молоді, активної громадянської позиції на основі поваги до прав людини; духовних цінностей українського народу, національної самобутності; виховання оборонної свідомості та громадянської стійкості, патріотизму, поваги до державних символів, державної мови, суспільно-державних (національних) цінностей України; розвиток розуміння їх важливості для становлення держави, усунення впливу держави-агресора (держави-окупанта) в інформаційній, освітній, культурній сферах України; поширення інформації про ветеранів війни, формування у суспільстві традицій вшанування пам'яті загиблих (померлих) ветеранів війни; формування готовності громадян до виконання конституційного обов'язку щодо захисту незалежності та територіальної цілісності України [2].

Виховання учнів у сучасній школі здійснюється в контексті громадянської та загальнолюдської культури, охоплює весь освітній процес, ґрунтується на свободі вибору мети життєдіяльності та поєднує інтереси особистості, суспільства і держави. Орієнтири передбачають залучення учнів до різних форм творчої та суспільно корисної діяльності, зокрема: пізнавальної, оздоровчої, трудової, художньо-естетичної, спортивної, пропагандистської, ігрової, культурної, рекреаційної, екологічної, що організовуються в години дозвілля, тобто в позакласний час.

Метою основних орієнтирів виховання є створення цілісної моделі виховної системи на основі громадянських і загальнолюдських цінностей як орієнтовної для проектування моделей виховних систем у загальноосвітніх навчальних закладах України.

Сучасна виховна система в школі – це педагогічна концепція виховання, що охоплює весь педагогічний процес, інтегруючи навчальні заняття, позаурочне життя дітей, різноманітну діяльність і спілкування, вплив соціального, предметно-естетичного середовища. Виховна система школи розглядається як визнання цінності особистості дитини, її прав на свободу, щастя, на соціальний захист людини, на розвиток і виявлення її здібностей та індивідуальності.

Освіті та вихованню за такою системою притаманний національний характер. Звичайно, освітній процес здійснюється на засадах державної політики. Визначальними є реалізація ідей народної освіти, українознавча основа структурування знань, органічне поєднання організаційно-педагогічної, сімейно-родинної, національно-культурної та просвітницької діяльності вчителів, батьків, учнів, жителів мікрорайону школи.

Виховна робота закладу спрямована на створення виховного простору, у якому дитина може реалізувати себе як людина-творець власної долі, справжній громадянин, особистість, що прагне гармонії, мудрості, добра.

Інтеграція України до європейського та світового життєвого простору викликала необхідність переглянути деякі підходи до виховання та розвитку молодого покоління, проаналізувати фактори, що гальмують підвищення якості та формування життєспроможності школяра [3].

Основними компонентами виховної системи закладу освіти є орієнтаційно-цільовий (мета та завдання), гносеологічно-аксіологічний (зміст, цінності), організаційно-педагогічний (умови, методи, форми) та діагностично-результативний (критерії, оцінка) компоненти. Також виділяють структурно-діяльнісний та інші компоненти.

Орієнтаційно-цільовий компонент – це основа будь-якої виховної системи, яка визначає загальну стратегічну мету й конкретні цілі, що ґрунтуються на державній політиці. Він включає: державну стратегію виховання, генеральну мету виховання в класі, конкретні цілі на різних етапах, а також місце й роль класу в загальному освітньому процесі.

Гносеологічно-аксіологічний компонент – змістова частина освітньої чи виховної системи, що охоплює пізнання (гносеологічний) та ціннісно-мотиваційний (аксіологічний) аспекти. Це означає формування в учнів знань, розуміння та певних цінностей, ставлень і мотивації до дії, що базується на цих знаннях.

Організаційно-педагогічний компонент – це сукупність умов і заходів, що забезпечують ефективне функціонування освітнього процесу шляхом визначення його мети, змісту, форм роботи та взаємодії учасників. До нього входять організаційні аспекти (методи, форми роботи, розклад, розподіл ресурсів) та педагогічні (використання методик, урахування інтересів учнів, співпраця з батьками).

Діагностично-результативний компонент – це сукупність методів, критеріїв і показників, які використовуються для оцінки рівня сформованості знань, умінь, навичок та інших якостей здобувачів освіти, а також для моніторингу й аналізу ефективності освітнього процесу. Цей компонент включає оцінювання за

допомогою тестування, анкетування, експертної оцінки, а також визначення рівнів розвитку (наприклад, низький, середній, високий) за певними критеріями (мотиваційно-аксіологічний, когнітивний, особистісно рефлексивний тощо).

Функціонально-діяльнісний компонент виконує роль головного чинника, котрий забезпечує впорядкованість і цілісність виховної системи, містить у собі сукупність педагогічних технологій, які використовуються в освітньому процесі, виховні функції, керування та самоврядування виховної системи.

Комунікативний компонент показує, наскільки швидко розвиваються міжособистісні стосунки, формуються індивідуальні й групові ціннісні орієнтири в умовах функціонування та розвитку шкільного колективу та його учнів, яке нерозривно пов'язане з визначенням місця й ролі класу у виховному процесі школи [4].

Основні компоненти виховної роботи:

- **громадянське виховання:** формування свідомого ставлення до суспільства, прав і обов'язків;
- **моральне виховання:** розвиток поглядів, переконань і принципів, які регулюють поведінку людини;
- **патріотичне виховання:** виховання любові до Батьківщини, її культури та історії;
- **екологічне виховання:** формування дбайливого ставлення до природи та навколишнього середовища;
- **трудове виховання:** розвиток працьовитості, відповідальності та навичок роботи;
- **художньо-естетичне виховання:** формування естетичного смаку та творчих здібностей;
- **формування здорового способу життя:** пропаганда активного, фізично здорового способу життя, включаючи ментальне здоров'я;
- **фізичне виховання та формування здорового способу життя:** виховання потреби в руховій активності, розвиток фізичних якостей та збереження здоров'я;
- **родинно-сімейне виховання:** формування поваги до родини, сімейних традицій, підготовка до сімейного життя;
- **профорієнтація:** допомога у виборі майбутньої професії.
- Компоненти виховної роботи є складниками єдиного процесу формування всебічно розвиненої особистості. Їхня структура охоплює різні аспекти, що взаємопов'язано впливають на свідомість, почуття та поведінку вихованців.

Основними компонентами виховної роботи НУШ є: зміст виховання (національне, моральне, розумове, фізичне, екологічне тощо), організаційні форми (наскрізне навчання, проекти, інтерактивні години, ігри), методи (дискусії, кейси, тренінги) та принципи (гуманізація, демократизація, єдність навчання і виховання, створення безпечного середовища).

Управління виховною діяльністю школи – це складний і динамічний процес, який включає постановку мети й завдань, вивчення й аналіз рівня навчально-виховної роботи школи, ефективного використання засобів навчання та виховання, координації зусиль усього педагогічного колективу й управлінського персоналу, спрямованих на забезпечення всебічного розвитку особистості учня.

Таким чином, виховна система передбачає формування комунікативного, інтелектуального, морального, естетичного й фізичного потенціалу кожного учня, який має володіти цілісною системою знань про навколишній світ, практичними вміннями й навичками, засобами творчої діяльності, прийомами та методами самопізнання та саморозвитку, ціннісним ставленням до себе, соціуму та навколишнього середовища.

Ефективне впровадження виховної системи можливе за належного управління, дієвого науково-методичного забезпечення, взаємодії органів державно-громадського управління закладом, психологічного супроводу.

Отже, уся виховна робота спрямована на кінцевий результат – формування компетентної особистості випускника – національно свідомого громадянина, патріота, здатного забезпечити країні гідне місце в цивілізованому світі, особистості, яка своєю діяльною любов'ю до Батьківщини прагне досягти найвищих результатів у саморозвитку, у творчому зростанні.

Список використаних джерел

1. Закон України «Про повну загальну середню освіту».
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text>
2. Закон України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності». Ст.5, П.1 1. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2834-20#Text>
3. Про Основні орієнтири виховання учнів 1 – 11-х класів загальноосвітніх навчальних закладів України: наказ МОН України № 1243 від 31.10.2011.
4. Сорока Г.І. Сучасні виховні системи і технології: навчально-методичний посібник для керівників шкіл, вчителів, слухачів ІПО. Харків: Веста: Видавництво «Ранок», 2002.

Педагогічний потенціал виховної системи закладу освіти

*Самоненко Ганна,
учитель англійської мови
Комунального закладу «Харківська
гімназія № 98 Харківської міської ради»*

Актуальність проблеми дослідження обумовлена тим, що в умовах глобалізаційних викликів, інформаційних впливів і триваючої боротьби України за свою державність особливого значення набуває формування національної ідентичності підростаючого покоління. Саме виховна система закладу освіти є тим середовищем, де закладаються основи громадянської свідомості, патріотизму, моральних і духовних цінностей. Педагогічний потенціал такої системи полягає в можливості комплексного впливу на розвиток особистості – навчальної діяльності, позакласної та позашкільної роботи, співпраці школи, родини й громади.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання виховання особистості в системі освіти розглядалися у працях І. Беха, В. Кременя, О. Сухомлинської, О. Савченко, які підкреслюють значення гуманістичної парадигми освіти. Формування національної ідентичності молоді досліджували Л. Хоружа, О. Вишневський, Н. Бібік, які акцентують на ролі освіти як середовища формування громадянських і патріотичних цінностей.

Окрему увагу сучасні науковці приділяють питанням демократизації виховних процесів (Т. Ладиженська, Н. Дічек), партнерства школи, родини та громади (О. Кононко, Г. Кравченко), а також ролі дитячих і молодіжних організацій у розвитку громадянської активності (С. Максименко, В. Роменець).

Однак недостатньо дослідженим залишається питання реалізації педагогічного потенціалу цілісної виховної системи школи у формуванні національної ідентичності в сучасних соціокультурних умовах.

Мета дослідження полягає в обґрунтуванні педагогічного потенціалу виховної системи сучасного закладу освіти як середовища формування національної ідентичності учнів, а також у визначенні ефективних стратегій демократизації управління виховним процесом і взаємодії школи, родини та громади.

Об'єктом дослідження є виховна система закладу освіти як цілісне педагогічне явище.

Предметом дослідження є педагогічний потенціал виховної системи у формуванні національної ідентичності учнівської молоді в умовах сучасного освітнього простору.

Сучасний етап розвитку українського суспільства висуває перед системою освіти нові вимоги, зокрема необхідність формування громадянина, здатного діяти на засадах демократичних цінностей, гуманізму та патріотизму. В умовах суспільних трансформацій, викликаних воєнними подіями, інформаційними загрозами та процесами глобалізації, особливої значущості набуває педагогічний потенціал виховної системи закладу освіти. Саме він визначає можливості школи не лише передавати знання, а й формувати у здобувачів освіти світогляд, громадянську позицію, почуття національної гідності та відповідальності за долю своєї держави.

Виховна система закладу освіти виступає цілісним соціокультурним простором, у межах якого здійснюється формування духовних і моральних орієнтирів особистості. Її педагогічний потенціал полягає у здатності інтегрувати різні види діяльності – навчальну, позакласну, позашкільну, громадську – у єдину систему виховних впливів. Така система сприяє розвитку особистості учня не лише як інтелектуального суб'єкта, а також як активного громадянина-патріота, що поділяє національні цінності, усвідомлює свою культурну приналежність і прагне до суспільного служіння.

Видатний український педагог Іван Бех наголошував, що «виховання – це процес становлення особистості як суб'єкта власного життя, здатного до морального вибору та відповідальної поведінки» [1]. Його концепція особистісно орієнтованого виховання підкреслює, що будь-яка виховна система має розкривати потенціал дитини, спираючись на її внутрішні цінності, потреби та життєві смисли. Саме через це педагогічний потенціал школи визначається не лише програмами й технологіями, а передусім якістю педагогічної взаємодії.

На думку Ольги Сухомлинської, виховна система – це «організм, який розвивається, змінюється разом із суспільством, і тому має бути відкритим до демократичних впливів та оновлення змісту виховання». Учена підкреслює необхідність поєднання індивідуального й колективного у виховному процесі, адже саме колективна діяльність створює середовище соціального навчання, де дитина засвоює цінності співжиття, взаємоповаги, солідарності [3].

В умовах воєнного стану, інформаційних викликів і процесів глобалізації перед школою постає завдання створення такого виховного простору, у якому реалізується демократизація управління процесом виховання, активне партнерство школи, родини та громади, активне залучення учнів у позакласні й позашкільні форми діяльності, а також залучення дитячих і молодіжних громадських організацій як майданчиків формування патріотичної позиції.

Педагогічний потенціал такої системи полягає в її здатності створювати спільні, відкриті й демократичні умови для розвитку особистості: коли учень не лише сприймає готові цінності, але бере участь у їхньому виробленні, коли батьки та громада виступають як активні партнери, а позакласна й позашкільна діяльність стає платформою для громадянської, волонтерської, культурної реалізації. У цьому контексті демократичний підхід до управління виховним процесом означає, що школа відкрито залучає всі зацікавлені сторони -учнівське самоврядування, батьківські ради, громадські організації, що підвищує ефективність виховання і створює відчуття спільної відповідальності за результати.

Акцент на позакласній і позашкільній діяльності важливий тим, що саме в цих формах відбувається реалізація соціальної активності, формування мовленнєвої та культурної компетентності, екскурсійно-краєзнавча, волонтерська, спортивно-туристична діяльність, де формуються життєві навички, громадянська позиція, патріотизм.

Виховання підростаючого покоління є стратегічним завданням кожного суспільства. Зміни в суспільному, економічному житті суспільства ведуть до суттєвих змін духовного життя, зокрема й системи виховання. Нові гасла, ідеї та перспективи вносять корективи у сталі, загальноживані канони поведінки, форми свідомості людей. Нерідко ці процеси проходять болісно, із зміною ідеалів і цінностей. Прийняття нового потребує певного часу і зусиль, спрямованих на створення нових парадигм виховання, поєднаних новими концептуальними основами та технологіями впровадження в реальний виховний процес сучасної школи [2].

Узагальнюючи викладене, доцільно запропонувати низку рекомендацій щодо підвищення ефективності реалізації педагогічного потенціалу виховної системи сучасного закладу освіти як середовища формування національної ідентичності учнів.

1. Розвивати виховну систему школи як відкритий демократичний простір, де кожен учасник освітнього процесу – педагог, учень, батьки, представники громади – є активним співторцем виховного середовища. Це сприятиме реалізації принципів довіри, взаємоповаги та спільної відповідальності за результати виховання.
2. Упроваджувати демократичні моделі управління виховним процесом, зокрема шляхом розвитку учнівського самоврядування, шкільних рад, батьківських комітетів і громадських дорадчих органів. Такі форми підвищують рівень залученості та ініціативності всіх учасників виховання.
3. Посилити партнерство між школою, родиною та місцевою громадою. Рекомендовано створювати спільні виховні проекти, проводити родинно-громадські свята, освітньо-культурні акції, волонтерські ініціативи, що сприятимуть об'єднанню зусиль у справі формування патріотичної та громадянської свідомості дітей.

4. Інтегрувати позакласну та позашкільну діяльність у систему виховання як важливий чинник розвитку особистості. Зокрема, акцент робити на туристично-краєзнавчій, мистецькій, спортивно-патріотичній та волонтерській діяльності, що створює умови для формування життєвих і громадянських компетентностей учнів.
5. Активно співпрацювати з дитячими та молодіжними громадськими організаціями («Пласт», «Сокіл», учнівські парламенти, волонтерські осередки). Їх варто залучати до спільних проєктів, таборів, акцій, конкурсів, що сприятимуть становленню патріотизму, ініціативності та лідерських якостей.
6. Підвищувати педагогічну культуру та професійну компетентність учителів у питаннях національно-патріотичного виховання, міжкультурної комунікації, формування громадянських цінностей, щоб забезпечити якісне методичне наповнення виховної системи.
7. Розробити систему моніторингу ефективності виховної роботи, яка дозволить відстежувати рівень сформованості національної ідентичності, громадянських і соціальних компетентностей учнів, а також оцінювати результативність партнерської взаємодії школи, родини та громади.
8. Підтримувати ініціативи учнів, що сприяють соціальній активності – участь у волонтерстві, громадських акціях, екологічних і культурних проєктах. Це допоможе утвердити цінності особистої відповідальності, самореалізації та любові до Батьківщини на практичному рівні.

Таким чином, є підстави стверджувати, що педагогічний потенціал виховної системи сучасного закладу освіти полягає у створенні відкритого, демократичного, ціннісно-орієнтованого середовища, здатного забезпечити цілісний розвиток особистості учня як громадянина і патріота України.

Формування національної ідентичності учнівської молоді в сучасних умовах вимагає від закладів освіти не лише оновлення змісту виховання, а й створення культури довіри, співпраці та активної громадянської участі, що забезпечує єдність виховного впливу школи, родини й суспільства.

Список використаної літератури

1. Бех І. Дорога до Нової школи: сучасне виховання ґрунтується на філософії людиноцентризму. *Національна академія педагогічних наук України*. URL: <https://naps.gov.ua/ua/press/releases/1248/> дата звернення (28.10.2025).
2. Ковальчук В. Виховні системи загальноосвітньої школи: сутність, структура, функціонування. *Studentam.net.ua*: веб-сайт. URL: <https://studentam.net.ua/content/view/7679/97/> дата звернення (28.10.2025).
3. Сухомлинська О. Висока педагогіка почуттів. Громадянськість особистості у смисло-ціннісній інтерпретації В. Сухомлинського. *Національна академія педагогічних наук України*. URL: https://naps.gov.ua/ua/press/about_us/1031/ дата звернення (28.10.2025).

Педагогічний потенціал виховної системи закладу освіти: стратегії побудови виховного простору в сучасному закладі освіти

*Калужина Юлія,
учитель історії
Балаклійського ліцею № 1 ім. О. А. Тризни
Балаклійської міської ради Харківської області
kaluhina888zaza@gmail.com*

Актуальність. У сучасних умовах трансформації українського суспільства особливої актуальності набуває проблема створення ефективного виховного простору в закладах загальної середньої освіти. Виховання особистості, здатної діяти відповідально, гуманно й патріотично, є одним із ключових завдань Балаклійського ліцею № 1 ім. О. А. Тризни Балаклійської міської ради Харківської області, у якому навчаються 474 учні. Освітня стратегія закладу спрямована на формування громадянських цінностей, розвиток критичного мислення та залучення учнів до соціально значущої діяльності.

Мета статті – висвітлити теоретичні основи та поступову побудову виховного простору для виховання свідомих громадян України, спираючись на діяльність Балаклійського ліцею № 1 ім. О. А. Тризни.

Виклад основного матеріалу. Виховний простір сучасного закладу освіти розглядається як цілісна соціокультурна система, у якій взаємодіють учні, педагоги, батьки та громада, формується на основі Національної стратегії розвитку освіти в Україні до 2031 року й Концепції національно-патріотичного виховання дітей та молоді. Педагогічний потенціал виховної системи полягає у здатності створювати умови для розвитку особистості, самореалізації, набуття цінностей та соціальної активності.

Педагогічний потенціал можна розглядати як багаторівневу систему, що складається з таких компонентів:

1. **Особистісний ресурс** – компетентності педагогів (педагогічна та виховна майстерність, емоційний інтелект, лідерські якості).
2. **Організаційний ресурс** – стратегічного планування, системи управління виховною роботою, внутрішніх нормативів і процедур.
3. **Матеріально-технічний ресурс** – освітній простір (класи, бібліотека, простори для творчості), цифрові платформи.
4. **Комунікативно-співпраційний ресурс** – взаємодія сім'ї, Балаклійської об'єднаної територіальної громади, недержавних організацій та органів місцевого самоврядування.

У наукових дослідженнях підкреслено, що ефективний виховний простір - це не лише фізичні приміщення, а передусім взаємодія людей і системи, яка створює «культуру» закладу як середовище підтримки й розвитку особистості.

Головною метою виховної системи ліцею є формування громадянина-патріота України, який усвідомлює свою належність до національної спільноти, здатний діяти в інтересах суспільства та держави. **Пріоритетними напрямками виховної діяльності є** громадянсько-патріотичне виховання, розвиток учнівського самоврядування, формування культури здорового способу життя, екологічна відповідальність і партнерство школи, родини та громади.

З метою практичної реалізації основних аспектів виховного простору в ліцеї активно впроваджуються проєктні, ігрові та дослідницькі технології. **Серед найбільш ефективних форм виховної роботи** можна назвати такі: участь учнів у міських патріотичних заходах до Дня Незалежності, Дня Соборності, Дня Героїв України; проєкт «Ми – нащадки героїв», який сприяє розвитку історичної пам'яті через зустрічі з ветеранами; волонтерські акції на підтримку Збройних Сил України; ініціативи учнівського самоврядування «День учнівського самоврядування». Ліцей співпрацює з Балаклійською міською радою, Центром дитячої та юнацької творчості, з місцевими волонтерськими організаціями.

Для підвищення ефективності виховного процесу в Балаклійському ліцеї доцільно реалізувати такі стратегії:

1. Стратегія суб'єктної взаємодії – створення умов для співпраці всіх учасників освітнього процесу. У Балаклійському ліцеї № 1 ім. О. А. Тризни було створено робочу групу з представників освітян, батьків, учнівського самоврядування, яку очолила директор Друкальська Тетяна Станіславівна. Робоча група провела SWOT-аналіз виховного простору та визначила ключові напрями: національно-патріотичне, громадянське, екологічне, емоційне благополуччя, цифрова грамотність. Забезпечення додаткової освіти: підготовка до НМТ, подолання освітніх утрат, освітній осередок «Вулик», настільний теніс.

2. Стратегія громадянської активності – розвиток ініціативи учнів шляхом участі у волонтерських і громадських проєктах. Забезпечення регулярного та ефективного спілкування з батьками через сайт закладу та соціальні мережі. Організація шкільних заходів через представників учнівського самоврядування.

3. Стратегія культурного розвитку – інтеграція національних традицій у виховний процес. На уроках трудового навчання учні 8–9 класів виготовляють предмети декоративно-ужиткового мистецтва (віночок, підкова). Активне залучення учнів і батьків до підготовки та проведення шкільних свят і ярмарків. У вересні 2025 року команда старшокласників нашого ліцею долучилась до відкриття освітньої програми «UActive» для підлітків з малих громад для об'єднання та змін.

4. Стратегія інформаційної відкритості – висвітлення виховних ініціатив у соціальних мережах. Регулярні тренінги з профілактики булінгу, залучення батьків до освітніх сесій із питань виховання та цифрової безпеки. Таким чином розвиваємо інклюзивні практики та психологічну безпеку не лише Балаклійського ліцею № 1 ім. О. А. Тризни, а й безпеку інклюзивного суспільства міста Балаклія.

5. Стратегія безперервного моніторингу – аналіз ефективності виховної роботи через анкетування та педагогічні ради.

Висновок. Такий підхід дозволяє сформулювати рекомендації щодо сталого поступу закладу освіти на шляху реалізації завдань національно-патріотичного виховання дітей та молоді, зокрема створити «Центр учнівських ініціатив», розширити співпрацю з громадськими організаціями, запровадити наставництво випускників, проводити конкурс волонтерських проєктів і щорічний «Форум лідерів ліцею», який сприятиме розвитку громадянської активності учнів і зміцненню ціннісних орієнтацій молоді.

Як бачимо, педагогічний потенціал виховної системи Балаклійського ліцею № 1 ім. О.А. Тризни полягає у здатності поєднувати традиційні цінності із сучасними формами виховної роботи. Ефективна стратегія побудови виховного простору сприяє створенню демократичного, безпечного та ціннісно орієнтованого

середовища, у якому кожен учень має змогу реалізувати себе як свідомий громадянин України.

Список використаних джерел

1. Андрущенко В. П., Кремень В. Г. Філософія освіти: європейські орієнтири розвитку. Київ: Знання України, 2023.
2. Концепція національно-патріотичного виховання дітей та молоді. URL: <https://mon.gov.ua/ua>
3. Національна стратегія розвитку освіти в Україні до 2031 року. Міністерство освіти і науки України. Київ, 2021.
4. Офіційний сайт Балаклійської міської ради. *Новини громади*. URL: <https://balakliia-gromada.gov.ua/>
5. Пометун О. І., Сущенко О. І. Громадянська освіта в новій українській школі: теорія і практика. Київ: Генеза, 2022.
6. Тараненко І. В. Педагогічні технології формування громадянської компетентності учнів. *Педагогічна освіта і розвиток особистості*. 2023. № 2. С. 34–41.

Національно-патріотичне виховання учнів НУШ на уроках підприємництва і фінансової грамотності

*Хижняк Наталія,
учитель географії,
спеціаліст вищої категорії, старший учитель
комунального закладу «Слатинський ліцей»
Дергачівської міської ради Харківської області
talina.nat77@mail.com*

---

*Хто не дбає про економічну силу своєї
нації – той не дбає і про її майбутнє.
Іван Огієнко*

*Патріотизм – це не лише емоція,
це готовність діяти задля процвітання України,
у тому числі через економічну активність,
працю та ініціативу.
Державна стратегія національно-патріотичного виховання*

Вивчення підприємництва і фінансової грамотності в умовах Нової української школи потребує сучасних підходів до організації освітнього процесу, які поєднують набуття економічних знань із формуванням громадянської та національно-патріотичної свідомості учнів. Сучасна школа має не лише навчати дітей планувати бюджет, розуміти основи підприємництва та фінансової відповідальності, а й виховувати у них усвідомлення того, що економічна незалежність держави починається з особистої відповідальності, працьовитості та любові до Батьківщини.

У цьому процесі **роль учителя** є ключовою: він не лише передає знання, а й формує ціннісні орієнтири, пов'язані з патріотизмом і соціальною відповідальністю. Учитель виступає моделлю чесності, ініціативності та економічної активності, демонструючи учням як знання та навички у сфері фінансів і підприємництва можуть приносити користь суспільству та зміцнювати державу.

Використання практичних завдань, інтерактивних ігор, кейсів соціального підприємництва та проєктів для розвитку громади дає змогу учням усвідомити зв'язок особистих економічних рішень із добробутом родини, громади й держави. Таким чином, педагог стає провідником у формуванні свідомого, економічно грамотного і патріотично налаштованого громадянина, здатного діяти на благо України.

Актуальність цієї теми обумовлена сучасними викликами: економічною нестабільністю, воєнними подіями та потребою формувати нове покоління активних громадян, здатних поєднувати патріотизм із підприємливістю та соціальною відповідальністю. Саме тому пошук ефективних методів, технологій і форм національно-патріотичного виховання в контексті навчання підприємництва та фінансової грамотності є надзвичайно важливим для сучасної школи.

Мета статті – розкрити роль і можливості національно-патріотичного виховання в освітньому процесі на уроках підприємництва і фінансової грамотності, обґрунтувати ефективні форми, методи й технології його реалізації з метою формування громадянської свідомості, економічної культури та відповідальності учнів перед суспільством і державою.

Завдання:

- виховувати патріотизм через економічну відповідальність і чесність у фінансових справах;
- розвивати почуття власної гідності, працьовитість, здатність до ініціативи;
- формувати розуміння ролі кожного громадянина у зміцненні економічної безпеки держави;
- стимулювати підтримку вітчизняного виробника, розвиток місцевого бізнесу, волонтерських і соціальних ініціатив.

Протягом останніх десятиліть в Україні було розроблено низку концепцій, програм і стратегій, спрямованих на формування патріотизму серед молоді. Серед найважливіших варто назвати **Концепцію національно-патріотичного виховання молоді (1999 р.)**, **Державну програму «Патріотичне виховання громадян України» (2003–2007 рр.)**, **Концепцію національно-патріотичного виховання дітей та молоді (2015 р.)**, а також **Стратегію національно-патріотичного виховання на 2020–2025 роки**, схвалену розпорядженням Кабінету Міністрів України. Ці документи визначають основні напрями виховання свідомого громадянина, здатного діяти на благо українського суспільства та держави.

Національно-патріотичне виховання є важливою складовою сучасного освітнього процесу, адже воно сприяє формуванню свідомого громадянина, відповідального за долю своєї держави. Через інтеграцію патріотичного змісту в різні навчальні предмети, зокрема на уроках підприємництва та фінансової грамотності, учні вчать не лише любити Україну, а й діяти задля її розвитку – бути економічно освіченими, ініціативними, працьовитими та соціально активними. Саме така освіта формує покоління, здатне будувати сильну, незалежну й успішну Україну.

Національно-патріотичне виховання як **складова ланка освітнього процесу** ставить перед собою комплекс взаємопов'язаних завдань, спрямованих на формування цілісної, свідомої та відповідальної особистості, готової до розбудови й захисту України.

Завдання національно-патріотичного виховання в освітньому процесі

1. **Формування національної свідомості та любові до Батьківщини**, виховання почуття гордості за свій народ, його історію, культуру, мову та традиції.
2. **Виховання громадянської відповідальності** – усвідомлення учнями своїх прав і обов'язків перед державою, готовності діяти на благо суспільства.
3. **Формування поваги до державних символів України, Конституції, законів, державних інституцій.**
4. **Розвиток готовності захищати Україну**, сприяти її зміцненню, утвердженню миру, демократії та справедливості.
5. **Виховання працелюбності, відповідальності, чесності, ініціативності**, шанобливого ставлення до праці як до основи розвитку держави.
6. **Формування соціальної активності й громадянської позиції** через участь у волонтерських, екологічних, благодійних і культурних ініціативах.
7. **Забезпечення духовної єдності поколінь**, збереження історичної пам'яті про боротьбу українського народу за незалежність, соборність і державність.
8. **Розвиток толерантності, емпатії, поваги до представників інших націй і культур**, що проживають в Україні.
9. **Виховання відповідального ставлення до навколишнього середовища** як частини рідної землі, любові до природи України.
10. **Формування економічної та фінансової культури як прояву патріотизму**, усвідомлення того, що економічна незалежність держави починається з відповідального ставлення кожного до праці, ресурсів і власних фінансів.

Уроки підприємництва та фінансової грамотності мають потужний виховний потенціал для розвитку патріотичних цінностей, адже вчать працелюбності, ініціативності, ощадливості, чесності, формують розуміння, що економічна незалежність держави починається з особистої фінансової культури кожного громадянина. На уроках підприємництва і фінансової грамотності реалізація патріотичного виховання відбувається через:

- **виховання національної свідомості** – аналіз прикладів успішних українських підприємців, популяризацію вітчизняних брендів, підтримку українського виробника;
- **розвиток соціальної відповідальності бізнесу** – обговорення ролі підприємництва в розвитку громад, у волонтерстві, у відбудові країни після війни;
- **формування фінансової культури й етичної поведінки** – виховання чесності, прозорості, відповідальності у фінансових рішеннях;
- **усвідомлення економічної безпеки як складової національної безпеки України;**
- **розвиток працелюбності, ініціативності, здатності до командної роботи** як рис, притаманних сучасному українцю-патріоту.

З огляду на завдання національно-патріотичного виховання в освітньому процесі ставимо завдання національно-патріотичного виховання на уроках підприємництва і фінансової грамотності.

- **Формування національної свідомості та громадянської ідентичності**
  - Аналіз історії розвитку української економіки та видатних підприємців.
  - Обговорення значення власної праці для розвитку держави.
  - Виконання проєктів на підтримку локальних громад і національних брендів.
- **Виховання патріотичних цінностей і моральних якостей**
  - Вирішення економічних кейсів із урахуванням етичних норм (наприклад, вибір між прибутком і соціальною відповідальністю).
  - Проведення дебатів на тему «Економічна діяльність і громадянська відповідальність».
  - Розвиток чесності та добросовісності через рольові ігри й симуляції бізнес-ситуацій.
- **Сприяння економічній та соціальній активності учнів**
  - Створення міністартапів або соціальних проєктів для підтримки місцевих громад.
  - Організація благодійних ярмарків або волонтерських ініціатив.
  - Розробка бюджету проєктів із урахуванням економічної ефективності та соціальної користі.
- **Збереження та популяризація національної культурної спадщини через економіку**
  - Підготовка презентацій українських брендів і підприємців.
  - Дослідження ролі культурних і традиційних цінностей у розвитку бізнесу та місцевої економіки.
  - Використання елементів української культури у власних продуктах або послугах.
- **Формування критичного мислення та здатності до прийняття свідомих економічних рішень**
  - Аналіз економічних проблем громади та пошук оптимальних рішень.
  - Планування витрат і доходів у рамках рольових ігор «Особистий бюджет» або «Шкільний бізнес».
  - Обговорення наслідків фінансових рішень для себе, громади та держави.
- **Виховання відповідального ставлення до навколишнього середовища, підтримка здорового способу життя через економічні активності**
  - Створення бізнес-проєктів, які сприяють розвитку здоров'я та безпечного середовища (наприклад, екологічні стартапи).
  - Розробка ініціатив із соціальної підтримки вразливих груп населення.
  - Формування стійкості до маніпуляцій у рекламі, фінансових схемах і пропозиціях, що суперечать моральним цінностям.

Нижче представлена таблиця, у якій узагальнено основні завдання національно-патріотичного виховання, форми організації навчальної діяльності учнів і очікувані результати їхнього засвоєння. Така систематизація дозволяє педагогам планувати уроки з урахуванням виховного компоненту, робити навчальний процес більш інтерактивним і практико-орієнтованим, а також

спрямовувати діяльність учнів на реальне застосування знань у контексті розвитку громади та держави.

Таблиця 1

Завдання національно-патріотичного виховання на уроках підприємництва і фінансової грамотності

Завдання національно-патріотичного виховання	Форми роботи на уроках підприємництва і фінансової грамотності	Очікуваний результат для учнів
Формування національної свідомості та громадянської ідентичності	<ul style="list-style-type: none"> - Аналіз історії української економіки та біографій підприємців - Проектна діяльність на підтримку локальних громад - Презентації українських брендів 	<ul style="list-style-type: none"> - Усвідомлення власної ролі в розвитку держави - Повага до національної економічної спадщини - Розвиток патріотичної позиції
Виховання патріотичних цінностей і моральних якостей	<ul style="list-style-type: none"> - Рольові ігри та симуляції бізнес-ситуацій - Дебати «Економічна діяльність і громадянська відповідальність» - Вирішення етичних кейсів 	<ul style="list-style-type: none"> - Формування доброчесності та відповідальності - Розвиток морального й етичного вибору у фінансових рішеннях
Сприяння економічній та соціальній активності	<ul style="list-style-type: none"> - Створення соціальних стартапів або проєктів - Благодійні ярмарки, волонтерські ініціативи - Планування бюджету проєкту 	<ul style="list-style-type: none"> - Розвиток підприємницької ініціативи - Навички планування ресурсів - Уміння поєднувати бізнес із соціальною користю
Збереження та популяризація національної культури через економіку	<ul style="list-style-type: none"> - Дослідження ролі культурних цінностей у бізнесі - Використання елементів української культури у власних продуктах/послугах - Презентації українських брендів 	<ul style="list-style-type: none"> - Усвідомлення взаємозв'язку культури і економіки - Повага до національних традицій - Формування креативності з національною ідентичністю
Формування критичного мислення та здатності до свідомих рішень	<ul style="list-style-type: none"> - Аналіз економічних проблем громади - Рольові ігри «Особистий бюджет», «Шкільний бізнес» - Обговорення наслідків фінансових рішень 	<ul style="list-style-type: none"> - Розвиток критичного та стратегічного мислення - Навички прийняття економічно та етично обґрунтованих рішень - Усвідомлення відповідальності за власні дії
Відповідальне ставлення до навколишнього середовища, підтримка здорового способу життя через економічні активності	<ul style="list-style-type: none"> - Проєкти зі сталого розвитку та екологічного підприємництва (еко-магазини, вторсировина) - Економічні ігри та симуляції з планування бюджету на здорове харчування або спортивні ініціативи - Соціальні акції та волонтерські ініціативи (екологічні та спортивні проєкти) - Дослідження локальної екологічної ситуації та пропозиції економічних рішень 	<ul style="list-style-type: none"> - Формування відповідальності за стан навколишнього середовища - Усвідомлення економічної доцільності екологічних рішень - Розвиток навичок фінансового планування та здорового способу життя - Формування соціальної активності та емпатії

Реалізація завдань національно-патріотичного виховання на уроках підприємництва і фінансової грамотності є надзвичайно важливою, оскільки забезпечує поєднання теоретичних знань із практичною діяльністю учнів, формує

активну громадянську позицію та відповідальне ставлення до розвитку громади й держави. Такий підхід сприяє не лише набуттю економічних компетентностей, а й розвитку моральних, соціальних і патріотичних якостей, необхідних для сучасного свідомого громадянина України.

Шляхи реалізації завдань патріотичного виховання в процесі навчання на уроках підприємництва і фінансової грамотності

1. **Інтеграція національно-патріотичного змісту в навчальні матеріали**
  - Використання прикладів українських підприємців, бізнес-проектів і стартапів.
  - Розгляд успішних економічних моделей українських громад і підприємств як національної цінності.
2. **Проектна діяльність і практичні кейси**
  - Розробка учнями власних мініпроектів для розвитку громади або сімейного бізнесу.
  - Аналіз економічних ситуацій з акцентом на соціальну та національну значущість рішень.
3. **Ігрові та інтерактивні методи навчання**
  - Бізнес-ігри та симуляції, що відображають економічні процеси в Україні.
  - Рольові ігри, де учні приймають фінансові рішення з урахуванням суспільних і національних цінностей.
4. **Використання міжпредметних зв'язків**
  - Поєднання тем підприємництва з історією, географією, правознавством і економікою України.
  - Вивчення історії українського бізнесу та фінансових традицій.
5. **Волонтерські та соціально-економічні ініціативи**
  - Організація благодійних ярмарків, мінібізнесів для громади.
  - Участь учнів у проектах, що сприяють розвитку локальної економіки та підтримці соціальних програм.
6. **Використання цифрових і медіаресурсів**
  - Інтерактивні платформи для моделювання бізнес-процесів в Україні.
  - Відео та презентації про успішні українські підприємства та фінансові практики.
7. **Обговорення та рефлексія**
  - Дискусії про роль економічної активності у зміцненні держави.
  - Рефлексія учнів щодо того, як фінансова грамотність і підприємництво можуть бути проявом патріотизму.
8. **Запрошення практиків і експертів**
  - Зустрічі з українськими підприємцями, фінансовими консультантами та волонтерами.
  - Проведення майстер-класів із бізнесу та соціальної відповідальності.

Таким чином, уроки підприємництва і фінансової грамотності є не лише засобом формування практичних економічних компетентностей, але й потужним чинником національно-патріотичного виховання, який сприяє становленню активної, свідомої, відповідальної особистості, здатної робити свій внесок у розвиток української держави.

Інтеграція національно-патріотичного виховання на уроках підприємництва та фінансової грамотності вимагає від учителя застосування

специфічних методів, технологій і форм роботи, які поєднують економічні знання з громадянською свідомістю та національними цінностями.

I. Форми організації навчально-виховної діяльності:

- урок-дослідження («Фінансові звички українських родин»);
- урок-практикум («Сімейний бюджет моєї родини»);
- проєктна діяльність («Моє підприємство для громади»);
- економічні ігри («Бюджет громади», «Фінансовий патріот»);
- тематичні тижні («Тиждень фінансової грамотності»);
- зустрічі з місцевими підприємцями, волонтерами, ветеранами бізнесу;
- благодійні шкільні ярмарки, акції підтримки ЗСУ, громади.

Наведені вище форми організації діяльності деталізовані в таблиці 2, що демонструє, як кожна форма роботи забезпечує не лише засвоєння економічних понять, але й формує громадянську свідомість, відповідальність і бажання працювати на благо української громади та держави.

Таблиця 2

Форми роботи на уроках підприємництва і фінансової грамотності

Форма роботи	Зміст і приклади реалізації	Виховний ефект
Урок-дослідження	Учні досліджують соціально-економічні проблеми громади, аналізують локальний ринок праці, роль малого бізнесу в розвитку України. <i>Приклад:</i> дослідження «Як місцеві підприємці підтримують громаду під час війни».	Сприяє формуванню громадянської активності, гордості за український бізнес і розумінню внеску місцевих ініціатив у зміцнення держави.
Урок-практикум	Практичні заняття з планування сімейного або підприємницького бюджету, складання бізнес-планів, розв'язання фінансових задач. <i>Приклад:</i> створення бюджету шкільного соціального проєкту «Екологічна Свідомість: сортування сміття у школі».	Формує відповідальне ставлення до ресурсів, підвищення екологічної грамотності серед учнів, вчить приймати економічно обґрунтовані рішення, корисні для громади та держави.
Проєктна діяльність	Реалізація учнівських стартапів, соціальних ініціатив, розробка бізнес-ідей із суспільною користю. <i>Приклад:</i> шкільний проєкт «Українське – це якісне» або «Еко-бізнес для громади».	Розвиває ініціативність, лідерство, відповідальність і бажання працювати на благо України.
Економічні ігри	Рольові симуляції економічних процесів, бізнес-квести, настільні ігри з управління ресурсами. <i>Приклад:</i> гра «Шлях підприємця» або «Бюджет громади».	Формують навички командної взаємодії, стратегічного мислення, чесної конкуренції – цінностей громадянського суспільства.
Тематичні тижні	Проведення «Тижня фінансової грамотності» або «Тижня підприємництва», оформлення виставок, конкурсів, зустрічей із фахівцями.	Підсилюють інтерес до економічних знань, виховують повагу до українських професіоналів, популяризують національні цінності через економічну культуру
Зустрічі з місцевими підприємцями,	Запрошення успішних бізнесменів, волонтерів, громадських активістів	Формують реальні приклади служіння суспільству,

волонтерами, ветеранами бізнесу	для спілкування з учнями. <i>Приклад:</i> зустріч «Як мій бізнес допомагає ЗСУ».	показують взаємозв'язок підприємництва і патріотизму.
Благодійні шкільні ярмарки, акції підтримки ЗСУ, громади	Учні організують продаж власних виробів, збір коштів на потреби захисників або допомогу родинам переселенців.	Виховують емпатію, відповідальність, солідарність; показують, як економічна діяльність може бути засобом служіння Батьківщині.
Волонтерські мініпроекти	Участь у соціально значущих ініціативах – допомога літнім людям, прибирання території, організація заходів для громади.	Розвивають соціальну активність і свідомість, формують готовність діяти в інтересах суспільства.
Створення інфографій/ презентацій	Підготовка учнівських презентацій або інфографік на теми: «Підтримай українського виробника», «Економіка громади», «Фінанси для майбутнього».	Формує інформаційну грамотність, патріотичне мислення, уміння поширювати позитивний економічний імідж України.

II. Методи національно-патріотичного виховання

Для забезпечення активного пізнання, формуванню практичних навичок і ціннісної орієнтації у сфері фінансової грамотності вчитель використовує сучасні інтерактивні та діяльнісні методи. Ці підходи критично важливі для ефективного поєднання економічних знань із громадянською свідомістю. Наступна таблиця структурує ключові методи та освітні технології, ілюструючи, як вони допомагають органічно інтегрувати фінансові навички з принципами національно-патріотичного виховання.

Таблиця 3

Методи та технології на уроках підприємництва і фінансової грамотності

Метод/Технологія	Суть реалізації на уроці	Патріотичний акцент
Проектна діяльність	Розробка учнями бізнес-проектів або соціальних ініціатив, спрямованих на розвиток місцевої громади чи підтримку ЗСУ (наприклад, стартап для відбудови, підтримка українського культурного продукту).	Розвиток національно орієнтованого підприємництва та волонтерства й уміння практично працювати на благо України.
Кейс-метод	Аналіз реальних українських економічних проблем (інфляція, підтримка ВПО, інвестиції у ВПК) та пошук рішень.	Формування критичного мислення та прийняття рішень з урахуванням національних інтересів.
Симуляційні/Ділові ігри	Моделювання процесу створення та управління українською компанією або фінансової стратегії родини в умовах війни/відбудови.	Розвиток лідерства, стійкості та відповідальності перед країною.
Евристична бесіда	Обговорення етичних дилем	Усвідомлення, що чесність

Метод/Технологія	Суть реалізації на уроці	Патріотичний акцент
	у бізнесі та цінності чесного ведення справ і економічної гідності.	є основою довіри та економічного прогресу.
STEM-освіта	Створення прототипів українських інноваційних продуктів (наприклад, енергоефективні рішення, агротехнології) з розрахунком їхньої фінансової моделі.	Стимулювання розвитку науково-технічного потенціалу України та розуміння ролі інновацій у національній конкурентоспроможності.
Сторітеллінг	Розповіді про засновників відомих українських брендів, історії успіху українських стартапів або історії волонтерського/ветеранського бізнесу. Персоналізація успіху, виховання патріотичної ідентичності через історії конкретних людей, які розбудовують державу.	Персоналізація успіху, виховання патріотичної ідентичності через історії конкретних людей, які розбудовують державу.
Гейміфікація	Використання економічних квестів, вікторин чи змагань, де "валюта" або "ресурси" пов'язані з українськими реаліями, регіонами чи історичними подіями.	Підвищення залученості до вивчення економіки, пов'язаної з національним контекстом, і виховання духу чесною конкуренції.
Квести	Фінансовий квест «Історія української гривні». Учні працюють у малих групах, отримуючи зашифровані завдання, пов'язані з історією української гривні.	Формування усвідомлення гривні як символу державності та національної економічної самостійності. Через вивчення банкнот учні засвоюють ключові постаті та етапи боротьби України за незалежність . Виховання поваги до національної валюти як важливого елементу фінансового суверенітету країни.
Здоров'язберезувальні технології	Безпека у кризових умовах: Обговорення плану "фінансової подушки безпеки" як засобу зниження тривожності та підтримки стабільності в умовах воєнних чи економічних викликів.	Формування психологічної стійкості та фінансової незалежності як основи особистої та національної безпеки. Здорова і стійка людина є опорою для сім'ї, громади та держави у складні часи.

Висновок. Інтеграція національно-патріотичного виховання на уроках підприємництва та фінансової грамотності в НУШ є актуальною вимогою часу та потужним інструментом формування нової української ідентичності. Шляхом застосування проєктних технологій, кейс-методу та діяльнісних форм роботи, які поєднують економічну освіту з національними цінностями, учитель виховує не просто фахівця, а громадянина-патріота, здатного до економічної стійкості, соціальної відповідальності й активної участі в розбудові та захисті національної економіки. Така освіта забезпечує виховання покоління, яке розглядає свій економічний успіх як невід'ємну частину успіху та процвітання Української держави.

Список використаних джерел

1. Закон України «Про освіту» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>
2. Закон України «Про повну загальну середню освіту» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text>
3. Концепція Нової української школи [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf>
4. Державний стандарт базової середньої освіти, затверджений 30 вересня 2020 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/nova-ukrayinska-shkola/derzhavnij-standart-bazovoyi-serednoyi-osviti>
5. Модельні навчальні програми для 5-9 класів НУШ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/modelni-navchalni-programi-dlya-5-9-klasiv-novoyi-ukrayinskoyi-shkoli-zaprovadzhuyutsya-poetapno-z-2022-roku>
6. Трендовацька, О. Б. Фінансова грамотність школярів: досвід для України // Актуальні питання фінансової теорії та практики : зб. матеріалів Восьмої заочно-дистанц. наук. конф. студ. і молод. вчених [Тернопіль, 20 трав. 2021 р.] / гол. редкол. О. П. Кириленко. – Тернопіль : ЗУНУ, 2021. – С. 110-112.
7. Повар, О. Л. Підвищення рівня фінансової грамотності дітей у контексті Нової української школи // Актуальні питання фінансової теорії та практики : зб. матеріалів Восьмої заочно-дистанційної наук. конф. студ. і молод. вчених [Тернопіль, 20 травня 2021 р.] / гол. редкол. О. П. Кириленко. – Тернопіль : ЗУНУ, 2021. – С. 92-94.
8. Гнатюк О. Фінансова грамотність у школі: теорія та практика / О. Гнатюк. – Київ: Наукова думка, 2022.
9. Концепція національно-патріотичного виховання дітей та молоді. Затверджена наказом Міністерства освіти і науки України від 16.06.2015 р. № 641. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://mon.gov.ua/osvita-2/pozashkilna-osvita/vikhovna-robotata-zakhist-pravditini/natsionalno-patriotichne-vikhovannya>
10. Стратегія національно-патріотичного виховання на 2020–2025 роки. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/286/2019#Text>

«Плекання національної ідентичності в освіті Харківщини: сучасний погляд, проблеми та інструменти»

*Швачка Валентина,
директор комунального закладу
«Заклад дошкільної освіти (ясла-садок) № 80
Харківської міської ради»,
dnz80kharkiv@gmail.com*

---

*Не забувайте незабутнє
І не знецінюйте коштовне.
Л. Костенко*

За твердженням доктора педагогічних наук, спеціаліста в галузі дошкільного виховання, академіка НАПН України Алли Богуш, організовуючи патріотичну роботу з дошкільниками, вихователі в комплексі розв'язують пізнавальні, освітні, виховні та мовленнєві завдання.

Пізнавальні завдання передбачають розширення знань дітей про Україну, її історію, культуру, природні багатства.

Дітей спочатку ознайомлюють із найближчим оточенням, з яким вони щодня контактують. Поступово стежинкою рідного краю ведуть дитину до столиці України Києва, інших міст і пам'ятних місць Батьківщини.

На заняттях із народознавства малюк уперше долучається до державних символів (Герба, Прапора, Гімну) та народних національних оберегів (калини, верби, віночка, рушника тощо).

Предметом обговорення в дитячому товаристві мають бути й родинні корені кожної сім'ї, кожної родини. Вихователь стимулює та заохочує дітей до пізнання свого родоводу.

Упродовж перебування дітей у дитячому садку потрібно ознайомити їх із побутом нашого народу як у минулому, так і на сучасному етапі. Діти повинні знати (впізнавати, розрізняти) українські національні іграшки, національний (традиційний та регіональний) одяг, взуття, посуд, предмети побуту та хатнього інтер'єру, подвір'я. Треба розвивати в дітей цікавість до української національної обрядовості, народних свят, ігор, народних прикмет, народної творчості, національного мистецтва, народних промислів. Не можна обійти увагою й українську національну кухню.

Пізнавальні завдання реалізуються й у пізнаванні дітьми природи рідного краю (ліси, степи, моря, гори, заказники тощо).

Освітні завдання передбачають формування перших наукових народознавчих та історичних понять, у майбутньому – основи наукового мислення, національної свідомості, самосвідомості та психології.

Завдання вихователя:

- розвивати пізнавальну активність дітей, прагнення якнайглибше пізнати свій народ, свої національні корені;
- формувати стійкий інтерес до народознавчого матеріалу, бажання пізнати його глибше, навчити використовувати його в побуті, у своєму

дитячому житті, запам'ятовувати вірші, прислів'я, приказки, казки, загадки;

- прищеплювати дітям елементарні трудові навички, пов'язані з народними ремеслами: учити малюків вишивати, витинати, розписувати за українськими мотивами писанки, іграшки, посуд виготовляти різні вироби: іграшки, глиняний посуд, вибійки, витинанки, аплікації тощо.

Розвивальні завдання передбачають розвиток усіх психічних процесів у дитини: запам'ятовування, уважності, зосередженості, логічного мислення, уяви. Діти повинні вміти самостійно аналізувати, зіставляти, порівнювати народознавчі поняття, звичаї минулого та сучасного, відокремлювати місцеве, регіональне від загально-традиційного національного.

Мовленнєві завдання є супутніми на кожному народознавчому занятті. Наприклад, мандруючи до української оселі прадідів, діти вперше чують слова *стріха, тин, перелаз, скриня, ослін, долівка*.

Словник дітей також поповнюється образними виразами, коли вони слухають фольклорні твори та твори українських письменників. Діти згадують знайомі прислів'я, приказки, примовки. Кожне заняття супроводжується розповідями дітей про побачене, почуте, пережите.

Виховні завдання мають на меті прищепити дітям насамперед любов до рідного краю, до землі своїх предків, до рідної мови, оселі, до батьківщини, почуття гордості за свій народ, повагу до національної культури, національних звичаїв і оберегів.

Природними національними рисами характеру українців вважаються щирість, гостинність, доброта, мудрість, щедрість, добре почуття гумору. Отож ці риси особистості потрібно виховувати в дитини, використовуючи для цього багатий народознавчий матеріал.

ОСНОВНУ умову ефективної реалізації завдань із національно-патріотичного виховання вбачаємо в організації виховного простору в кожній групі дитячого садка.

Організаційно-методичні вказівки

щодо оформлення національних куточків у групах ЗДО

Виховання любові та пошани до державної символіки, ритуалів суверенної України посідає одне з чільних місць у системі громадянського, зокрема патріотичного, виховання.

Державна символіка покликана формувати громадянську гідність, патріотичні почуття та впевненість у майбутньому своєї держави.

В освітніх закладах переважної більшості демократичних країн світу повагу до державних символів уведено в ранг пріоритетних елементів громадянського виховання.

Оформлення куточка державної символіки в закладі дошкільної освіти

Державна символіка встановлюється в загальнодоступному, естетично оформленому місці.

Прапор – одна з офіційних емблем держави, яка символізує її суверенітет. Державний Прапор України – синьо-жовте прямокутне полотнище з двох рівних за шириною, горизонтально розташованих смуг: верхньої синього кольору та нижньої – жовтого кольору, зі співвідношенням ширини Прапора до його довжини 2:3.

Звертаємо увагу:

- На Державному Прапорі не можна розміщувати предмети, емблеми, прикраси тощо.
- Не можна виставляти пошкоджений Прапор.
- Державний Прапор ніколи і ніде не можна використовувати як прикрасу чи декорацію. З цією метою можна використовувати барви Державного Прапора лише під час державних або національних свят, державних урочистостей.

Тризуб – Державний Герб України – офіційна емблема держави, зображувана на грошових знаках, печатках, деяких офіційних документах, на офіційній вивісці навчального закладу.

Мелодії **Державного Гімну** звучать під час державних і урочистих заходів.

Розташування: обабіч Прапора розміщується малий Державний Герб України та текст Державного Гімну України. У куточку державної символіки доцільно розмістити також і текст статті 20 Конституції України.

Оформлення національних куточків у групах

Загальні вимоги

Національні куточки мають бути в усіх вікових групах закладу дошкільної освіти.

Національний куточок у групі має бути розташований у світлому, зручному для огляду місці, бути візуально відокремленим від ігрових центрів, естетично оформлений. Експозиція національного куточка в групі не повинна бути перенавантаженою та застиглою, вона має змінюватися, поповнюватися. Експозиції та експонати змінної частини експозиції, а також періодичні експозиції підписуються.

Важливо зазначити, що коли відбуваються зміни в експозиції національного куточка, то на це обов'язково треба звертати увагу дітей. Вихователі необхідно обговорити ці зміни з дітьми, пояснити, з чим вони пов'язані, детальніше розглянути нові предмети тощо. Такі спостереження та бесіди щодо змін в експозиції обов'язково плануються вихователем заздалегідь і фіксуються в перспективному плані та прописуються в календарному.

Експозиції куточків

Незмінна частина експозиції

Ця частина експозиції не потребує змін і доповнень упродовж навчального року. Вона включає:

1. Державні символи.
2. Національні символи.
3. Ляльки – дівчинка і хлопчик – у національному вбранні.

Змінна частина експозиції

Виставляється один – два предмети кожного виду виробу народних промислів, один макет і дидактичний фотоальбом. Протягом року експонати змінюються на інші або змінюються на такі самі, але з іншим розписом тощо. Ілюстрації до народних казок в альбомі поповнюються поступово. До складу цієї частини експозиції входять:

Вироби народних промислів України:

- посуд,
- рушники,
- іграшки,

- музичні дитячі народні інструменти.

Альбом «Українські казки»*.

Макети.

Дидактичні фотоальбоми.

Періодичні експозиції

Ці експозиції створюються відповідно до обрядових циклів (осіннього, зимового, весняного, літнього), тижнів народознавства, тематики занять із художньо-продуктивної діяльності.

1. Експозиції відповідно до обрядових циклів:

- осінній цикл:
  - свято врожаю – кошик із фруктами, овочами;
- зимовий цикл:
  - Різдвяні свята – «зірка» з дерев'яної обичайки (обід сита, решета, бубна тощо) і тоненьких дощечок – семи шалівок, декорована кольоровим папером, стрічками; на стіл кладуть сіно, зерно, сніп-дідух (пропоновані рекомендації визначені в матеріалах А. Богуш);
- весняний цикл:
  - «Свято першого жайворонка» – фігурки випечених із солоного тіста жайворонків і голубів;
  - «Вербна неділя» – вербові гілочки, прикрашені квітами, стрічками тощо;
  - «Великдень» – писанки.

У національному куточку можна ставити букет із квітами (мак, чорнобривці, ромашки, барвінок, півонія, жоржина, ковила тощо).

2. Експозиції відповідно до тижнів із народознавства:

- «Український віночок» – зразки віночків зі стрічками;
- «Український одяг» – зразки елементів національного одягу;
- «Український рушник» – українські рушники.

Важливо зазначити, що віночки дівчата зберігали у скрині, не носили їх щодня, а вдягали на свята. Тому бажано, щоб і в куточку їх викладали або вивішували лише у святкові дні, а також протягом тематичного тижня ознайомлення дітей з національним одягом.

3. Експозиції відповідно до тематики занять із художньо-продуктивної діяльності.

Дидактичні матеріали

У педагогічній шафі зберігаються дидактичні ігри, фотоальбоми, тематичні папки («Державні символи України», «Національні символи України», «Визначні дати України», «Митці України») та матеріали національного куточку, які на цей час не використовуються.

Споконвічна народна мудрість, перша материнська заповідь, умістилася в таких простих, лаконічних, хвилюючих словах відомого українського поета Василя Симоненка:

Можна все на світі вибирати, сину,

Вибрати не можна тільки Батьківщину.

Неважко навчити дошкільнят декламувати ці слова напам'ять, але яких тривалих, цілеспрямованих зусиль треба докласти, щоб ці слова стали життєвою позицією підростаючої особистості!!!

Література:

1. Освітня програма для дітей від двох до семи років «Дитина». URL: <https://mon.gov.ua/osvita-2/doshkilna-osvita-2/navchalni-prohramy-ta-metodychna-literatura/programi-rozvitku-ditey>
2. Програма розвитку дитини дошкільного віку «Українське дошкілля». URL: https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/programy-rozvytku-ditey/Bilan_Programa_Ukrdoshkillja_2017.pdf
3. Рекомендації щодо порядку використання державної символіки в навчальних закладах України, затверджені наказом Міністерства освіти і науки України від 07.09.2000 № 439. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v043929000#Text>
4. «Методичні рекомендації щодо оформлення національних куточків у групах ДНЗ» (відповідно до рекомендацій І. Романюк, викладених у посібнику «Аналіз, планування, контроль як функція управлінської діяльності керівника дошкільного навчального закладу», 2011. URL: <https://vseosvita.ua/library/metodicni-rekomendicii-sodo-oformlenna-nacionalnih-kutockiv-u-grupah-zdo-292110.html>)

Роль сім'ї в національно-патріотичному вихованні дітей дошкільного віку

*Лакіна Катерина,
вихователь комунального закладу
«Заклад дошкільної освіти (ясла-садок) № 97
Харківської міської ради»
lakhina1976@ukr.net*

У сучасних умовах війни та відновлення України питання плекання національної ідентичності в освіті набуває особливої ваги. Дошкільна ланка – перший етап формування світогляду дитини, де закладаються основи емоційного зв'язку з Батьківщиною, родиною, мовою та культурними традиціями.

Харківщина, як прикордонний регіон, пережила значні руйнування та масові переміщення сімей, що вплинуло на емоційний стан дітей і сталість освітнього процесу. У цьому контексті виховання національної ідентичності в дошкільників є не лише педагогічним, а й соціально-психологічним завданням, покликаним відновити почуття безпеки, гордості та належності до своєї держави.

У статті розглядається значення сім'ї як першого осередку формування національної свідомості дитини. Визначено основні напрями взаємодії дошкільного закладу з родиною у процесі національно-патріотичного виховання, окреслено форми роботи з батьками, що сприяють вихованню любові до рідної землі, народу, культури. **Матеріал ґрунтується на сучасних педагогічних підходах і прикладах практичної діяльності в умовах закладу дошкільної освіти**

Сучасна дошкільна освіта в Україні орієнтована на виховання гармонійної, свідомої особистості, яка з раннього віку усвідомлює себе частиною українського народу. Саме в дошкільному віці закладаються основи національної самосвідомості, любові до рідного дому, мови, традицій і символів держави. У контексті сьогоденних викликів важливо формувати в дітей позитивне ставлення до всього українського засобами гри, пісні, казки, образотворчості, народних звичаїв.

Національно-патріотичне виховання дітей є одним із ключових напрямів сучасної дошкільної освіти України. Мета його – сформувати в дитини почуття належності до українського народу, любов до рідної землі, шанобливе ставлення до державних символів, традицій, мови. Проте важливо пам'ятати, що початки патріотизму народжуються не у стінах дитячого садка, а в родині. Саме сім'я створює перші уявлення дитини про добро і зло, рід і Батьківщину, навчає любити свій дім, рідну природу, свій народ.

Сім'я є основою формування національної свідомості дитини. Патріотизм – це не лише любов до Батьківщини, а й глибока повага до свого народу, його історії, мови, традицій. У сім'ї ці почуття передаються природно: через слово, приклад, сімейні традиції, звичаї, свята. Саме батьки перші знайомлять дитину з народними піснями, колисковими, віршами українською мовою. Досвід показує, що діти, у сім'ях яких шанують національну культуру, виростають духовно багатими, щирими, доброзичливими.

Взаємодія родини і закладу дошкільної освіти є важливим чинником ефективного національно-патріотичного виховання та базується на партнерській співпраці педагогів і батьків. У закладі дошкільної освіти не лише проводиться тематичні заняття, а й створюються умови для залучення родини до освітнього процесу, об'єднання зусиль щодо формування ціннісних орієнтирів дітей. Основними напрямками такої співпраці є спільні родинні свята, створення куточків символіки, виставки робіт, родинні майстер-класи.

У практиці комунального закладу «Заклад дошкільної освіти (ясла-садок) №97 Харківської міської ради» ефективними є такі форми роботи з батьками: проект «Моя родина – частинка України», родинні зустрічі «Скарби мого роду», віртуальні виставки «Моя сім'я – українська родина», консультації для батьків.

З досвіду роботи можемо стверджувати, що в процесі виховання дитини-патріота велику роль відіграє приклад дорослих. Дитина наслідує поведінку дорослих. Якщо батьки поважають державні символи, говорять українською, цікавляться історією своєї країни, то й дитина переймає такі цінності. Отже, **головне завдання педагогів – допомогти родинам усвідомити їхню роль і підтримати ініціативу. Роль сім'ї в національно-патріотичному вихованні дітей дошкільного віку є визначальною.** Саме сім'я формує основу духовності, моральності, любові до рідного краю. Тому педагогічний колектив закладу дошкільної освіти повинен стати надійним партнером родини, створювати умови для розвитку в дітей гордості за свою державу, мову, культуру.

Список використаних джерел:

1. Базовий компонент дошкільної освіти (нова редакція). URL: https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/rizne/2021/12.01/Pro_novu_redaktsiyu%20Bazovoho%20komponenta%20doshkilnoyi%20osvity.pdf
2. Лисенко Г. Формування національної свідомості у дітей дошкільного віку. Харків: Основа, 2022.
3. Бех І. Д. Особистісно орієнтоване виховання: національний контекст. Київ: Либідь, 2020.
4. Концепція національно-патріотичного виховання дітей та молоді. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0527729-22#Text>
5. Сухомлинський В. Серце відаю дітям: 3 нагоди 100-річчя Василя Сухомлинського. Уклад. О. Сухомлинська. 2-ге вид. Харків: Акта, 2018. 537 с.

Роль сім'ї в національно-патріотичному вихованні дітей та підлітків

*Руденко Ольга,
учитель математики
комунального закладу «Богодухівський ліцей № 3»
rudenkoolya39@gmail.com*

Сім'я є найважливішим соціальним інститутом суспільства, який формує основи особистості дитини, її моральні цінності, світогляд і життєві орієнтири. Саме в родинному середовищі дитина вперше стикається з поняттями добра і зла, любові, поваги, відповідальності, праці. Жодна школа чи інший виховний заклад не може повністю замінити ту роль, яку відіграє сім'я у формуванні гармонійної особистості.

Національно-патріотичне виховання є одним із ключових напрямів формування особистості в сучасній Україні. В умовах державотворчих процесів, зростання суспільної свідомості та необхідності захисту національних цінностей особливого значення набуває роль сім'ї як первинного осередку соціалізації. Саме в родині дитина вперше стикається з поняттями рідної мови, культури, історії, традицій і громадянської відповідальності.

Метою статті є теоретичне обґрунтування ролі сім'ї в національно-патріотичному вихованні дітей та підлітків, визначення форм і методів реалізації цього процесу, а також окреслення шляхів взаємодії сім'ї з іншими соціальними інститутами.

1. Теоретичні засади національно-патріотичного виховання

Патріотизм як соціальне та моральне явище розглядається у філософії, педагогіці й соціології як система почуттів, переконань і дій, спрямованих на любов до Батьківщини, готовність її захищати й розвивати. Національно-патріотичне виховання визначається в «Концепції національно-патріотичного виховання дітей та молоді» (МОН України, 2015) як процес формування в молодого покоління свідомого ставлення до своєї держави, народу, мови, культури, а також готовності діяти в інтересах України.

Теоретичні засади цього процесу базуються на ідеях Григорія Ващенка, Василя Сухомлинського, Костянтина Ушинського, які наголошували, що любов до рідного краю починається з любові до своєї родини, домівки, малої батьківщини. Таким чином, сім'я є першим і найвпливовішим середовищем формування національної свідомості дитини.

2. Сім'я як основний осередок патріотичного виховання

Сім'я – це перший соціальний інститут, у межах якого дитина засвоює моральні, культурні та громадянські норми. Від батьків діти переймають ставлення до держави, її символів, історичних подій, героїв. Якщо сімейне середовище підтримує національні традиції, шанує українську мову, історію, культуру, то для дитини формується стійка основа громадянської свідомості.

Роль батьків у цьому процесі є провідною. Їхній власний приклад – участь у суспільному житті, дотримання державних символів, інтерес до української історії – стає моделлю поведінки для дітей. Атмосфера любові до рідного краю, гордості за українську націю, збереження родинної пам'яті – усе це формує внутрішню потребу належати до своєї держави.

3. *Форми і методи національно-патріотичного виховання в сім'ї*

У сімейному середовищі патріотичне виховання може здійснюватися через різні форми діяльності.

Родинні традиції: святкування державних і народних свят, участь у місцевих обрядах і звичаях.

Культурно-освітня діяльність: спільне читання української літератури, перегляд національних фільмів, відвідування музеїв, історичних місць.

Громадська активність: волонтерство, участь у благодійних акціях, допомога військовим і переселенцям.

Збереження родинної пам'яті: створення родинних альбомів, ушанування пам'яті предків, які захищали Україну.

Батьки можуть використовувати виховні бесіди, ігрові та проєктні форми роботи, залучати дітей до спільних патріотичних ініціатив, формуючи в них гордість за свою націю.

4. *Взаємодія сім'ї, школи та громади у вихованні патріотизму*

Національно-патріотичне виховання не може бути ефективним без співпраці сім'ї з освітніми закладами та місцевими громадами. Школа забезпечує систематичний вплив через навчальні предмети (історію, українську літературу, громадянську освіту), а сім'я – через емоційно-моральну підтримку та практичну діяльність.

Важливою є також роль громади – участь у спільних заходах, волонтерських акціях, патріотичних фестивалях, що допомагає дітям відчутти єдність з іншими людьми, які поділяють спільні цінності.

Таким чином, національно-патріотичне виховання має бути багатовимірним процесом, що інтегрує зусилля родини, школи, церкви, громадських організацій і держави.

5. *Сучасні виклики і перспективи*

Сучасна українська сім'я стикається з низкою викликів: глобалізацією, інформаційними війнами, впливом масової культури, міграційними процесами. У таких умовах особливо важливо підтримувати українську ідентичність і родинні цінності.

Патріотичне виховання сьогодні не обмежується лише знанням символіки чи історичних фактів, а передбачає формування активного громадянина, здатного діяти на благо держави. Це можливо лише тоді, коли в сім'ї панує атмосфера любові, взаємоповаги, національної гідності та довіри.

Висновки

Сім'я – це перша та найвпливовіша школа життя для кожної людини. Саме в родині закладаються основи духовності, моральності, працьовитості й громадянської відповідальності. Від того, якими будуть стосунки між батьками і дітьми, залежить не лише доля окремої особистості, а й моральне здоров'я суспільства в цілому.

Тому головне завдання сучасної сім'ї – створити таке середовище, у якому дитина почуватиметься улюбленою, захищеною та потрібною. Тільки в родині, де панують любов, взаємоповага та довіра, формується гармонійна, морально зріла і соціально активна особистість.

Сім'я відіграє провідну роль у національно-патріотичному вихованні дітей та підлітків. Саме вона закладає в дитини основи любові до Батьківщини, гордості за свій народ, відповідальності перед державою. Ефективність цього процесу

залежить від особистого прикладу батьків, збереження родинних традицій, культурної спадщини, а також тісної співпраці родини з освітніми та громадськими інституціями.

На сучасному етапі розвитку України саме родина має стати осередком духовного відродження нації, виховуючи покоління свідомих, відповідальних і патріотично налаштованих громадян.

Список використаних джерел:

1. Ващенко Г. Виховання любові до Батьківщини. Київ: Освіта, 1994. 256 с.
2. Концепція національно-патріотичного виховання дітей та молоді: наказ МОН України № 641 від 16.06.2015.
3. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям. Київ, 1977. 382 с.
4. Ушинський К. Д. Людина як предмет виховання. Київ, 1983. 296 с.
5. Гончаренко С. Український педагогічний словник. Київ: Либідь, 1997. 376 с.
6. Мельничук І. М. Національно-патріотичне виховання в сучасних умовах: теоретичний аспект. *Педагогічний процес: теорія і практика*. 2020. № 3. С. 15–20.
7. Савченко О. Я. Виховання громадянина України: концептуальні засади. Київ: Педагогічна думка, 2019. 144 с.
8. Кузьменко Т. Родинне виховання як чинник формування національної свідомості. *Рідна школа*. 2021. № 5. С. 24–28.

Роль позакласної та позашкільної роботи в розвитку національної самосвідомості

*Дяченко Наталія,
заступник директора з навчально-виховної роботи
КЗ «Новомажарівський ліцей»
Зачепилівської селищної ради
Берестинського району Харківської області,
mega_djachenkon@ukr.net*

Сучасна школа покликана не лише давати знання, а й виховати громадянина, свідомого патріота, здатного зберегти й розвинути незалежну державу [3, с. 5]. В умовах повномасштабної агресії росії формування національної свідомості дітей та молоді стає не лише педагогічною метою, а й моральним обов'язком. Важливим інструментом такої роботи є позакласна діяльність, оскільки допомагає учнівству відчувати себе частиною великої нації, зрозуміти роль у житті класу, родини, країни. Позакласна робота є компонентом освітнього простору дитини, де слово «Україна» стає не просто поняттям із підручника, а й частиною внутрішнього світу дитини. Беручи участь у різноманітних видах виховної діяльності, учні навчаються любити рідну землю, розуміти її історію, цінувати героїв і з гордістю говорити: «Я – українець» [4].

Позакласна робота є невід'ємною складовою виховного процесу школи, яка доповнює зміст уроків і дає змогу учням і ученицям не лише засвоїти знання, а й застосувати їх на практиці, вільніше виявляти свої почуття, долучатися до суспільно-корисної діяльності [3]. Діяльнісні форми організації позакласної роботи дозволяють формувати активну громадянську позицію, розвивається ініціативність,

уміння співпрацювати, організовувати колектив, бути лідером, знайти своє покликання у майбутньому, відкривають можливості для пізнання світу [1, с. 4].

Сьогодні в умовах відновлення національної ідентичності та боротьби за свободу позакласна робота набуває особливого значення. Проведення тематичних тижнів, вечорів пам'яті, літературних читань, конкурсів патріотичних пісень, уроків мужності допомагає дітям глибше осмислити історію свого народу, долучитися до спадщини, доторкнутися душею до того, що відбувається в країні. Коли діти беруть участь у таких заходах, то вони перетворюють знання з підручника на живий досвід, співпереживають, духовно зростають. Кожен виховний захід, проведений до Дня Соборності, Дня Героїв Небесної сотні, Дня захисника та захисниць формує в учнів почуття відповідальності за долю Батьківщини, почуття єдності, взаємоповаги. Обговорення важливих проблем, виконання творчих завдань дають змогу дітям зрозуміти, що патріотизм – це не лише слова, а конкретні дії та вчинки. Уроки патріотизму, що відбуваються не за партою, а в соціально-значущих проєктах, зустрічах, благодійних акціях, мистецьких заходах, відкривають перед учнями широкі можливості для пізнання своєї країни через діяльність, спілкування, творчість.

Так, із 2014 року в закладі освіти проводяться зустрічі з воїнами АТО, ЗСУ, волонтерами, медиками, здійснюється робота щодо плетіння маскувальних сіток, виготовлення окопних свічок, проводяться зустрічі з воїнами АТО, ЗСУ, волонтерами, медиками, здійснюється робота щодо плетіння маскувальних сіток. У закладі освіти проводяться творчі акції, діти пишуть листи бійцям, збирають продовольчі пакунки, проявляючи не лише патріотизм, а й людяність, співчуття, бажання творити добро. Діти на власні очі бачать приклади мужності, відчувають повагу до захисників, розуміють ціну свободи та усвідомлюють, що любов до Батьківщини – це і дія, і служіння, і допомога. Організаційний супровід таких заходів є ознакою нової педагогіки – педагогіки серця, яка поєднує виховання з реальним життям.

Особливу роль у розвитку національної самосвідомості відіграють шкільні гуртки, музеї, театральні студії, екскурсії, волонтерські акції. Саме через діяльність таких об'єднань учні долучаються до історії свого краю, досліджують традиції, беруть участь у добродійних і культурно-просвітницьких заходах, що сприяє вихованню активної громадянської позиції, любові до Батьківщини, відповідальності за її майбутнє [2].

В умовах повномасштабної війни, інформаційних впливів, глобалізації надзвичайно важливо, щоби позашкільна діяльність залишалася живим середовищем духовного зростання молоді. Педагог, який відіграє особливу роль у цьому процесі, є не лише організатором навчальної діяльності, а й наставником, який спрямовує дітей до усвідомлення свого коріння, до вивчення національних традицій і набуття духовних цінностей. Сучасний педагог має бути носієм української культури, прикладом громадянської позиції, любові до рідної мови, історії та державних символів. Саме його діяльність і натхнення перетворюють звичайні заходи на події, що залишає глибокий слід у свідомості дітей. Учитель має не просто організувати дозвілля, а формувати простір, де дитина вчиться критично мислити, співпереживати та діяти в ім'я України.

У сучасному освітньому просторі дедалі більшої популярності набувають цифрові технології. Використання мультимедійних засобів, створення презентацій, онлайн-екскурсії дозволяють учням і ученицям реалізовувати свої ідеї в новітніх

формах. А це сприяє підвищенню інтересу до української культури та робить національно-патріотичне виховання ближчим до світогляду сучасної молоді. Особливо актуальними сьогодні є відеопроєкти про героїв минулого, про учасників сучасної війни. Така робота поєднує навчання з реальним життям, виховує відповідальність перед історією.

Нині позакласна й позашкільна діяльність мають ще одну важливу місію – підтримку психологічної стійкості та духовної єдності дітей. У час війни, коли кожна родина відчула нестабільність життя, школа та позашкільні колективи стають місцем безпеки, віри й надії [1].

Участь дітей у заходах поза межами уроку сприяє розвитку патріотичних почуттів, любові до Батьківщини, усвідомленню власної причетності до історії та культури рідного народу. Через творчість, волонтерство, спілкування та спільну працю школярі навчаються діяти в ім'я України, відчувати її біль і гордість, берегти її духовні цінності. У час запеклої боротьби за свободу й незалежність нашої держави цілеспрямована системна позашкільна діяльність набуває особливої ваги, бо допомагає дітям зрозуміти, що патріотизм – це не лише урочисті слова, а й щоденні справи, спрямовані на підтримку армії, допомогу громаді, збереження української культури. Беручи участь у шкільних і громадянських ініціативах, дитина відчуває свою силу й значущість у боротьбі з ворогом.

Варто наголосити, що позакласна діяльність має не лише виховне, а й психоемоційне значення. Вона стає для дітей простором єднання, підтримки, взаєморозуміння у складні часи. Спільна творчість, добрі справи, пам'ятні зустрічі допомагають долати страх, тривогу, розчарування, утверджують віру в добро, у перемогу, силу українського народу.

Отже, можемо узагальнити, що позакласна та позашкільна робота сьогодні – це не лише форма організації дозвілля, а потужний інструмент формування національної свідомості. Різноманітні заходи, творчість, спілкування й суспільно значуща діяльність сприяють становленню справжнього громадянина – того, хто шанує свій народ, розуміє його минуле й працює задля майбутнього. формує не просто людину, а майбутнього захисника, науковця, митця, який любить Батьківщину не за обставини, а серцем. У таких умовах народжується нове покоління українців – свідомих, сильних, здатних не лише мріяти про вільну державу, а щоденно творити її своїми руками. Позакласна й позашкільна робота є сьогодні школою громадянства, людяності та духовності.

Список використаних джерел:

1. Ващенко Г. Виховання волі і характеру. Київ: Освіта. 2019.
2. Українська педагогічна енциклопедія. За редакцією О. Сухомлинської. Київ: Академія педагогічних наук України, 2008.
3. Закон України «Про освіту». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>
4. Сухомлинський В. Серце віддаю дітям. Київ, 1977.
5. Указ Президента України «Про Стратегію національно-патріотичного виховання». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/286/2019>

Вплив позакласної і позашкільної роботи на розвиток національної самосвідомості

*Коржевич Світлана,
методист Комунального закладу
«Зачепилівський будинок дитячої та
юнацької творчості»
Зачепилівської селищної ради
Берестинського району Харківської області*

Сучасний етап розвитку українського суспільства вимагає від освітньої системи не лише високого рівня знань, а й формування духовно багатой, свідомої, патріотично налаштованої особистості. У цьому процесі важливу роль має позашкільна освіта – простір, у якому діти можуть розвивати здібності, реалізувати себе в різних сферах діяльності, долучитися до національних традицій, культурної спадщини та громадського життя. **Саме в позашкільному середовищі найефективніше формуються основи національної самосвідомості підростаючого покоління, що сьогодні постає як стратегічне завдання української освіти.** Значну роль у цьому процесі відіграють заклади позашкільної освіти, які, на відміну від закладів загальної середньої освіти, мають гнучкі умови для розвитку індивідуальності, духовного становлення, усвідомлення підростаючим поколінням своєї належності до нації.

Національна самосвідомість формується не тільки шляхом засвоєння історичних фактів і знань національної культури, а й через практичне залучення до соціокультурної діяльності, що є характерним саме для позашкільної сфери. Діти мають змогу поспілкуватися не лише з керівниками гуртків, а й з однолітками, обговорити важливі для держави події, обмінятися думками, подискутувати, займатися проектною діяльністю тощо.

Під національною самосвідомістю розуміємо інтегративну якість особистості, що включає усвідомлення власної національної ідентичності, повагу до рідної мови, культури, історії, звичаїв, а також активну громадянську позицію. Національна самосвідомість – це усвідомлення людиною себе як члена певної нації, це сукупність поглядів, які характеризують духовний розвиток нації та формують у свідомості людини відчуття приналежності до свого народу.

Згідно із Законом України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності» (2022) державна політика у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності реалізується шляхом здійснення комплексу заходів з національно-патріотичного виховання, військово-патріотичного виховання та громадянської освіти, регулювання відносин у сфері співпраці із закордонними українцями з питань утвердження української національної та громадянської ідентичності [4].

Зклади позашкільної освіти відіграють унікальну роль у формуванні національної свідомості, використовуючи такі концепти:

- Створення виховного середовища

Позашкільний заклад – це простір ціннісного вибору, творчості та самореалізації, що дозволяє закладати підвалини для глибокого осмислення своєї національної ідентичності.

- Реалізація виховного потенціалу гурткової діяльності

Гуртки художньо-естетичного, туристсько-краєзнавчого, спортивного, науково-технічного, дослідницько-експериментального напрямів мають широкий спектр виховного впливу. Наприклад, гуртки «Хореографія», «Вокальне мистецтво» та «Декоративно-ужиткове мистецтво» дають змогу залучити дітей до вивчення народної творчості, обрядів, звичаїв, традицій, які є носіями національного духу.

- Проведення заходів національно-патріотичного спрямування

Тематичні фестивалі, конкурси, квести, екскурсії, зустрічі з воїнами ЗСУ, волонтерами, власне волонтерська діяльність тощо сприяють емоційному залученню та глибшому осмисленню понять «Батьківщина», «Громадянський обов'язок», «Національна гідність».

- Соціальна активність та ініціативність вихованців

Позашкільна освіта сприяє розвитку громадянської відповідальності через залучення до соціально значущих ініціатив: участь у благодійних акціях на підтримку воїнів, екологічних і просвітницьких кампаніях.

У таблиці 1 наведено форми і методи реалізації національно-патріотичного виховання в умовах позашкільної освіти.

Таблиця 1

Форми та методи реалізації національно-патріотичного виховання в умовах позашкільної освіти

<i>Форма роботи</i>	<i>Приклад реалізації</i>
Тематичні виховні заходи	Круглі столи, диспути, свята, флешмоби
Інтерактивні методи	Квести, проектна діяльність, ігри на основі історичних подій
Екскурсії та краєзнавство	Походи рідним краєм, відвідування музеїв, віртуальні подорожі
Творчі конкурси та фестивалі	Виставки народного мистецтва, театралізовані виступи
Волонтерство	Благодійні акції зі збору допомоги військовим, догляд за меморіальними об'єктами
Масові заходи	Челенджі, акції, конкурси до пам'ятних дат, державних свят

У Комунальному закладі «Зачепилівський будинок дитячої та юнацької творчості» Зачепилівської селищної ради Берестинського району Харківської області щорічно проводиться цикл заходів під загальною назвою «Україна – моя країна»:

- онлайн-виставки дитячих малюнків до державних свят і пам'ятних дат;
- участь у конкурсах юних фотоаматорів «Моя країна – Україна», «Моя Україно!»;
- історичні квести для вихованців;
- фестивалі української пісні;

Рис. 1. Учасники онлайн-виставки дитячих малюнків

- тематичні майстер-класи з народного мистецтва (наприклад, виготовлення ляльки-мотанки, оберегів для воїнів);

Рис. 2. Вихованці виготовляють обереги для захисників

- вікторини до Дня української писемності та мови: <https://forms.gle/qcJBhf9CoVVAqxVRA> тощо.

Такі заходи сприяють формуванню не лише патріотичних переконань, а й емоційної причетності до національного надбання.

Вихованці активно долучаються до національних традицій, зокрема святкування народних свят (Різдво, Щедрий вечір, Великдень), що сприяє не лише збереженню, а й активному відтворенню традицій, укріпленню зв'язку між поколіннями. Так, щорічна участь в обласному святі «Щедрий вечір» має за мету збереження та примноження культурної спадщини України, сприяє популяризації традицій і звичаїв українського народу серед дітей та учнівської молоді. Вихованці вокального гуртка під керівництвом Аліни Шаповал кілька років поспіль були його учасниками, у 2025 році посіли II місце в номінації «Обрядова дія».

Поглибленню знань про національну історію та культуру сприяють тематичні вечори, екскурсії до місцевого краєзнавчого музею, зустрічі з видатними діячами культури та мистецтва, наприклад, зустріч із поетесою-землячкою Зоєю Журавкою (Зоя Іванова). Історичні гуртки дають змогу вихованцям краще засвоїти матеріал з історії, літератури та мистецтва, що сприяє формуванню глибокого розуміння свого коріння, національної ідентичності.

Під час участі в патріотичних благодійних акціях, заходах до Дня Незалежності, Дня Героїв Небесної Сотні, Дня захисників і захисниць України, святкування Дня селища, вшанування пам'яті загиблих воїнів та історичних постатей у молоді формується почуття гордості за свою країну, відповідальності за її майбутнє.

Рис. 3. Учасники благодійної акції «Допомога воїнам ЗСУ»

Розвитку мовно/мовленнєвої культури, поширенню української мови в молодіжному середовищі, що є одним із ключових елементів національної самосвідомості, сприяє участь у мовних конкурсах, вікторинах, дебатах українською мовою, щорічне написання радіодиктанту національної єдності.

Позашкільна робота стимулює розвиток лідерських якостей, навичок самоорганізації, командної роботи, що допомагає вихованцям усвідомити свою роль у суспільстві, формувати активну позицію громадянина, здатного впливати на події в державі.

Завдяки участі в конкурсах, гуртках, творчих проєктах молодь може реалізувати індивідуальні здібності, що укріплює впевненість у собі та сприяє глибшому розумінню своєї ідентичності.

Отже, можемо зробити висновок, що позашкільна освіта є важливою складовою національно-патріотичного виховання. Через активну участь вихованців у гуртковій, творчій, краєзнавчій, дослідницькій та волонтерській діяльності формуються ключові компоненти національної самосвідомості. Саме позашкільна діяльність має потенціал надати вихованцям неформальні, але глибокі знання про свою націю, залучити до активної участі у збереженні та популяризації українських національних цінностей. Вона створює умови для гармонійного розвитку особистості, формує національну свідомість, патріотизм і гідність. Саме через живий досвід, емоційне залучення та практичну діяльність формуються ті цінності, які залишаються з людиною на все її життя.

Список використаних джерел:

1. Бех І. Д. Виховання особистості: у 2-х кн. К.: Либідь, 2003.
2. Савченко О. Я. Теорія і методика виховання. К.: Генеза, 2012.
3. Національне виховання в системі позашкільної освіти: збірник матеріалів. За заг. ред. Т. Є. Ільченко. Київ, 2019.
4. Офіційний портал Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2834-20> (дата звернення: 23.10.2025)

Формування національної самосвідомості учнів у системі позакласної та позашкільної роботи

*Юлія Важинська,
педагог-організатор комунального
закладу «Слатинський ліцей»
Дергачівської міської ради
juliyavo27061987@gmail.com*

Вступ. В умовах глибоких суспільних змін і боротьби України за незалежність важливого значення набуває формування в молодого покоління національної самосвідомості, громадянської позиції, любові до своєї держави. Освітній заклад сьогодні є не лише місцем навчання, а й осередком формування духовних, моральних та патріотичних цінностей [2].

Комунальний заклад «Слатинський ліцей» реалізує системний підхід до виховання особистості, поєднуючи навчальну, позакласну й позашкільну діяльність у єдину виховну систему, спрямовану на формування сучасного українця – свідомого, відповідального, активного громадянина.

Актуальність досвіду. Сучасна українська школа має стати основою національного відродження, виховуючи покоління, яке усвідомлює свою культурну та історичну спадщину, відчуває відповідальність за долю держави [1]. Позакласна та позашкільна робота є ефективним засобом розвитку духовності, патріотизму, соціальної активності та творчих здібностей учнів. Досвід Слатинського ліцею демонструє, як цілеспрямована система виховних заходів формує в дітей ціннісні орієнтири, почуття гордості за свою Батьківщину, готовність діяти задля спільного добра.

Мета досвіду. Сприяти розвитку національної самосвідомості учнів шляхом залучення їх до різних форм позакласної та позашкільної діяльності, формування активної громадянської позиції, почуття патріотизму, духовності й відповідальності за долю України.

Завдання досвіду:

1. Формувати в учнів почуття національної гідності та любові до рідної землі.
2. Розвивати інтерес до історії, культури й традицій українського народу.
3. Виховувати громадянську активність і соціальну відповідальність через участь у волонтерських, мистецьких, спортивних і наукових заходах.
4. Підвищувати ефективність виховної системи закладу через інтеграцію навчальної та позашкільної діяльності.
5. Підтримувати ініціативу та творчість учнів у різних сферах суспільного життя.

Основна частина

Робота закладу реалізується за вісьмома ключовими напрямками, наведеними в таблиці 1, які охоплюють всебічний розвиток особистості здобувачів освіти.

Таблиця 1

**Ключові напрями позакласної та позашкільної роботи
з розвитку національної самосвідомості**

№	Напрямок роботи	Основна мета / результат
1.	Патріотичний і культурно-просвітницький напрям	Формує ціннісні орієнтири та громадянську свідомість
2.	Творчий і культурний розвиток учнів	Розвивається через залучення до мистецьких і естетичних видів діяльності
3.	Науково-дослідницька та інтелектуальна діяльність	Стимулює пошук знань та інноваційне мислення
4.	Волонтерство та громадянська активність	Виховує соціальну відповідальність та ініціативність
5.	Спортивно-оздоровчий напрям	Зміцнення фізичного здоров'я та популяризація здорового способу життя
6.	Краєзнавча, екологічна та безпекова діяльність	Сприяє вивченню історії, збереженню природи та формуванню навичок безпечної поведінки
7.	Профорієнтація та національна самосвідомість	Формує в учнів усвідомлений вибір майбутньої професії, інтегрований із потребами та національними інтересами України
8.	Міжнародний досвід і співпраця	Розширює світогляд, сприяє міжкультурному діалогу та інтеграції в європейський освітній простір.

Для глибокого розуміння детально розглянемо процес залучення учнів до позакласної та позашкільної роботи як ефективного інструменту для цілеспрямованого розвитку національної самосвідомості. Ця робота не є хаотичною, а системно структурована відповідно до ключових напрямів, кожен із яких відіграє унікальну роль у формуванні свідомого громадянина та патріота. Саме через комплексне охоплення цих сфер: від глибокого вивчення національної культури та історії до активної громадянської позиції та міжнародного діалогу – забезпечується всебічне виховання особистості, здатної усвідомлювати свою ідентичність, цінувати спадщину та брати відповідальність за майбутнє своєї країни [3, с. 613].

1. Патріотичний і культурно-просвітницький напрям.

У ліцеї системно реалізуються заходи, спрямовані на формування патріотизму й духовних цінностей. Щороку учні долучаються до Міжнародного уроку доброти, у День української писемності та мови традиційно пишуть радіодиктант національної єдності. До Дня Миру проводяться тематичні заходи, акції. Традиційним став онлайн-флешмоб «Вишиванка єднає ліцей», що об'єднує учнів, батьків і педагогів у спільному прояві національної ідентичності.

2. Творчий та культурний розвиток учнів

Ліцеїсти гідно представляють заклад у творчих і мистецьких конкурсах різних рівнів:

- Міжнародному фестивалі-конкурсі «Арт-Імпульс»;
- II Міжнародному конкурсі мистецтв «Тарасові витоки»;
- Міжнародному конкурсі мистецтв «Арт епохи»;
- Обласній мистецькій акції «Нас єднають думи Кобзаря».

Учні виступають у складі танцювальних колективів «Експрес», «Азарт» і «Посмішка», гідно представляють заклад у творчих змаганнях, здобувають численні перемоги на конкурсах і фестивалях різних рівнів.

3. Науково-дослідницька та інтелектуальна діяльність

У закладі створено умови для розвитку наукових інтересів і дослідницької роботи: учні пишуть науково-дослідницькі роботи для Малої академії наук України, є переможцями Всеукраїнського конкурсу «МАН-Юніор Ерудит», учасниками Міжнародного мовно-літературного конкурсу імені Тараса Шевченка та конкурсу імені Петра Яцика.

Ліцеїсти представили свої роботи на XXII Всеукраїнській науково-практичній конференції «Молодь: освіта, наука, духовність», що підтверджує високий рівень наукового потенціалу учнів.

4. Волонтерство та громадянська активність

Важливе місце у виховній системі посідає волонтерська діяльність. Активна молодь разом із педагогами проводять благодійні акції для захисників і захисниць України, передають подарунки на передову, беруть участь у зборах коштів на підтримку ЗСУ. Такі ініціативи виховують відповідальність, доброту та милосердя. Волонтерська діяльність формує у дітей почуття причетності до спільної справи, виховує милосердя, відповідальність і патріотизм.

5. Спортивно-оздоровчий напрям

Щороку юні спортсмени активно долучаються до Тижня фізичної культури і спорту України, беруть участь у спортивних естафетах, челенджах і змаганнях, пропагуючи здоровий спосіб життя. Гідно представляють заклад на Всеукраїнських і Міжнародних турнірах із карате, боксу, художньої гімнастики, плавання, демонструючи силу, витривалість і командний дух.

6. Краєзнавча, екологічна та безпекова діяльність

Активно впроваджується еколого-краєзнавчий напрям: участь в обласних краєзнавчих вікторинах, велопробігах, присвячених Дню пам'яті та перемоги над нацизмом, тижні безпеки дорожнього руху, тижні знань з основ безпеки життєдіяльності та цивільного захисту.

Психологічні тренінги, зустрічі, екскурсії, походи до зоопарку та кінотеатрів сприяють розвитку комунікації, емоційної культури й адаптації дітей до сучасних викликів.

7. Профорієнтація та національна самосвідомість

Старшокласники беруть участь у профорієнтаційних зустрічах із фахівцями вищих навчальних закладів, що допомагає усвідомлено вибирати майбутній життєвий шлях. Відвідують дискусійні панелі з представниками волонтерських і громадських організацій щодо обговорення можливостей поєднання професійної діяльності з активною громадянською позицією та волонтерством після здобуття освіти. Проводять зустрічі з ветеранами та захисниками, які є фахівцями у своїх галузях.

8. Міжнародний досвід і співпраця

Особливою подією стала подорож ліцеїста до штату Юта (США), організована благодійною організацією Ukraine With Love, яка надала унікальну можливість для культурного обміну й формування світогляду сучасного громадянина України.

Висновок. Досвід Комунального закладу «Слатинський ліцей» демонструє, що позакласна та позашкільна робота є ключовим і високоефективним інструментом формування національної самосвідомості учнів в умовах боротьби України за незалежність.

Запроваджена ліцеєм системна інтеграція виховної, освітньої, культурної, волонтерської та профорієнтаційної діяльності ключовими напрямками забезпечила

комплексний розвиток особистості. Участь у таких заходах, як онлайн-флешмоби національної єдності, здобутки в наукових конкурсах МАН, активна волонтерська підтримка ЗСУ, а також унікальний досвід міжнародного обміну підтверджують ефективність цього підходу.

Система роботи ліцею успішно вирішує поставлену мету: учні не просто отримують знання, а й формують стійкі ціннісні орієнтири, почуття національної гідності, патріотизму та соціальної відповідальності. Вони усвідомлено обирають майбутній шлях, інтегруючи свої професійні прагнення з потребами держави, і демонструють готовність бути свідомими, активними та відповідальними громадянами України. Позакласна діяльність ліцею слугує надійним осередком національного відродження та підготовки молодого покоління до відповідальності за долю своєї Батьківщини.

Список використаних джерел

1. Про освіту: Закон України від 05.09.2017 р. № 2145-VIII: станом на 30.10.2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення: 17.10.2025).
2. Про Стратегію національно-патріотичного виховання: Указ Президента України від 18.05.2019 № 286/2019: станом на 06.09.2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/286/2019#Text> (дата звернення: 19.10.2025).
3. Макачук В., Амонс А. Позакласна робота як засіб виховання національної ідентичності учнів. *Перспективи та інновації науки. Серія «Педагогіка»*: електронне наук. фахове вид. 2024. № 11(45). С. 609 – 618. URL: [https://doi.org/10.52058/2786-4952-2024-11\(45\)-609-618](https://doi.org/10.52058/2786-4952-2024-11(45)-609-618)

Можливості дитячих і молодіжних громадських організацій, як центрів становлення патріотів України

*Бесчасна Віра,
Культуролог КЗ
«Зацепилівський будинок дитячої та юнацької творчості»,
vera.beschasnya@gmail.com*

Вступ

У сучасних умовах розбудови незалежної Української держави питання виховання патріотично свідомої молоді набуває особливого значення. Дитячі та молодіжні громадські організації відіграють ключову роль у формуванні національної ідентичності, громадянської позиції та патріотичних почуттів підростаючого покоління. Ці організації створюють унікальне середовище, де молодь може реалізувати свій потенціал, долучитися до суспільно корисної діяльності та стати активними будівничими майбутнього України.

Актуальність теми посилюється сучасними викликами, з якими стикається українське суспільство. Події останніх років продемонстрували критичну важливість виховання патріотизму, національної свідомості та готовності захищати свою державу. Молодіжні організації стають тими осередками, де формуються не просто громадяни, а справжні патріоти, готові активно працювати на благо своєї країни.

1. Роль молодіжних організацій у патріотичному вихованні

Дитячі та молодіжні громадські організації посідають особливе місце в системі патріотичного виховання молоді. На відміну від формальної освіти, ці

організації пропонують неформальне середовище, де патріотизм не нав'язується через підручники, а формується через практичну діяльність, особистий досвід та емоційне залучення.

Молодіжні організації виконують декілька важливих функцій у становленні патріотів України. По-перше, вони створюють простір для самореалізації молодих людей, де кожен може знайти діяльність відповідно до своїх інтересів та талантів. По-друге, організації формують спільноту однодумців, що поділяють спільні цінності та прагнення. По-третє, вони надають можливість практичного застосування знань та навичок для покращення життя в своїй громаді та країні загалом.

Особливістю молодіжних організацій є те, що вони працюють з принципом «від молоді для молоді». Це означає, що самі молоді люди беруть активну участь у плануванні, організації та реалізації заходів. Така модель сприяє розвитку лідерських якостей, відповідальності та ініціативності, що є невід'ємними складовими патріотичної особистості.

2. Напрями діяльності молодіжних організацій

Сучасні дитячі та молодіжні громадські організації в Україні реалізують широкий спектр програм та ініціатив, спрямованих на патріотичне виховання. Ці напрями можна умовно поділити на декілька категорій.

Історико-краєзнавча діяльність залишається одним з найважливіших напрямів роботи. Молодіжні організації організують експедиції рідним краєм, досліджують історію своїх населених пунктів, записують спогади ветеранів, відновлюють забуті сторінки історії. Через пізнання минулого свого народу молодь усвідомлює свою причетність до великої історії, розуміє жертви попередніх поколінь та відчуває відповідальність за збереження пам'яті.

Волонтерська діяльність набула особливого значення в умовах сучасних викликів. Молоді люди долучаються до допомоги захисникам України, підтримки внутрішньо переміщених осіб, допомоги соціально вразливим категоріям населення. Така діяльність формує не лише патріотизм, а й емпатію, соціальну відповідальність та громадянську позицію.

Культурно-мистецька діяльність дозволяє молоді долучитися до української культурної спадщини. Організації створюють фольклорні ансамблі, театральні студії, літературні клуби. Через мистецтво молодь пізнає красу української мови, багатство народних традицій та унікальність національної культури.

Спортивно-туристична діяльність сприяє фізичному розвитку молоді та формує любов до рідної природи. Походи українськими Карпатами, сплави Дніпром, подорожі історичними місцями поєднують активний відпочинок з пізнанням краси України.

Освітні програми включають семінари, тренінги, літні школи з питань історії, культури, державотворення України. Такі заходи надають молоді глибокі знання про свою країну, розвивають критичне мислення та формують усвідомлену громадянську позицію.

3. Методи та форми роботи

Ефективність діяльності молодіжних організацій у патріотичному вихованні значною мірою залежить від використовуваних методів та форм роботи. Сучасні організації застосовують різноманітні підходи, що відповідають потребам та інтересам молоді.

Інтерактивні методи навчання передбачають активну участь молоді у процесі пізнання. Замість пасивного слухання лекцій молоді люди беруть участь у дискусіях, рольових іграх, симуляціях історичних подій. Такий підхід робить навчання цікавим та сприяє глибшому засвоєнню матеріалу.

Проектна діяльність дозволяє молоді реалізовувати власні ідеї для покращення життя в громаді. Молодіжні організації підтримують ініціативи щодо благоустрою територій, створення історичних експозицій, організації культурних подій. Через проекти молодь вчиться планувати, працювати в команді та досягати результатів.

Використання сучасних технологій допомагає залучити молодь до патріотичної діяльності. Організації створюють онлайн-платформи, використовують соціальні мережі для поширення патріотичного контенту, організовують віртуальні екскурсії історичними місцями. Це відповідає цифровим звичкам сучасної молоді та розширює охоплення аудиторії.

Міжнародна співпраця надає можливість молоді представляти Україну на міжнародній арені, обмінюватися досвідом з ровесниками з інших країн, розповідати про українську культуру та історію. Такі контакти формують почуття гордості за свою країну та розуміння місця України у світі.

4. Виклики та перспективи розвитку

Незважаючи на значний потенціал, дитячі та молодіжні громадські організації стикаються з низкою викликів у своїй діяльності. Розуміння цих викликів є важливим для подальшого розвитку молодіжного руху в Україні.

Фінансування залишається однією з основних проблем. Багато організацій працюють на волонтерських засадах з мінімальними ресурсами. Це обмежує масштаби діяльності та можливості реалізації амбітних проектів. Необхідна розробка системної державної підтримки молодіжних організацій, а також залучення приватного сектору до фінансування молодіжних ініціатив.

Недостатня координація між різними організаціями призводить до дублювання зусиль та неефективного використання ресурсів. Потрібна розробка механізмів співпраці та обміну досвідом між організаціями на місцевому, регіональному та національному рівнях.

Конкуренція з комерційними формами дозвілля та цифровими розвагами ускладнює залучення молоді до громадської діяльності. Організаціям необхідно постійно оновлювати свої програми, робити їх цікавими та релевантними для сучасної молоді.

Брак кваліфікованих лідерів та координаторів обмежує можливості організацій. Необхідно розвивати систему підготовки молодіжних лідерів, створювати програми менторства та навчання для активістів молодіжних організацій.

Водночас, перед молодіжними організаціями відкриваються нові можливості. Зростання громадянської активності молоді, посилення національної свідомості, увага держави до питань патріотичного виховання створюють сприятливі умови для розвитку молодіжного руху.

5. Успішні практики та приклади

Український молодіжний рух має багато успішних прикладів діяльності, що демонструють ефективність молодіжних організацій у патріотичному вихованні.

Пластовий рух, що має понад столітню історію, продовжує відігравати важливу роль у вихованні патріотично свідомої молоді. Через систему виховання,

що поєднує фізичний розвиток, духовне зростання та служіння суспільству, пласт формує особистості з сильним характером та громадянською позицією.

Молодіжні крила політичних партій та громадських організацій залучають молодь до політичного життя країни, формують розуміння демократичних процесів та відповідальність за майбутнє держави.

Студентські організації в університетах створюють середовище для інтелектуального розвитку, академічної доброчесності та громадянської активності. Через наукові дослідження, культурні заходи та волонтерські проекти студенти долучаються до розбудови України.

Екологічні молодіжні організації виховують відповідальне ставлення до природних багатств України, організують екологічні акції та формують усвідомлення необхідності збереження довкілля для майбутніх поколінь.

Військово-патріотичні клуби готують молодь до служби в армії, формують фізичну витривалість, дисципліну та готовність захищати свою державу. У сучасних умовах така діяльність набула особливої актуальності.

6. Рекомендації щодо підвищення ефективності

Для посилення ролі дитячих та молодіжних громадських організацій у патріотичному вихованні необхідно реалізувати комплекс заходів на різних рівнях.

На державному рівні важливо розробити цілісну стратегію підтримки молодіжних організацій, що включатиме фінансування, нормативно-правову базу, систему моніторингу та оцінки ефективності. Держава має визнати молодіжні організації важливими партнерами у реалізації молодіжної політики.

Освітні заклади повинні активніше співпрацювати з молодіжними організаціями, залучати їх до виховної роботи, надавати приміщення для зустрічей та заходів. Така синергія формальної та неформальної освіти посилить ефект патріотичного виховання.

Бізнес-сектор може підтримувати молодіжні ініціативи через грантові програми, спонсорство заходів, надання стажувань для молодих активістів. Соціальна відповідальність бізнесу має включати інвестиції у виховання майбутнього покоління.

Медіа відіграють важливу роль у популяризації діяльності молодіжних організацій. Позитивні історії успіху, висвітлення молодіжних ініціатив, створення програм про молодіжний рух можуть надихнути більше молодих людей долучитися до громадської діяльності.

Самі молодіжні організації повинні постійно вдосконалювати свою роботу, навчатися новим методам та підходам, використовувати сучасні технології, створювати мережі та альянси для посилення впливу.

7. Волонтерська діяльність Ліги старшокласників «Колібри» Зачепилівської селищної ради

Ліга старшокласників «Колібри» налічує 330 старшокласників з 7 закладів громади. Голови рад старшокласників ліцеїв дуже активні. Мають багато ідей, які намагаємося втілити в життя. Гуреєва Олександра, Рогачова Евеліна та Глоба Світлана в 2024-2025 рр. були слухачами Харківської Академії лідерства. В 2024 році Гуреєва Олександра (Бердянський ліцей) та Рогачова Евеліна (Новомажарівський ліцей) приймали участь у обласному конкурсі «Лідер року». Гуреєва Олександра стала переможницею. В 2025 році Світлана Глоба (Зачепилівський ліцей) одержала перемогу, ввійшовши в десятку кращих лідерів року.

Протягом 3 років з початку повномасштабного вторгнення, неодноразово довели, що ми волонтери! Свою волонтерську діяльність почали з 2014 року, але після початку повномасштабного вторгнення 24 лютого 2022 року Ліга старшокласників стала працювати вразі активніше; і так буде завжди, бо волонтерська діяльність нашої Ліги завжди займала провідне місце в нашій роботі.

Протягом року взяли участь у багатьох благодійних заходах, серед яких - обласні благодійні акції «Різдвяний дзвіночок», «Дякуємо захисникам України» тощо.

Була ініційована акція «Зроби світ добрішим», у ході якої зібрані продукти харчування для прифронтового кафе, теплі речі для стабілізаційного пункту для поранених бійців, смаколики, дитячі малюнки та сувеніри та інше.

Взимку використані консервні банки стали нам у нагоді – з них ми виготовляли окопні свічки. Такі свічки є життєво необхідними на фронті, адже вони не лише освітлюють, а й допомагають підігріти чи приготувати їжу. Це своєрідний символ домашнього затишку, тому ми їх із задоволенням виготовляємо ось уже 3 роки.

Займаємося також виготовленням сухих борщів і супів. Такі набори – справжній порятунок для військових, адже вони легкі, компактні та довго зберігаються. При зниженні температури зростає потреба в теплих речах. Вовняні шкарпетки, бафи, теплі пояси значно краще підтримують тепло, ніж фабричні аналоги, і допомагають запобігти обмороженню. Наша Ліга на чолі з жителями Зачепилівської громади в'яже та шиє, щоб нашим захисникам та захисницям було завжди тепло та комфортно. Не перестаємо плести маскувальні сітки, які передаємо нашим захисникам на передову.

Також додатково надсилаємо засоби гігієни, теплі речі та домашні смаколики бійцям у шпиталь.

Ініціювали привітання захисників із святами — ще одна можливість подякувати нашим героям за щоденний подвиг у боротьбі з окупантом, відзначити їх досягнення перед Батьківщиною та від душі подякувати воїнам, які щоденно наближають нашу перемогу!!!

Наша робота на цьому не закінчиться, а буде активно продовжуватися!

Висновки

Дитячі та молодіжні громадські організації володіють значним потенціалом як центри становлення патріотів України. Вони створюють унікальне середовище, де через практичну діяльність, особистий досвід та емоційне залучення формується патріотична свідомість молоді.

Ефективність цих організацій базується на використанні різноманітних методів та форм роботи, що відповідають інтересам сучасної молоді. Інтерактивність, проектний підхід, використання технологій та міжнародна співпраця роблять патріотичне виховання цікавим та результативним.

Незважаючи на виклики, пов'язані з фінансуванням, координацією та конкуренцією за увагу молоді, молодіжні організації демонструють свою важливість та ефективність. Численні успішні практики підтверджують, що організації здатні виховувати справжніх патріотів, готових працювати на благо України.

Для максимальної реалізації потенціалу молодіжних організацій необхідна комплексна підтримка з боку держави, освітніх закладів, бізнесу та суспільства

загалом. Інвестиції у молодіжні організації – це інвестиції у майбутнє України, адже саме молодь визначатиме розвиток країни в наступні десятиліття.

У сучасних умовах, коли Україна відстоює свою незалежність та територіальну цілісність, роль молодіжних організацій у вихованні патріотів набуває особливого значення. Ці організації не просто виховують любов до Батьківщини, а формують активних громадян, готових захищати, розбудовувати та розвивати свою державу. Саме така молодь є запорукою сильної, незалежної та процвітаючої України.

Список використаної літератури

1. Закон України «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні» від 05.02.1993 № 2998-ХІІ.
2. Державна цільова соціальна програма «Молодь України» на 2021 – 2025 роки: постанова Кабінету Міністрів України від 18.02.2021 № 579.
3. Вашків О. І. Патріотичне виховання молоді в умовах трансформації українського суспільства: монографія. Київ: Педагогічна думка, 2020. 248 с.
4. Головатий М. Ф. Молодіжна політика в Україні: проблеми і перспективи. Київ: Український інститут соціальних досліджень, 2019. 315 с.
5. Кравченко О. В. Роль громадських організацій у формуванні громадянської позиції молоді. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2021. № 3(107). С. 245–256.
6. Лукашевич М. П., Туленков М. В. Молодіжні організації в Україні: навчальний посібник. Київ: Український інститут соціальних досліджень, 2018. 216 с.
7. Національна стратегія сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021 – 2025 роки: Указ Президента України від 27.09.2021 № 487/2021.
8. Перепелиця М. П. Виховання патріотизму в молодіжних організаціях: історія і сучасність. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія: Історія*. 2020. Вип. 2 (145). С. 78–84.
9. Пластовий рух в Україні: традиції та сучасність. За ред. Ю. Старосольського. Львів: Світ, 2019. 452 с.

Інтеграція мистецьких практик у виховну систему закладу освіти як засіб культурного та громадського розвитку особистості

*Альона Піщупіна,
учитель образотворчого мистецтва
комунального закладу «Слатинський ліцей»
Дергачівської міської ради
alenaspisulina71@gmail.com*

Вступ. Сучасний освітній простір функціонує в кондиції глибоких соціокультурних трансформацій, що детермінують реінтерпретацію ролі дидактичної системи як динамічного механізму формування особистості здобувача освіти. Зростання уваги до проблеми національної ідентичності, громадянської свідомості та культурної самоідентифікації актуалізує імператив селекції таких педагогічних механізмів, які комбінують виховний потенціал традиції з потребами сучасного суспільства.

У цьому контексті особливого значення набуває мистецька освіта [2], [6], здатна забезпечити гармонійний розвиток особистості [6] через залучення до культурної спадщини і творчої діяльності [3]. Стимуляція забезпечення сталої

підтримки шляхом фасилітації та сприяння консолідації творчої діяльності з персональним розвитком індивіда як повноцінної, свідомої, освіченої особи є ключовим аспектом сучасного підходу до мистецької освіти [7]. Мистецтво розглядається не лише як об'єкт навчання, а також як універсальний інструмент соціалізації, комунікації та самовираження. Виховна система закладу освіти постає як цілісне середовище, у якому мистецтво виконує функцію інтегратора культурного та громадянського виховання.

У практиці комунального закладу «Слатинський ліцей» педагогічна діяльність у галузі мистецтва спрямовується на створення умов для формування в учнів світогляду, розвитку ціннісних орієнтацій і відчуття причетності до національної культури. Водночас у сучасних підходах важливим напрямом є демократизація освітньо-виховного процесу, що передбачає розширення участі сім'ї та місцевої громади у спільному формуванні освітнього середовища, а також розширення виховного простору шляхом позакласних і позашкільних ініціатив мистецького спрямування.

Актуальність досвіду. Сучасний етап розвитку українського суспільства [5] позначений глибокими соціальними, культурними й безпековими викликами, спричиненими триваючими воєнними діями та зазіханням на національну ідентичність, культурну спадщину й духовну самобутність українського народу. У цих умовах питання формування культурно усвідомленої, ціннісно орієнтованої особистості набуває не лише освітнього, а й стратегічного значення, адже освіта досі залишається одним із ключових механізмів збереження тяглості й гарантування піднесення національної культури через спільний розвиток із суспільством [4].

Інтеграція мистецьких практик у виховну систему закладу освіти як засіб культурного та громадського розвитку особистості

Виховна система закладу освіти покликана не лише підтримувати навчально-пізнавальний процес, а й сприяти формуванню у здобувачів освіти внутрішньої стійкості, здатності до самоідентифікації та осмислення власної ролі в культурному та громадянському просторі. В умовах воєнного стану особливого значення набуває саме мистецтво, яке на відміну від більшості інших освітніх галузей володіє унікальним потенціалом впливу через практичну діяльність, творче самовираження та символічну мову образів.

Мистецька освіта дозволяє реалізовувати виховний вплив у ненав'язливій, емоційно природній формі – через спільну творчу діяльність, участь у тематичних заходах, благодійних ініціативах і художньо-практичних проєктах. Саме через мистецькі практики забезпечується інтеграція традиційних елементів національної культури [7] в сучасний педагогічний процес, що, своєю чергою, сприяє збереженню культурного розвитку, відповідального ставлення до власної ідентичності та формуванню внутрішньої готовності до громадянської участі.

Такий підхід створює передумови для формування освіченої, духовно зрілої особистості, спроможної сприймати культуру не як об'єкт споглядання, а як живий, дієвий простір власної участі.

Мета досвіду – реалізація виховного потенціалу мистецтва в умовах сучасного освітнього простору шляхом поєднання творчої діяльності, громадянської ініціативи та соціальної відповідальності учнівської молоді.

Завдяки залученню здобувачів освіти до волонтерських і благодійних мистецьких проєктів забезпечується формування активної життєвої позиції, почуття співпричетності та усвідомлення ролі власних дій у підтримці спільноти. Проведення творчих заходів, участь у підготовці художніх робіт для благодійних аукціонів і мистецьких ярмарків сприяють розвитку соціальної компетентності, комунікаційних умінь і здатності до колективної взаємодії.

Важливою складовою мети є також створення сприятливого психологічного середовища, у якому мистецька діяльність виконує функцію емоційної підтримки [8], стабілізації внутрішнього стану здобувачів освіти та формування в них навичок емоційного самовираження через творчість. Таким чином, мистецтво розглядається як дієвий засіб педагогічного впливу, що поєднує освітні, виховні та гуманітарні завдання в умовах суспільної нестабільності.

Завдання досвіду:

1. Спрямувати виховну діяльність на формування у здобувачів освіти культурної самосвідомості, заснованої на пізнанні й осмисленні українського мистецького надбання.
2. Забезпечити інтеграцію мистецьких практик у процес громадянсько-патріотичного виховання через участь у волонтерських і благодійних ініціативах.
3. Сприяти розвитку творчої активності, комунікаційної взаємодії та колективної відповідальності учнів шляхом реалізації спільних мистецьких проєктів.
4. Використовувати мистецтво як засіб психологічної підтримки, стабілізації емоційного стану та формування навичок емоційного самовираження в умовах воєнного часу.
5. Забезпечити поєднання традиційних і сучасних форм мистецької освіти з метою створення цілісного виховного простору, відкритого до творчого самовираження кожного учня.
6. Підтримувати співпрацю між закладом освіти, родинами учнів і місцевою громадою у сфері культурно-виховної діяльності.

Основна частина

Діяльність закладу освіти здійснюється в межах восьми пріоритетних напрямів, спрямованих на забезпечення комплексного та всебічного розвитку особистісного потенціалу здобувачів освіти. (табл.1)

Таблиця 1

Напрями реалізації педагогічного потенціалу виховної системи через мистецьку діяльність

Напрямок роботи	Основна мета / Результат
Інтеграція народного декоративно-прикладного мистецтва у виховний процес	Формування національно-культурної ідентичності та усвідомлення цінності традиційної спадщини через практичне залучення до мистецьких технік

Проведення тематичних творчих заходів і майстер-класів	Розвиток творчої ініціативи, колективної взаємодії та відповідальності учнів у процесі спільної діяльності
Благодійні мистецькі акції та аукціони	Формування соціальної активності та громадянської свідомості через участь у проєктах, спрямованих на допомогу військовим і потребуючим
Організація позакласних занять у безпечних просторах як засобу психологічної підтримки	Забезпечення безперервності виховного процесу та психологічного комфорту й емоційної стабілізації учнів у складних умовах воєнного часу
Формування взаємоповаги й ненав'язливого стилю спілкування між педагогами та здобувачами освіти	Створення безпечного, доброзичливого середовища, де кожен учасник освітнього процесу відчуває підтримку та внутрішню свободу для творчого самовираження

Робота організована системно та структурується за шістьма взаємопов'язаними напрямками, кожний із яких відіграє визначальну роль у забезпеченні цілісного виховного процесу. Комплексна реалізація цих напрямків передбачає координацію теоретико-методологічних засад, педагогічних технологій та практичних форм діяльності, що в сукупності сприяє формуванню національно-культурного мислення здобувачів освіти та готовності до соціальної (громадянської) відповідальності.

Інтеграція народного декоративно-прикладного мистецтва у виховний процес

Здобувачі освіти залучаються до участі у фестивалях, конкурсах дитячо-юнацької творчості та народних майстрів, що сприяє популяризації національної спадщини.

Організуються позашкільні заходи та майстер-класи, під час яких учні ознайомлюються з традиційними ремеслами й культурними надбаннями регіону. Така діяльність формує ціннісне ставлення до мистецтва як до складової української ідентичності.

Рис. 1. Підготовка та участь у конкурсах декоративно-прикладного мистецтва

Проведення тематичних творчих заходів і майстер-класів.

Організація позашкільних заходів і майстер-класів, приурочених до традиційних свят і культурно значущих подій, спрямовується на поглиблення обізнаності учнів із народними звичаями та символікою. Здобувачі освіти залучаються до практичної діяльності – виготовлення декоративних виробів, створення тематичних композицій, участі у виставках. Такі заходи сприяють формуванню емоційного зв'язку з національною культурою через безпосереднє творче залучення.

Рис. 2. Тематичні творчі заходи та майстер-класи

Здобувачі освіти беруть участь у мистецьких ініціативах благодійного характеру, зокрема у створенні тематичних витворів, розписі військових артефактів і гільз для подальших аукціонів на підтримку військовослужбовців і волонтерських фондів. Такі заходи поєднують творчий розвиток із суспільно корисною діяльністю, формуючи усвідомлення значущості власного внеску в спільну справу. Це сприяє становленню громадянської відповідальності й активної життєвої позиції.

Рис. 3. Проведення мистецьких акцій та аукціонів

Організація позакласних занять у безпекових просторах як засобу психологічної підтримки

Проведення творчих занять у безпекових просторах виконує функцію психологічної стабілізації учнівської молоді в умовах підвищеного стресового навантаження. Арттерапевтичні методики сприяють зниженню емоційної напруги, розвитку саморегуляції та відновленню внутрішньої рівноваги. Така діяльність дозволяє поєднати виховну функцію мистецтва з його реабілітаційним потенціалом.

Рис. 4. Арттерапія на базі безпечних просторів

Формування взаємоповаги й ненав'язливого стилю спілкування між педагогами та здобувачами освіти

Організація спільних творчих занять педагогів і учнів у неформальній атмосфері сприяє встановленню довірливих взаємин, підвищенню мотивації до навчання.

Інтеграція мистецьких практик у виховну систему закладу освіти як засіб культурного та громадського розвитку особистості

Такий підхід формує середовище взаємоповаги, у якому освітній процес відбувається без психологічного тиску та з урахуванням індивідуальних потреб кожного учасника.

Рис. 5. Творчі зустрічі педагогів і здобувачів освіти

Висновки. Підсумовуючи, можна констатувати, що педагогічний потенціал виховної системи закладу освіти в умовах сучасних соціокультурних трансформацій визначається її здатністю інтегрувати мистецтво як чинник гармонійного розвитку особистості, культурної самосвідомості та громадянської відповідальності. Застосування народного декоративно-прикладного мистецтва, благодійних акцій, позакласних ініціатив і спільних творчих практик сприяє не лише формуванню емоційно-пізнавального зв'язку з національною спадщиною, а й створює умови для психологічної стабілізації здобувачів освіти у складних суспільних умовах. Залучення родини та громади до реалізації мистецьких проєктів забезпечує наступність виховного впливу, розширює виховний простір і підсилює соціальну функцію освіти як інституції культурного відтворення. Мистецькі форми діяльності, запроваджені в безпечних і відкритих освітніх середовищах, формують у здобувачів освіти вміння співпраці, самовираження та усвідомленого ставлення до власної культурної приналежності.

Отже, виховна система, побудована на засадах культуроцентричної педагогіки, здатна не лише відтворювати традиційні виховні моделі, а й адаптувати їх до потреб сучасного суспільства, забезпечуючи поступовий розвиток освітнього середовища як простору ціннісного, творчого та громадянського становлення особистості.

Список використаних джерел

1. Бех І. Д. Виховання особистості: у 2 кн. К.: Либідь, 2003. Кн. 1: Особистісно орієнтований підхід: теоретико-технологічні засади.
2. Отич О. М. Мистецька освіта в Україні: теоретико-методологічні засади. К.: НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2014.
3. Banks, J. A. (2008). *Diversity, Group Identity, and Citizenship Education in a Global Age. Educational Researcher*, 37(3), 129–139.
4. Національна академія педагогічних наук України. Освіта в умовах воєнного стану: аналітичний звіт. К.: НАПН України, 2023.
5. Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII «Про освіту». Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>
6. Winner, E., Goldstein, T. R., & Vincent-Lancrin, S. (2013). *Art for Art's Sake? The Impact of Arts Education*. OECD Publishing.
7. Eisner, E. W. (2002). *The Arts and the Creation of Mind*. New Haven: Yale University Press.
8. Malchiodi, C. A. (2012). *Handbook of Art Therapy*. 2nd ed. New York: Guilford Press.

Моделювання індивідуального маршруту позаурочної діяльності як інструменту формування національно відповідальної особистості в умовах сучасних освітніх викликів

Валентина АНДРЕЄВА,

учитель історії,

Сергій АНДРЕЄВ,

учитель географії

Комунального закладу «Кам'яноярський ліцей»

Чугуївської міської ради Харківської області

vandreeva813@gmail.com

andreevgarage@gmail.com

Сьогодні в Україні сформовані потужні громадські інститути та громадянське суспільство, які вимагають від громадянина не лише обізнаності, але й спроможності обґрунтовано, відповідально та самостійно визначати стратегії своєї соціальної поведінки. Перехід до демократичних цінностей, інтеграція в європейський освітній простір і безпрецедентні виклики сьогодення надають людині високий ступінь свободи та відповідальності.

У педагогічному аспекті це означає, що виховання молодого покоління має бути сфокусоване на формуванні критичного мислення, здатності до самоорганізації, а головне – умінні розпорядитися цією волею. Це передбачає:

- самостійне ставлення особистісно та соціально значущих цілей;
- проектування траєкторії їх досягнення в усьому соціальному просторі;

- прогнозування можливих результатів, ефективне планування часу та ресурсів;
- самостійний пошук і критичний аналіз необхідної інформації;
- не втрачати при цьому вектор духовно-морального та національно-патріотичного розвитку.

Сучасна освітня ситуація в Україні загострює низку ключових суперечностей [1], які вимагають негайного вирішення для підвищення педагогічного потенціалу виховної системи:

1. Між потребою українського суспільства у громадянах, здатних до відповідальних, соціально значущих і волонтерських вчинків, і практикою виховання, яка часто недостатньо орієнтована на розвиток у них здібності до системного аналізу, усвідомленого вибору та прогнозування наслідків власної життєдіяльності;

2. Між необхідністю для зростаючої особистості здійснювати усвідомлений і відповідальний вибір цілей, змісту, методів, форм діяльності в умовах ризиків і недоліком виховних умов для набуття відповідного досвіду самовизначення та самореалізації, особливо у сфері позаурочної діяльності.

3. Між об'єктивною єдністю впливу основної та додаткової (позашкільної) освіти на духовно-моральний, національно-патріотичний розвиток зростаючої особистості та фрагментарністю їх реальної взаємодії у виховному процесі закладу освіти.

4. Між потужним потенціалом громадянського суспільства, волонтерських рухів, представників української культури та недостатньо точним рівнем співпраці його представників з освітніми організаціями у зв'язку з традиціями інституційного «розмежування систем» або через безпекові виклики.

Необхідність вирішення цих суперечностей зумовила проблемне поле нашого дослідження, яке полягає в пошуку й обґрунтуванні змісту та форм спільної діяльності суб'єктів виховного простору, що враховує можливості поєднання державного замовлення (компетентності, патріотизм) та індивідуальних освітніх інтересів учнів, а також створення у виховному просторі школи умов для духовно-морального, національно-патріотичного розвитку й самоактуалізації учнів в умовах сучасних українських викликів.

Аналіз освітньої ситуації показує, що, незважаючи на рекомендації державного рівня (Концепція Нової української школи, Державні стандарти), концепція індивідуалізації освіти досі не завжди знаходить власну смислову нішу та повноцінну практику втілення саме у сфері виховної діяльності.

Під індивідуалізацією освітнього процесу багато представників освітніх організацій розуміють у кращому разі профільну, рівневу диференціацію або вибір факультативів. На практиці організація педагогами індивідуалізації навчання та виховання часто обмежується вибором методів викладання, навчальної літератури, визначенням змісту гуртків чи спецкурсів. При цьому підготовка учнів до процесу усвідомленого вибору та самовизначення часто залишається поза сферою системної уваги більшості педагогів. Учні часто роблять вибір профілю чи гуртка спонтанно, без належного супроводу.

Також є ще одна важлива суперечність, яка потребує глибокого осмислення. З одного боку, сучасне суспільство стрімко змінюється, стикаючись із глобалізацією, цифровізацією, міграційними процесами та культурними трансформаціями [3], що створює ризики для цілісності світогляду. З іншого боку, підростає покоління в

Україні відчуває гостру необхідність у збереженні історичної пам'яті [4], відновленні й захисті культурної спадщини [5] та ідентичності, що є ключовим питанням національної безпеки.

У цьому контексті важливим компонентом освітнього процесу є культурний діалог, що сприяє формуванню гармонійної особистості через крос-культурну взаємодію. Він допомагає усунути біполярні опозиції, створюючи умови для повноцінного усвідомлення учнями різноманіття навколишнього світу та власної унікальності. Це важливо для досягнення соціальних цілей, спрямованих на подолання культурних бар'єрів і створення суспільства, що характеризується взаємоповагою та розумінням.

Сьогодні розвиток української національної та культурної ідентичності розглядається в контексті полілінгвального та мультикультурного світу [7], де культурні відмінності мають сприйматися як унікальна можливість для взаємозбагачення. Опанування норм, цінностей та смислів, що лежать в основі української мови й культури, у повсякденних практиках виступає як основний механізм становлення полікультурної та патріотичної особистості.

Означені вище проблеми можуть бути вирішені за допомогою організації системного педагогічного супроводу, заснованого на:

- парадигмі гуманної особистісно орієнтованої освіти;
- концепції індивідуалізації виховання та навчання;
- принципах поваги до прав і свобод зростаючої особистості;
- відносинах турботи, підтримки та суб'єкт-суб'єктної взаємодії між педагогами й учнями.

Виховання є складним, багатоаспектним процесом індивідуального духовно-морального, національно-патріотичного розвитку особистості учня і вимагає осмислення та пошуку нових індивідуалізованих можливостей та способів [8]. Однією з найбільш ефективних технологій індивідуалізації виховного процесу закладу освіти є індивідуальний маршрут позаурочної діяльності (ІМПД).

Спираючись на сучасні педагогічні дослідження, ми визначаємо Індивідуальний маршрут позаурочної діяльності (ІМПД) як персонально-подійний шлях реалізації особистісного потенціалу учня в процесі позаурочної діяльності в закладі освіти та поза його межами, що формується відповідно до його особистих уподобань, інтересів і соціальних потреб.

ІМПД може бути короткочасним (семестр, рік) або охоплювати весь період навчання. Створення такого маршруту є безперервним, динамічним процесом, що має прямий вплив на стійкість і свідомість мотивації учня та передбачає єдність і узгодженість педагогічних впливів усіх суб'єктів.

Сукупність індивідуальних маршрутів позаурочної діяльності учнів утворює систему індивідуальних маршрутів [9], яка реалізується у виховному просторі освітньої організації.

Аналіз накопиченого практичного досвіду привів нас до побудови авторської моделі, основна мета якої полягає в розробленні та реалізації індивідуальних маршрутів позаурочної діяльності, що сприяють формуванню свідомої, національно орієнтованої особистості, готової до соціально значущих вчинків, в умовах освітньої організації.

При побудові моделі ми спиралися на загальні закономірності та принципи педагогічного проєктування, а також на ключові методологічні підходи.

- *Індивідуальний підхід* – дозволяє враховувати особистісні особливості кожної дитини, застосовуючи гуманне ставлення та розуміння унікальності, підтримуючи її сильні сторони й зони розвитку.
- *Системний підхід* – забезпечує використання комплексу взаємозалежних заходів щодо цілісного формування особистості учня, інтегруючи урочну, позаурочну та позашкільну діяльність.
- *Діяльнісний підхід* – сприяє виділенню активної, самостійної та практично-орієнтованої діяльності учня як провідного механізму засвоєння цінностей та формування компетентностей.

У структурі нашої моделі ми виокремлюємо п'ять взаємопов'язаних компонентів:

1. Координуючий компонент:

- функції – організаційно-правова, розпорядча;
- зміст спрямований на використання та створення локальних нормативних актів (Положення про ІМПД, критерії оцінювання), що забезпечують правову основу моделі та її інтеграцію у виховну систему закладу;
- зв'язок з інструментально-методичним і програмно-інформаційним компонентами.

2. Інструментально-методичний компонент:

- функції – координаційна, програмно-технологічна;
- зміст спрямований на забезпечення всіма видами ресурсів, необхідними для досягнення мети, включає:
  - Кадрові ресурси: підвищення кваліфікації педагогів, залучення фахівців (психологи, соціальні педагоги).
  - Матеріально-технічні ресурси: обладнання, інформаційні платформи.
  - Методичні ресурси: методики діагностики інтересів, технології побудови ІМПД (наприклад, коучинг-підхід, тьюторство), форми (проекти, волонтерські акції, гуртки).
- Зв'язок з програмно-інформаційним і практичним компонентами, забезпечуючи якість роботи.

3. Програмно-інформаційний компонент:

- функції – консультативна, виховна, прогностична;
- зміст спрямований на індивідуалізацію виховання шляхом наповнення ІМПД. **Ключовим елементом є авторська Комплексна програма «Виховання громадянина: ідентичність, цінності, стійкість»:**
  - Програма відображає ключові етапи, традиції та цінності української ідентичності (гідність, воля, відповідальність, патріотизм), ураховуючи особливості кожного вікового покоління;
  - реалізація Програми дозволяє залучити різні вікові групи до вивчення, збереження та творення української культурної спадщини;
  - ключова роль відводиться національно-патріотичному вихованню як сполучній ланці між поколіннями;
- зв'язок з інструментально-методичним і практичним компонентами, забезпечуючи змістовну сторону розвитку особистості.

4. *Практичний компонент:*

- функції – диференційна, мотиваційна, реалізаційна;
- зміст спрямований на створення комплексу заходів, що забезпечує реалізацію ІМПД, включає підпрограми з різних напрямів діяльності:
  - Національно-патріотичний (музейна педагогіка, військово-спортивні ігри);
  - Екологічний та сталого розвитку;
  - Культурно-мистецький та креативний;
  - Науково-технічний (STEM-освіта, робототехніка);
  - Волонтерський та соціально-корисний;
- зв'язок із діагностико-оцінним компонентом, забезпечуючи досягнення необхідного результату.

5. *Діагностико-оцінний компонент:*

- функції – діагностична, оцінна, корекційна;
- зміст спрямований на фіксацію змісту педагогічного моніторингу та відстеження досягнутих результатів і включає:
  - Етапи моніторингу (вхідна, проміжна, підсумкова діагностика);
  - Діагностичні методи (анкетування, бесіди, самооцінка, експертні оцінки);
  - Критеріально-рівневі шкали (наприклад, рівень сформованості відповідальності, прояву ініціативи, громадянської активності);
  - Процедури та параметри корекції, перелік можливих управлінських рішень.
- Зв'язок із програмно-інформаційним компонентом, забезпечуючи оцінювання ефективності застосування моделі та корекцію подальшої діяльності.

Представлена модель володіє властивостями керованості, інтерактивності, універсальності й адаптивності, що особливо важливо в умовах освітнього процесу під час воєнного стану.

Успішна реалізація її вимагає врахування специфічних принципів:

- створення ситуацій успіху та заохочення ініціативи;
- створення атмосфери довіри та підтримки;
- здатності до швидкої адаптації ІМПД до змін у потребах учня та зовнішніх умовах;
- когерентності дій усіх суб'єктів виховання.

Також необхідне створення таких особливих педагогічних умов:

1. Визнання та врахування індивідуальних досягнень, інтересів і попереднього досвіду (наприклад, волонтерство, онлайн-курси) у процесі побудови ІМПД.

2. Створення єдиної системи виховних заходів і координація зусиль педагогів, класного керівника, психолога, керівників гуртків.

3. Забезпечення реальної можливості вибору, а не імітації вибору, використання особистісно орієнтованого та ціннісного підходу.

4. Забезпечення гнучкості у взаємодії із сім'єю учня та громадськістю: сприяння створенню середовища, у якому активно взаємодіють усі учасники освітнього процесу (учні, педагоги, батьки, представники громади) для посилення виховного впливу.

Висновок. Отже, вирішення проблеми розроблення та реалізації індивідуальних маршрутів позаурочної діяльності, що сприяють формуванню свідомої, національно відповідальної особистості, готової до самоактуалізації в умовах освітньої організації, є продуктивним у рамках представленої авторської моделі.

Модель побудована на індивідуальному, системному й діяльнісному підходах, включає координуючий, інструментально-методичний, програмно-інформаційний, практичний та діагностико-оцінний компоненти. Володіє керованістю, інтерактивністю, універсальністю, вимагає врахування принципів стимулювання, емпатійної взаємодії, гнучкості, оптимальності та узгодженості й ефективно функціонує при забезпеченні таких педагогічних умов: облік індивідуального досвіду, єдність суб'єктів виховання, облік інтересів і ціннісних орієнтацій, забезпечення гнучкості у взаємодії із сім'єю та громадою.

Упровадження ІМПД на основі цієї моделі дозволить повною мірою реалізувати педагогічний потенціал виховної системи закладу освіти, забезпечуючи підготовку нового покоління українців, здатних до усвідомленого вибору й активної участі в розбудові демократичної та стійкої держави.

Список використаної літератури

1. Україна. Кабінет Міністрів. Про затвердження плану дій щодо реалізації Стратегії національно-патріотичного виховання на 2020–2025 роки: постанова від 09 жовт. 2020 р. № 932. *Урядовий кур'єр*. 2020. № 204. С. 3–5.
2. Кремень В. Г. Філософія освіти в умовах євроінтеграції. Київ: Знання, 2021. 384 с.
3. Луговий В. І. Освіта України в умовах глобальних викликів. Київ: Педагогічна думка, 2023. 250 с.
4. Іванова О. М. Індивідуальний освітній маршрут як засіб самоактуалізації особистості в умовах позаурочної діяльності. *Наукові записки: Серія «Педагогічні науки»*. 2021. Вип. 195. С. 89–94.
5. Ковальчук В. В. Національно-патріотичне виховання учнівської молоді: моделі та технології в сучасній школі. *Вісник Черкаського національного університету. Серія «Педагогічні науки»*. 2023. № 1. С. 45–51.
6. Мельник Л. Д. Педагогічний супровід формування готовності учнів до усвідомленого вибору профілю позашкільної освіти. *Теоретико-методичні проблеми виховання*. 2020. Вип. 22(1). С. 115–123.
7. Петренко С. Р. Діяльнісний підхід у формуванні громадянської компетентності школярів. *Педагогіка і психологія*. 2022. № 1(114). С. 27–34.
8. Сидоренко А. П. Суперечності та пріоритети індивідуалізації освітнього процесу в контексті Нової української школи. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія «Педагогіка. Соціальна робота»*. 2021. Вип. 2(49). С. 170–174.
9. Федорчук Т. В. Розробка та реалізація моделі виховної системи закладу освіти на засадах партнерської взаємодії. *Український педагогічний журнал*. 2024. № 3. С. 58–65.

Через діяльність і волонтерство – до усвідомлення національної ідентичності: досвід шкільного музею

*Устименко Ірина,
учитель історії та географії
Комунального закладу «Новомажарівський ліцей»
Зачепилівської селищної ради Берестинського району
Харківської області
irina_serjeevna@ukr.net*

Національна ідентичність особливо пов'язана з національно-культурною ідентичністю і має декілька спільних чинників, які негативно впливають як на формування національної, так і на формування національно-культурної ідентичності молодого покоління. Так, К. Журба в доповіді «Концептуальні засади формування національно-культурної ідентичності школярів в умовах сучасних викликів», яка була виголошена на Всеукраїнській науково-практичній конференції «Радянсько-комуністична окупація України. Національно-патріотичне виховання в закладах освіти» 1 жовтня 2022 року, зазначила, що негативними чинниками у формуванні національно-культурної ідентичності є: зросійщення населення, відлучення від української мови; проведення інформаційно-психологічної операції на теренах України; перекручення історичних фактів; заперечення автентичності української мови та культури самого існування нації; боротьба за утвердження російської як другої державної мови; витіснення української мови з Медіа-ринку; використання політтехнологій та передвиборчих кампаній з метою розмежування регіонів України та інші [8].

Формування національної та національно-культурної ідентичності має опиратися на історичну правду, національну пам'ять, ідеали, гідність, національну самосвідомість, патріотизм, творення смислів та інші чинники. У сучасних умовах боротьби України за свободу й незалежність особливої ваги набуває питання національної ідентичності [8]. Виховання громадянина, який усвідомлює себе частиною українського народу, його історії та культури, є одним із пріоритетних завдань освіти [13]. Важливу роль у цьому процесі відіграє діяльність шкільних музеїв – осередків пам'яті, творчості та волонтерства, де учні через практичну участь у збереженні історичної спадщини поступово відкривають для себе сенс слова «*Батьківщина*» [14]. Саме такий досвід формування національної свідомості через діяльність і волонтерство демонструє наш шкільний музей [15].

Уже 39 років на базі КЗ «Новомажарівський ліцей» діє історико-краєзнавчий музей, заснований у травні 1985 року подружжям учителів Іваном Володимировичем та Тетяною Семенівною Овчаренками. За цей час змінювалися покоління учнів і педагогів, неодноразово змінювалася назва закладу, а музей залишався незмінним осередком пам'яті, виховання та духовного єднання шкільної спільноти.

Музей не лише зберігає історію рідного краю – він формує у вихованців почуття причетності до великої історії свого народу [1]. Саме через участь у дослідницькій, волонтерській та пошуковій роботі учні глибше усвідомлюють свою національну ідентичність, вчаться шанувати минуле й відповідально ставитися до майбутнього України [5].

Важливою складовою діяльності музею є співпраця з громадськими та ветеранськими організаціями [3]. Протягом багатьох років налагоджено партнерські стосунки із Зачепилівською районною організацією ветеранів України. Так, у 2021 році за їхнім запитом музей надав матеріали про учасника Другої світової війни Хукала Д. М., який тривалий час вважався зниклим безвісти. Інформація, збережена в музейних фондах, допомогла віднайти місце його поховання в Латвії та повернути пам'ять родині.

Тісні зв'язки підтримуються і з Українською спілкою ветеранів Афганістану. У 2020 році музей надав біографічні дані про воїна-інтернаціоналіста Заворотнього В.В., нагородженого орденом Червоної Зірки. Співпраця з краєзнавчим музеєм смт Зачепилівка дозволила передати матеріали для створення експозиції про історію Новомажарівського старостинського округу.

Патріотичне виховання стало ще глибшим після початку російсько-української війни [8]. З перших днів збройного конфлікту музей активно співпрацює з Музеєм АТО м. Дніпра, отримав від нього експонати сучасної війни. Учні ліцею неодноразово відвідували цей музей, спілкувалися з військовими, що стало для них потужним джерелом усвідомлення цінності свободи та людської гідності [9].

Від 2022 року актив музею розгорнув волонтерську діяльність спільно з організаціями «**Серця незламних**» і «**Добро**» (смт Сахновщина). Учні плетуть маскувальні сітки, виготовляють окопні свічки, збирають смаколики, малюнки й обереги для захисників. Саме завдяки підтримці волонтерів музей установив зв'язок із 54-ю окремою механізованою бригадою, листується з військовими, передає відеопривітання, отримуючи у відповідь фронтові шеврони, трофейні предмети та щирі слова вдячності.

Практика волонтерської діяльності, як показує досвід в Україні, має позитивний вплив на особистісний і професійний розвиток молоді [7]. Участь у волонтерських проєктах сприяє формуванню почуття єдності, лідерських якостей та готовності до дій на благо суспільства [6].

Сучасний шкільний музей – це не лише сховище історичних артефактів, а передусім простір живої взаємодії, де учні навчаються діяти, співпрацювати та відповідально ставитися до минулого і сьогодення своєї громади [2, с. 14]. У процесі участі в музейній діяльності школярі набувають не лише знань, а й соціального досвіду, долучаються до волонтерських ініціатив, допомагають у збереженні пам'яток, створюють цифрові копії документів, збирають свідчення очевидців, беруть участь у благодійних заходах [1, с. 11].

Особливої ваги волонтерський вимір музейної роботи набув із початком повномасштабної війни. Під керівництвом учителів і керівника музею учні долучилися до збору гуманітарної допомоги для військових і переселенців, виготовлення окопних свічок, плетіння маскувальних сіток, написання листів і виготовлення оберегів для захисників.[5, с.7]. Така діяльність не лише допомагає армії, а й виховує в дітей розуміння спільної мети, відчуття відповідальності та гордості за свою державу [6, с. 13].

Важливо, що музейна волонтерська робота завжди поєднується з виховними й навчальними аспектами [2, с.14]. Під час зустрічей із військовими, родинами полеглих захисників, волонтерами та громадськими діячами учні не лише слухають розповіді, а й ведуть записи, готують статті до шкільної газети, створюють

відеоінтерв'ю. Зібрані матеріали поповнюють фонди музею, формуючи сучасну експозицію про події російсько-української війни [1; 3].

Такі форми роботи сприяють тому, що діти усвідомлюють себе частиною нації, відчують особисту причетність до спільної боротьби за свободу [8]. Через діяльність, волонтерство, дослідження та творчу ініціативу вони вчаться розуміти, що історія твориться не лише в минулому, а й у кожному дні сьогодення [9; 10].

Таким чином, музей стає своєрідним осередком громадянського становлення, де поєднуються пізнання, праця, добро і вдячність [11; 13]. Саме через такі ініціативи народжується усвідомлена національна ідентичність – глибока, жива, заснована на особистому досвіді та дії [8; 15].

Попри складну безпекову ситуацію, Рада музею продовжує роботу – як онлайн, так і офлайн. Учні беруть участь у зустрічах із місцевими митцями, ветеранами, ліквідаторами аварії на ЧАЕС, волонтерами та добровольцями. Так, у 2024 році відбулася зворушлива зустріч із добровольцями батальйону «Правий сектор», які передали музею прапор України з власними підписами. Ці зустрічі стають живими уроками патріотизму, де слово «Україна» набуває для дітей особистого сенсу [14].

З ініціативи ради музею встановлено меморіальні дошки випускникам ліцею, які загинули, захищаючи Батьківщину. Під час урочистого відкриття використано матеріали, зібрані учнями-дослідниками. Вони стали частиною експозиції, присвяченої героям громади.

Музей активно долучається до наукової діяльності: учні є постійними учасниками всеукраїнських і обласних конференцій, акцій та експедицій, а їхні напрацювання друкуються у збірниках «Слобожанські дзвони Перемоги», «Моя Батьківщина – Україна» та в інших виданнях.

Важливою формою сучасної діяльності є цифровізація [12; 14]. Музей має сторінку у Facebook, телеграм-канал «Життя Зачепилівщини» та офіційний сайт, створений у 2024 році. Тут розміщуються відеоекскурсії, записи зустрічей і презентації, що дають змогу продовжувати роботу навіть у періоди дистанційного навчання.

До лютого 2022 року історико-краєзнавчий музей КЗ «Новомажарівський ліцей» активно використовував інтерактивні форми у своїй роботі – екскурсії, практичні заняття, музейні уроки, творчі зустрічі. Музей був живим навчальним простором, де діти вчилися досліджувати, ставити запитання, шукати відповіді у власній історії [14].

Після початку повномасштабного вторгнення Росії в Україну навчальний заклад, який не має укриття, був змушений перейти на дистанційне навчання. Попри це, музейна діяльність не припинилася – вона набула нових, сучасних форм. Екскурсії проводяться у форматі відеоконференцій, що дало змогу зробити їх доступними для ширшої аудиторії. За допомогою платформи **Google Meet** керівник музею разом з учнями-екскурсоводами демонструють підготовлені презентації з фотографіями експозицій, розповідають про історичні події, долі односельців, народні традиції.

З 2022 року музей у режимі онлайн відвідали учні закладів освіти Зачепилівської та Сахновщинської громад Красноградського району Харківської області, а також вихованці Будинку дитячої та юнацької творчості міста Перещепине Дніпропетровської області. Таким чином, музей став своєрідним культурно-освітнім центром, який об'єднує дітей із різних регіонів України [10; 11].

До 2022 року особливої популярності серед школярів набули інтерактивні екскурсії:

- **«Знайомі обличчя»** – діти знаходять у музейних експозиціях світлини своїх рідних і сусідів, дізнаються про їхні життєві історії;
- **Практичні заняття з аналізу історичних джерел;**
- **Музейні уроки** з історії України, присвячені темам «Україна в складі тоталітарної імперії СРСР», «Україна в роки Другої світової війни», «Епоха Голодомору мовою документів і свідчень»;
- **«Ціна Другої світової війни для України»**, де учні знайомляться з історією свого краю через долі односельців-воїнів.

У період російсько-української війни створено нові тематичні екскурсії, зокрема **«Герої нашого часу»**, присвячену жителям громади, які боронять Батьківщину, а також цикл **«Пам'ять стукає в наші серця»**, що розповідає про учасників Другої світової, війни в Афганістані та воїнів АТО. Особливе значення має екскурсія **«Мов те намисто, їх долі пронизала війна»**, яка знайомить із родинними історіями мешканців села Нове Мажарове.

Кожна екскурсія має два формати – **для очного відвідування та для дистанційного проведення**, адже вчителі й учні щиро вірять у повернення до звичного життя.

Надзвичайно улюбленою серед школярів і гостей є **«Українська світлиця»** – експозиція, де можна не лише побачити побутові речі минулого, а й власноруч спробувати працювати на старовинній маслобійці, прасувати рушники рубелем чи поставити казан у піч. Такі заняття допомагають дітям глибше відчутти зв'язок поколінь і усвідомити багатство української культури.

Музейна діяльність органічно інтегрується в освітній процес. На уроках української мови учні знайомляться з місцевим діалектом і укладають словнички, на уроках літератури досліджують місцевий фольклор, на уроках мистецтва змальовують орнаменти вишиванок, на уроках трудового навчання виготовляють макети старовинних предметів у межах проєкту **«Світ забутих речей»**.

Учителі ліцею активно використовують матеріали музею на онлайн-уроках. Створено електронні презентації до кожної експозиції, триває оцифрування документів і спогадів, щоб зробити їх доступними для дистанційного навчання.

Попри війну, до музею продовжують приходити колишні випускники та жителі села. За дозволом адміністрації ліцею екскурсії для них проводяться за попередньою домовленістю й лише у безпечний час, коли відсутня повітряна тривога. Такі зустрічі особливо зворушливі, адже свідчать, що музей залишається живим серцем школи, де зберігається і множить пам'ять про Україну, її людей і нескорений дух.

Діяльність шкільного музею Новомажарівського ліцею переконує, що виховання національної ідентичності не обмежується уроками історії, а народжується у спільних справах – волонтерстві, пам'яті, добрих ініціативах і живому зв'язку поколінь. Через діяльність, через співпрацю й жертвовну допомогу іншим діти вчаться бути українцями не лише за паспортом, а й за духом.

Музей – це минуле, це історія, це душа. Кожен, хто побуває в музеї, торкається пам'яті, перегортає сторінки минулого, давнього і не зовсім давнього, де є, можливо, і його «рядки».

Висновок. Шкільний історико-краєзнавчий музей має важливе значення для виховання молоді та збереження національної пам'яті. Це місце, де учні можуть

глибше пізнати історію свого рідного краю, доторкнутися до культурної спадщини та традицій, а також ознайомитися з визначними подіями й видатними постатями своєї громади.

Музей не лише сприяє вивченню історії, а й формує почуття гордості за свою країну та спільноту. Він допомагає школярам краще розуміти зв'язок між минулим і сьогоденням, розвиває їхню патріотичну свідомість і виховує повагу до культурної спадщини. Шкільний музей стає простором живого діалогу між поколіннями, збагачуючи сучасність досвідом предків.

Досвід роботи історико-краєзнавчого музею КЗ «Новомажарівський ліцей» переконливо доводить: формування національної ідентичності відбувається не лише через знання історії, а й передусім – через діяльність, спільну працю й особисту участь у справах громади. Волонтерство, дослідницька та просвітницька робота, зустрічі з очевидцями подій і сучасними захисниками України створюють умови, у яких підростаюче покоління усвідомлює свою відповідальність за майбутнє держави.

Шкільний музей став для дітей не просто сховищем експонатів, а живим простором, де зростає громадянська свідомість, формується повага до подвигу, гордість за свій народ і розуміння того, що кожен може зробити свій внесок у спільну справу.

Саме через діяльність і волонтерство музей перетворюється на осередок патріотизму, що виховує покоління українців, здатних не лише пам'ятати історію, а й творити її – щоденними вчинками, добрими справами та любов'ю до Батьківщини.

Список використаної літератури:

1. Музейна педагогіка в науковій освіті : зб. тез I Всеукр. наук.-практ. конф. НАПН України, НЦ «МАНУ». Київ, 2019. 148 с.
2. Мусій С. М. Музейна педагогіка в сучасному освітньому просторі. *Музейна педагогіка : збірник наукових праць*. Київ : Інститут проблем виховання НАПН України, 2021. С. 45–52.
3. Філіпчук Н. О. Музей – освіта – школа : методичні матеріали. URL: <https://lib.iitta.gov.ua>.
4. Музейна педагогіка. *Шкільні музеї : електронна бібліотека*. URL: <https://pmu.in.ua>.
5. Буряк-Габрись І. Волонтерство здобувачів освіти: професійно-педагогічний аспект. *Педагогічний альманах*. 2022. № 52. С. 75–81.
6. Житкова К. С. Волонтерство як ресурс розвитку соціальної активності та формування національної ідентичності молоді. *Соціальна робота і сучасність*. 2025. № 1. С. 28–34.
7. Бреславська Г. Волонтерська діяльність як засіб формування патріотичних якостей особистості. *Педагогічна освіта: теорія і практика*. 2024. № 3. С. 59–65.
8. Бойко С. Національна ідентичність як основа стійкості українського суспільства в умовах війни. *Наукові записки*. 2025. № 2. С. 41–48.
9. UNESCO. Museums, Imagination and Education. Paris : UNESCO Publishing, 2020. 112 p.
10. UNESCO. A Selected List of UNESCO Practical and Reference Materials Related to Civics Education. Paris : UNESCO, 2022. 56 p.
11. Deutsche UNESCO-Kommission. Sites as Partners for Education for Sustainable Development : Practical Guide. Bonn : UNESCO, 2021. 84 p.
12. Jagielska-Burduk A., Stec P., Stec P. Cultural Heritage Education in UNESCO Cultural Conventions. *Sustainability*. 2021. Vol. 13, № 22. – P. 12703. – DOI: 10.3390/su132212703.
13. Міністерство освіти і науки України. Формування національної ідентичності в умовах Нової української школи : метод. рекомендації. Київ : МОН України, 2023. 48 с.
14. Пилипчук І. Музейна педагогіка як інструмент громадянського виховання учнів. *Освіта і розвиток обдарованої особистості*. 2023. № 4. С. 112–116.
15. Коваль Л. Роль шкільного музею у формуванні патріотизму й соціальної активності учнів. *Виховна робота в школі*. 2022. № 10. С. 17–21.

Формування української національної ідентичності учнівської молоді засобами дитячо-юнацької військово-патріотичної гри «Сокіл» («Джура»)

*Тиндик Сергій,
учитель фізичної культури,
спеціаліст вищої категорії, учитель-методист,
керівник куреня імені Івана Сірка
КЗ «Харківський обласний центр туризму,
краєзнавства, спорту та екскурсій учнівської молоді»
Харківської обласної ради*

Процвітання України неможливе без загального усвідомлення громадянами своєї національної ідентичності. Відчуття такої належності до української нації як самобутньої спільноти, об'єднаної назвою, символами, історичною пам'яттю, національними цінностями, безпосередньо позначається на житті кожної людини.

Національна ідентичність не зводиться тільки до відчуття своєї приналежності до нації. Домінантними почуттями мають бути любов до своєї країни, народу, нації і, зрештою, гордість. Гордість за те, що ми робимо і що ще будемо робити [1]. Українська громадянська ідентичність визначається як стійке усвідомлення особою належності до української нації як самобутньої спільноти, об'єднаної назвою, символами, географічним та етносоціальним походженням, історичною пам'яттю, комплексом духовно-культурних цінностей, зокрема українською мовою і народними традиціями [4].

І нині, в умовах повномасштабного вторгнення РФ в Україну, одним із пріоритетів діяльності держави та суспільства є відповідь на виклики і загрози, що в сьогоденних умовах здійснюють реальний вплив на формування національної свідомості. Агресор намагається нав'язати свої сенси та наративи, і сьогодні наше головне завдання не стільки боротися з інформацією та фейками, скільки обрамляти в образи, символи, тексти свої цінності й активно їх просувати в країні і поза її межами. Чужинні смисли розвалити практично неможливо, єдиний спосіб – створювати власні цінності [2].

Утвердження української національної ідентичності громадян є одним із основних елементів формування здатності держави протистояти внутрішнім і зовнішнім безпековим загрозам, а отже, набуває особливого значення для сфери національної безпеки й оборони.

Розвиток національної свідомості суспільства повинен забезпечуватися на основі національних цінностей (самобутність, воля, соборність, гідність), на прикладах героїчної боротьби Українського народу за утвердження суверенітету власної держави, ідеалів свободи, соборності, поваги до Конституції та законів України, соціальної активності й відповідальності за доручені державні та громадські справи, готовності до виконання обов'язку із захисту незалежності та територіальної цілісності України.

Основними складниками державної політики (освіти як інституту держави) у сфері утвердження української національної ідентичності є національно-патріотичне виховання, військово-патріотичне виховання, громадянська освіта.

У цьому сенсі Всеукраїнська дитячо-юнацька військово-патріотична гра «Сокіл» («Джура») стає важливим чинником утворення системи роботи з національно-патріотичного виховання дітей і молоді, важливим засобом громадянської освіти та формування національно-патріотичної свідомості молодого покоління [3].

Разом із тим залучення учнів, вихованців, слухачів до участі в гру дозволяє реалізувати основні завдання державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності Закону України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності» (2022 рік), зокрема:

- формування у дітей та молоді активної громадянської позиції, оборонної свідомості, патріотизму;
- готовності молоді до виконання конституційного обов'язку щодо захисту незалежності та територіальної цілісності України [4].

На визначення візії, мети, напрямів, стратегічних цілей, показників досягнення, очікувані результати формування української національної ідентичності спрямовує постанова Кабінету Міністрів України №1322 від 15.12.2023 «Про схвалення Стратегії утвердження української національної та громадянської ідентичності на період до 2030 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2023-2025 роках» [5].

Так, із метою створення виховної системи закладу освіти, спрямованої на виховання учня-лідера, патріота, у листопаді 2018 року на базі Нововодолазького ліцею № 3 Нововодолазької сільської громади було створено перший у Харківській області курінь імені Івана Сірка. Названий на честь відомого козацького ватажка, нашого земляка Івана Сірка, курінь об'єднує шість різновікових роїв. Упродовж 15 років вишкіл грою пройшли сотні молодих людей, які мають активну громадянську позицію, долучаються до проведення патріотичних, благодійних акцій, участі в соціальних проєктах, захищають незалежність нашої держави та є просто добродіями, свідомими патріотами своєї Вітчизни.

Важливим є те, що 2023 року за ініціативи організаторів Всеукраїнського Громадського об'єднання «Молодіжний клуб Джура» було створено осередок організації в Харківській області – ГО «Нововодолазький Молодіжний клуб «Джура», основним завданням якого є сприяння запровадженню в закладах освіти та проведенні всіх рівнів змагань Всеукраїнської гри «Сокіл» («Джура»). Громадська організація об'єднала учнівську молодь, яка сьогодні є юними джурами, та молодь, яка пройшла вишколи гри «Джура».

Реалізація мети передбачає виконання таких завдань:

- виховання у дітей та молоді активної громадянської позиції, національної гідності й самосвідомості, любові до України, готовності захищати свій рідний край;
- фізичне, емоційне, інтелектуальне й духовне виховання української молоді на основі козацьких, духовно-світоглядних цінностей;
- популяризація серед молоді військово-прикладних видів спорту, активних способів дозвілля, історії української військової традиції;
- організація та участь дітей і молоді у волонтерських акціях, культурно-просвітницьких заходах.

Зрозуміло, що втілити основні ідеї формування національної ідентичності в сучасних умовах можливо лише за умов застосування інноваційних технологій як

загальнопедагогічних (розвивального, групового навчання, морально-етичного, колективного творчого виховання), так і локальних (педагогічної підтримки та супроводу індивідуальної траєкторії розвитку й саморозвитку особистості, здоров'язберезувальні).

Разом із тим провідною в роботі з куренем є технологія учнівського самоврядування, яка сприяє розвитку громадянських якостей дитини в системі демократичних взаємин колективу на принципах самореалізації, самодіяльності, самоорганізації та самодостатності особистості. До того це дієвий спосіб забезпечення комплексного підходу до виховання учнівства шляхом його залучення до систематичної участі в заходах військово-патріотичного спрямування. Багаторічний досвід організації учнівського самоврядування дає підстави стверджувати, що воно є рушійною силою, складником, ефективним чинником для формування лідера, справжнього громадянина-патріота держави, навчає демократичного спілкування, уміння працювати в колективі, розвивати особистісні якості.

Провідні засади організації дитячо-юнацької військово-патріотичної гри «Сокіл» («Джура») ґрунтуються на добровільному об'єднанні учасників у рої, а роїв – у курені, у яких забезпечується реалізація принципу дитячого самоврядування.

Курінь імені Івана Сірка є базовою структурною одиницею в осередку гри «Джура» та має свою організаційну модель, яка вміщує шість різновікових роїв: найстарші «молоді козаки» – «Вогняні вовки» та «Відважні яструби», середні «джури» – «Бойові єноти» та «Безстрашні мурахи», наймолодші «козачата» – «Фенікс» і «Дикі коти». З молодих козаків сформовано Раду старшини куреня, до складу якої входять курінна отаманка, бунчужна, осавул, хорунжа, писар, обозний, скарбник, знахар, світляр, новинар. Посади старшин куреня є виборними, і кожен «молодий козак» може пропонувати свою кандидатуру на будь-яку посаду в управлінні куренем. У Раді старшини головна курінна отаманка є лідеркою та управляє куренем від імені дітей.

Усі ключові рішення щодо діяльності куреня, планування, таборування, мандрівок, участі в змаганнях ухвалює Рада, зокрема про визнання складених «порогів», участь/неучасть куреня в різноманітних заходах, надання відзначень чи пересторог членам куреня, створення нових роїв чи реорганізацію наявних тощо. Протягом навчального року представники Ради старшини залучаються як інструктори до тренувань юних джур і козачат зі стрільби, стройової підготовки, туризму, топографії, орієнтування, історії, надання домедичної допомоги, удосконалення навичок таборування, фізичної підготовки, презентації творчих звітів. Роль виховника полягає в спостереженні за дотриманням виховних меж діяльності куреня, у навчанні та консультуванні курінного щодо успішної роботи з Радою старшини та Радою ройових, менторської підтримки ройових у роботі з роями.

Рада старшини куреня є важливим інструментом функціонування куреня імені Івана Сірка. Рада старшини у визначений час, визначеному місці, за розробленого церемоніалу проводить періодичні збірки. Виховник щомісяця здійснює вишколи старшини та ройових із метою передавання досвіду старшим джурам.

Для підвищення ефективності діяльності гуртка між роями в межах куреня проводяться змагання: для молодших роїв один раз на місяць – точкові змагання або

застосовується модель постійного проферентного (стимульовального) змагання. Наприклад, юні джури можуть робити добре діло: збирати пластмасові кришечки, макулатуру, пластанки тощо, потім старшина моніторить, хто краще впорався з цим завданням, і відзначає найкращих.

Протягом року в курені діють дві форми роботи: сходина та збірки. Сходина відбувається щомісяця, тривають до 3 годин і складаються з таких структурних компонентів: збірка, перевірка присутніх, готовність до проведення (здійснює курінна старшина та ройові); з метою вирішення організаційних питань: перевірка присутніх у рої, їх зовнішній вигляд, рівень виконання доручень курінна отаманка напередодні може зустрітися з ройовими. Відкриття сходин відбувається з певними церемоніалами (шикування, звітування ройовими, виконання Гімну України). У нас є два варіанти проведення курінних сходин.

- *Перший варіант* – спільно для всіх роїв; другий, або частину сходин куреня, рої працюють самостійно. Разом для всіх роїв може бути гутірка чи інша форма на якусь ідеологічну тематику. Наприклад, запрошення визначної людини чи харизматичного гостя, проведення майстеркласу з писанкарства для всіх членів куреня. Вишкільний елемент для всіх членів куреня на наших сходинах може бути присвячений спільній темі (приміром, боротьба за незалежність України).

- *Другий варіант* – рої працюють самостійно, наприклад, на Раді ройових перед сходинами куреня ми домовляємося, що кожен ройовий проводить гутірку з членами свого рою на якусь тему. Він вчиться ефективно взаємодіяти з дітьми, комунікувати, виокремлювати головне, спонукати юних джур до діалогу.

Одним із елементів сходин є майстерка та інструктаж (тренування) за ротацією. Наприклад, у нас п'ять роїв – отож працюємо за п'ятьма локаціями. На виконання завдання в кожній локації відводиться, наприклад, 10-15 хв (за потребою більше). Рої рухаються від точки до точки та здобувають знання за відповідною темою. Наприклад, для виходу в ліс юні джури повинні оперувати знаннями з основ туризму (в'язання вузлів, розпалювання вогнища, розкладання намету, пакування наплічника). У ролі інструкторів-помічників працює підготовлена старшина (молоді козаки). На локації, що потребують застосування спеціальних знань, умінь, навичок, запрошуємо військових інструкторів, представників волонтерських організацій.

Для плекання духу куреня важлива спільна точка для всіх роїв – це можуть бути якісь ігри, короткі змагання, забави, розвивальні вправи, практичні завдання разом: поприбирати щось, збудувати, облагородити тощо.

Завершальним етапом сходин є церемонія закриття, що передбачає виконання Гімну Збройних сил України «Зродилися ми великої години», рефлексію та церемоніал прощання.

Висновок. Представлена модель учнівського самоврядування куреня імені Івана Сірка, безперечно, має такі сильні сторони: широке залучення вихованців і вихованок до суспільно-корисної діяльності; здійснення кураторства молодших «джур» і «козачат»; розвиток у дітей почуття відповідальності, самостійності, згуртованості; бажання навчатися та передавати свій досвід; формування навичок фінансової грамотності, підприємливості.

Використання різноманітних технологій, форм і методів роботи в курені імені Івана Сірка спрямоване на творчу співпрацю з дітьми та молоддю з метою виховання учня-лідера, патріота, сприяє створенню виховної системи.

Учнівське самоврядування є рушійною силою формування лідера, справжнього громадянина-патріота своєї держави, навчає демократичного спілкування, уміння працювати в колективі, розвивати особистісні якості.

Модель організації дитячого самоврядування на прикладі куреня імені Івана Сірка сприяє формуванню української національної ідентичності, розвитку в дітей почуття відповідальності, самостійності, згуртованості, бажання навчатись і передавати свій досвід, удосконаленню навичок фінансової грамотності, підприємливості.

Список використаних джерел

1. Кривда Н. Чому важливо говорити про ідентичність в умовах війни. URL: <https://www.identity.org.ua/nataliia-kryvda-chomu-vazhlyvo-hovoryty-pro-identychnist-v-umovakh-viiny/>
2. Марутян Р. Метою геноцидальних практик росії є стирання української національної ідентичності. URL: : <https://www.istpravda.com.ua/articles/2025/03/26/164839/> (дата звернення 25.03.2025)
3. Постанова Кабінету Міністрів України від 17 жовтня 2018 р. № 845 «Положення про Всеукраїнську дитячо-юнацьку військово-патріотичну гру “Сокіл” (“Джура”)». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/845-2018-%D0%BF#Text>
4. Закон України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності» від 13 грудня 2022 року № 2834-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2834-20#Text>
5. Постанова Кабінету Міністрів України №1322 від 15.12.2023 «Про схвалення Стратегії утвердження української національної та громадянської ідентичності на період до 2030 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2023 – 2025 роках». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1322-2023-%D0%BF#Tex>

Заходи щодо популяризації української мови в закладі дошкільної освіти

*Кіяшко Альбіна,
вихователь-методист комунального закладу
«Заклад дошкільної освіти (ясла-садок) №138
Харківської міської ради»
kiaskoalbina138@gmail.com*

Українська мова, як одна з основних складових національної ідентичності, потребує належного розвитку та підтримки в різних сферах життя. Зважаючи на значні виклики, які постали перед українською мовою в сучасному світі, важливо здійснювати ефективні заходи, спрямовані на її популяризацію. У сучасному суспільстві, де різноманітність культур і мов посідає важливе місце, українська мова потребує особливої уваги та підтримки, зокрема в закладах дошкільної освіти. Важливим аспектом є створення умов для її популяризації, функціонування та розвитку в дітей дошкільного віку, оскільки дитинство є ключовим періодом для формування мовленнєвих навичок [5, с. 22].

Формування та розвиток мовної компетентності в дітей дошкільного віку є важливим завданням освітніх закладів, адже саме в цей період закладаються основи мовного розвитку, які в подальшому впливають на особистісний та інтелектуальний розвиток дитини [6, с. 96].

Популяризація української мови в закладі дошкільної освіти є стратегічно важливим завданням, яке вимагає комплексного підходу. Заходи з розвитку української мови в закладах дошкільної освіти мають бути системними, спланованими та спрямованими на створення сприятливого мовного середовища. Вони сприятимуть формуванню у дітей поваги до національної культури й історії та закладатимуть фундамент для подальшого освітнього і культурного розвитку. Ефективна реалізація заходів може забезпечити високу мовленнєву компетентність дітей та формування основ громадянського виховання [3, с. 53].

Лише комплексний підхід до реалізації заходів може забезпечити ефективний розвиток української мови в закладі дошкільної освіти, допомагаючи ознайомитися з рідною культурою та традиціями. Діяльність закладу з реалізації заходів щодо популяризації української мови має бути поділена на ключові компоненти: мовна політика закладу, компетентність педагогів і працівників закладу освіти, цілеспрямована робота з дітьми, взаємодія з батьками та громадою, моніторинг і корекція. Таким чином, комплексний підхід до розвитку української мови в закладі дошкільної освіти враховує нормативну базу, освітню роботу, професійне зростання педагогів і активну участь сім'ї у вихованні національної свідомості дитини. Це забезпечить ефективне функціонування державної мови та сприятиме формуванню гармонійної особистості, яка цінує свою культуру та національну спадщину [1, с. 16].

Слід урахувати, що активізація педагогічної діяльності та співпраця з батьками є ключовими факторами для успішної популяризації української мови в закладах дошкільної освіти. Лише об'єднаними зусиллями можна забезпечити гармонійний розвиток мовлення в дітей, щоб зміцнити моральну та культурну ідентичність майбутніх громадян України.

Комплексний підхід до розвитку української мови в дошкільному закладі – це не лише набір формальних заходів, а ціла філософія спілкування, взаємодії та творчості. Пропоную структуровану систему роботи закладу дошкільної освіти щодо впровадження заходів із популяризації української мови.

Заходи щодо популяризації української мови (1-й рік)

Таблиця 1

№ з/п	Зміст заходу	Термін виконання
1.	Бесіда «Реалізація державної мовної політики в Україні».	вересень
2.	Батьківський всеобуч «Цікаво знати. Мовні цікавинки українців».	вересень
3.	Розвага «Мандрівка в далеке майбутнє України».	жовтень
4.	Калейдоскоп «Мова – дивосвіт, духовна планета для наших дітей».	жовтень
5.	Тематичний день «Мова моя співуча, ніжна і квітуча».	листопад
6.	Педагогічні читання «Українське народознавство в дошкільному закладі».	листопад
7.	Літературний калейдоскоп «Слово до слова – зложиться мова: значення мови в нашому житті».	грудень
8.	Артпростір «Невмирущі скарби української мови».	грудень
9.	Майстерня радості «Малюю, співаю, танцюю – Україну шаную».	січень
10	Семінар «Рідна мова – то доля народу».	січень
11	Інтелектуальний аукціон «Знать і розуму основа – рідна мова, рідне слово».	лютий

12	Хіт-парад «Українські пісні народні та сучасні».	лютий
13	Бесіда з батьками «Виховуйте повагу до мови, якою ми розмовляємо».	березень
14	Вечорниці, присвячені дню народження Т. Г. Шевченка «За сонцем хмаронька пливе...».	березень
15	Віртуальна екскурсія «Золоті скарбниці української мови».	квітень
16	Ярмарок «Ми живемо на Україні і дуже любимо її».	квітень
17	Мовно-патріотичний калейдоскоп «Україна – від мови до нації».	травень
18	Загальні батьківські збори «Навчання дітей рідної мови: державна політика чи лінгводидактична проблема».	травень

Заходи щодо популяризації української мови (2-й рік)

Таблиця 2

№ з/п	Зміст заходу	Термін виконання
1.	Усний журнал для батьків «Моя Батьківщина єдина у світі».	вересень
2.	Тематичний день «Без мови немає країни».	вересень
3.	Історичний круїз «Українська мова: історія і сучасність».	жовтень
4.	Консультація-презентація «Створення ефективної моделі спілкування з дитиною українською мовою».	жовтень
5.	Фестиваль дитячої творчості «Співай і танцюй, Україно!».	листопад
6.	Вебінар «Говоримо українською про українську мову».	листопад
7.	Конкурс малюнків «Мова – перлина душі».	грудень
8.	Ділова гра «У нас багата мова, яка відкриє дивний світ».	грудень
9.	Прес-конференція «Громадянське виховання особистості через рідну мову».	січень
10.	Тематична зустріч «Прекрасне слово і душа в мові рідній поєднались».	січень
11.	Вечорниці «Краса національних символів України».	лютий
12.	Бесіда «Громадянське виховання – пріоритет дошкільної освіти».	лютий
13.	Колоквіум «Захищаємо українську мову цілеспрямовано».	березень
14.	Консультація «Мова як засіб патріотичного виховання дітей дошкільного віку».	березень
15.	Усний журнал для батьків «Моя Батьківщина єдина у світі».	квітень
16.	День української книги «Книжки читаємо – новітню Україну світу відкриваємо».	квітень
17.	Фотоконкурс «Здивуйте мене, місця України!».	травень
18.	Загальні батьківські збори «Мовна освіта дітей дошкільного віку: можливості, стратегії, інновації».	травень

Заходи щодо популяризації української мови (3-й рік)

Таблиця 3

№ з/п	Зміст заходу	Термін виконання
1.	Педагогічні читання «Харків. Освіта. Погляд у майбутнє».	вересень
2.	Усний журнал для батьків «Традиції варто відновити».	вересень
3.	Спортивна розвага «Українські богатирі в гостях у дітей».	жовтень
4.	Тематичний день «Як тебе не любити, Харкове мій!».	жовтень
5.	Конкурс-огляд національних куточків «Про країну нам цікаво знати, для свого народу хочемо зростати».	листопад

6.	Консультація для батьків «Чи потрібна дитині українська мова? ».	листопад
7.	Калейдоскоп «Інтерактивні ігри та вправи для розвитку мовлення дитини».	грудень
8.	Виставка «Пасхальний сувенір. Українські традиції».	грудень
9.	Тематичний день «Рослини та тварини Червоної книги України».	січень
10.	Інтелектуальний тир «Мова – державна перлина, без мови немає країни».	січень
11.	Конкурс дитячих малюнків «Українські народні казки».	лютий
12.	Презентаційний меседж «У нашій родині краші традиції».	лютий
13.	Усний журнал для батьків «Рідна мова – безцінна духовна скарбниця народу».	березень
14.	Виставка «Вивчаємо педагогічну спадщину українців».	березень
15.	Година спілкування «Незалежність України будується через мову».	квітень
16.	Літературний вечір «Від слова до слова – зложиться мова».	квітень
17.	Педагогічне шоу «Як допомогти дитині полюбити рідну мову».	травень
18.	Загальні батьківські збори «Про важливість функціонування української мови в закладі освіти та вдома».	травень

Заходи щодо популяризації української мови (4-й рік)

Таблиця 4

№ з/п	Зміст заходу	Термін виконання
1.	Педагогічне читання «Громадське виховання особистості».	вересень
2.	Розвага «Сорочинський ярмарок».	вересень
3.	Вечір знавців української мови «Мов джерельна вода – рідна мова моя».	жовтень
4.	Фестиваль знавців «Я – освітянин, України громадянин».	жовтень
5.	Тематичний день «Україна – наша рідна Батьківщина».	листопад
6.	Спортивне свято «Козацькі розваги».	листопад
7.	Виставка-вернісаж «Відомі картини українських художників».	грудень
8.	Родинне свято «Заспіваймо колискову».	грудень
9.	Лекція «Сімейний побут і звичаї українського народу».	січень
10.	Панорама «Там, де живе рідна мова, живе український народ».	січень
11.	Виставка «Українська народна писанка».	лютий
12.	Розвага «Від малої стежини у велику дорогу» (Харків туристичний).	лютий
13.	Проблемний семінар «Сучасні підходи використання мовного потенціалу батьків і педагогів для розвитку мовлення дітей».	березень
14.	Конкурс дитячих малюнків «Яскраві барви України».	березень
15.	Інтелектуальний клуб «Вивчаємо мову – пізнаємо Україну».	квітень
16.	Продовжити добирати матеріал до мінімузею «Наша батьківщина – Україна».	квітень
17.	Випуск стінної газети «Українська родина, українська дитина».	травень
18.	Загальні батьківські збори «Українська мова – важливий елемент культурної та національної свідомості»	травень

Заходи щодо популяризації української мови (5-й рік)

Таблиця 5

№ з/п	Зміст заходу	Термін виконання
1.	Теоретична конференція «Про важливість функціонування української мови в закладі дошкільної освіти та вдома».	вересень
2.	Година інформації «Плекаємо відроджену українську мову».	вересень
3.	Перегляд відеопрезентації «Цікаві факти про українську мову».	жовтень

4.	Обговорення «Мова – чинник відродження нації».	жовтень
5.	Вечір-дивертисмент «Українці ми маленькі: мова нас єднає».	листопад
6.	Інформаційно-просвітницька акція «Знищемо суржик – збережемо українську мову».	листопад
7.	Посиденьки «Цікаві факти про Україну знаю – усім розповідаю».	грудень
8.	Тренінг «Українська мова об'єднала українців і весь світ».	грудень
9.	Консультація «Українська мова – наша зброя, символ миру та єднання нації».	січень
10.	Літературний біатлон «Невмирущі скарби української мови».	січень
11.	Тематичний вечір «Ми могутні та міцні у своїй мові».	лютий
12.	Конкурс «Створи сучасну українську казку».	лютий
13.	Презентація родинного панно «Моя українська родина».	березень
14.	Родинне дефіле «Свято краси й традицій».	березень
15.	Круглий стіл «Мова – це наша історія, цінності та пам'ять».	квітень
16.	Пізнавальна гра «Будь українцем: думай, розмовляй та пиши українською».	квітень
17.	Фестиваль «Звучи, рідна мово!».	травень
18.	Загальні батьківські збори «Сильна мова – успішна держава».	травень

Висновок. Успішна реалізація запропонованих заходів дозволить забезпечити належний рівень популяризації української мови та сприятиме зміцненню національної самосвідомості. Системне їх впровадження в закладах дошкільної освіти дозволяє створити сприятливе середовище для розвитку та функціонування української мови, що є важливим кроком до збереження національної ідентичності та культури майбутніх поколінь.

Список літератури

1. Громадянське виховання особистості. Кн. 3. Перспективний досвід. Авт.: Грицюк Л. А., Каратаєва М. І. – Кам'янець-Подільський: ПП Мошак М.І., 2006. 204 с.
2. Патріотичне виховання в ДНЗ. Укладачі: І. І. Логвіненко, О. С. Тарасова, О. О. Христинч, Л.А. Швайка. Харків: ВГ «Основа», 2017. 463 с.
3. Провозюк Г. Г. Земля, де народились і ростем: методичний посібник. Тернопіль: Мальва-ООО, 2007. 184 с.
4. Патріотичне виховання дітей дошкільного віку: методичний посібник. За загальною редакцією Л. Д. Покроєвої. Харків: Харківська академія неперервної освіти, 2015. 472 с.
5. Лозинська Є. Українське народознавство дітям дошкільного віку: методичний посібник для дошкільних закладів. Львів: Оріяна-Нова, 2008. 208 с.
6. Шевчук А. Українські традиції – духовні опори життя і розвитку дитини. *Дошкілля*. 2008. № 1(5). С. 10-15.

Науково-методичний журнал

Джерело педагогічних інновацій

Плекання національної ідентичності в освіті

Редактор: *Тетяна Писаренко*

Технічний редактор: *Севіль Семисошенко*

Дизайн: *Севіль Семисошенко*

Харківська академія неперервної освіти 61057,
м. Харків, вул. Григорія Сковороди, 24 тел./факс (057) 731-21-31
E-mail: kvnz.hano@gmail.com, neperervna2001@gmail.com
Web-сайт: www.edu-post-diploma.kharkov.ua